

**Libru cha nakatyí chi yoso kaa
kicha'a iyó andivi ta ñu'ún ñayivi**

El Libro de Génesis

en el idioma mixteco de Jamiltepec



Libru cha nakatyí chi yoso kaa kicha'a iyó
andivi ta ñu'ún ñayivi

El Libro de Génesis
en el idioma mixteco de Jamiltepec

La ilustración de la portada fue elaborada por Adolfo Mejía Reyes.

Las ilustraciones de las páginas 2 y 6 son propiedad de Alice Paschal, y son usadas con el permiso correspondiente.

Las ilustraciones de las páginas 9, 10, 16, 21, 25, 58, 76 y 105 son propiedad de Katie Voigtlander, y son usadas con el permiso correspondiente.

La ilustración de la página 83, por Louise Bass, es propiedad de © The British and Foreign Bible Society, 1994.

Las ilustraciones de las páginas 28, 31, 41, 50, 53, 54, 66, 72, 90, 92, 110, 112, 116, 120, 123, 128, 136 y 137 son propiedad de © 1978 David C. Cook Publishing Co., y son usadas con el permiso correspondiente.

Edición preliminar
Génesis
mixteco de Jamiltepec
mxt 14-107 4C
México, D. F.

© UNTI A.C. 2015

ACLARACIONES SOBRE EL ALFABETO MIXTECO DE JAMILTEPEC

La mayoría de los sonidos del mixteco de Jamiltepec son semejantes a los del español y se escriben con las mismas letras; sin embargo, existen algunas letras en mixteco que no existen en español, y otras que se usan de una manera diferente. Estas letras son las siguientes:

La **ĩ** se pronuncia como en las siguientes palabras:

nombre **sivĩ** animal **kĩti** ratón **tiĩĩ**

Las vocales dobles se pronuncian como en las siguientes palabras:

campana **kaa** sal **ñiĩ** lagartija **ndikoo**

La **n** al final de una palabra en mixteco no tiene la misma función que la **n** del español; se usa para indicar la nasalización de las vocales que le preceden, como en las siguientes palabras:

árbol **yutun** diferente **siin** negro **tuun**

El saltillo (') indica un pequeño corte de voz, y se usa en palabras como las siguientes:

casa **ve'e** oído **so'o** palabra **tu'un**
chico **lu'lu** rana **sa'va** grande **ka'nu**

La **x** se pronuncia como en las siguientes palabras:

bravo **xaan** anillo **xe'e** dulce **vixi**

La **ty** se pronuncia como en las siguientes palabras:

teja **tyiyo** pescado **tyaka** machete **mityi**

La **ny** se pronuncia como en las siguientes palabras:

Dios **Nyoo** mamey **nyika** nopal **vi'nya**

El acento en el mixteco no tiene la misma función que en español. El acento (´) y el guión bajo (_) se usan para indicar el tiempo de los verbos. Siempre se escriben en la última vocal de la palabra.

tiempo presente	tiempo pasado
hay iyó	hubo chiyo
dice él katyí ra	dijo él katyi ra
ve él nye'é ra	vio él nye'e ra

Las siguientes palabras solo se distinguen por el acento y el guión bajo:

gente ñáyivi	vida o mundo ñayivi
tierra ñu'ún	fuego ñu'un

Libru cha nakatyí chi yoso kaa kicha'a iyó andiví ta ñu'ún ñayiví

Tye'e kaa chikoo ñu'ún ñayiví chi'in andiví

1 Ta tyembu xi'na ri Nyoo sakoꝝ ra andiví ta ñu'ún ñayiví. ² Ta ñu'ún ñayiví ikan ñima ri kaá chiyo nuu chi, ta ña'ri maa inga cha chiyo, maa ri maa cha ñaa iñi, ta ndutya katuví nuu chi. Ta Tatyí Ii Nyoo chiká noo chi kandá chi nu ndutya nu ñaa iñi kuan.

³ Ta katyí Nyoo: “¡Na koo cha ndichin!”

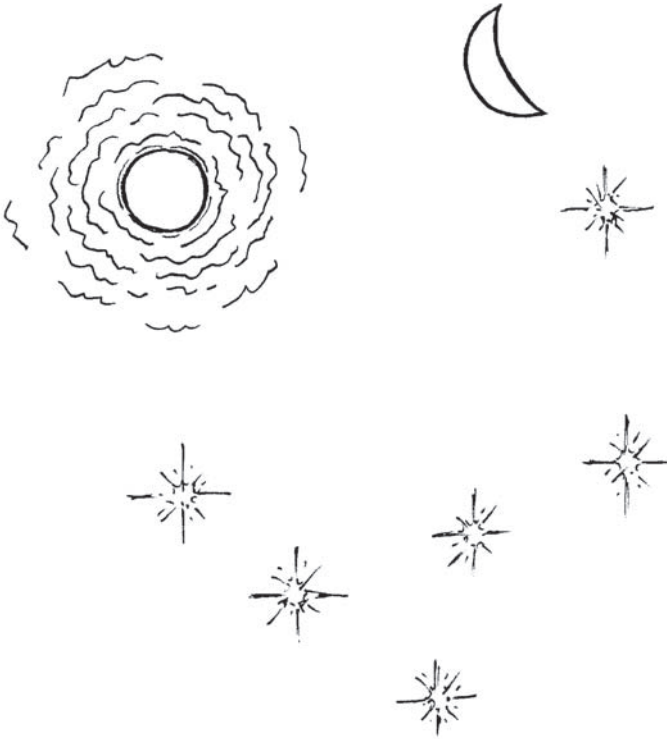
Ta chikoo cha ndichin. ⁴ Ta nye'e Nyoo vatyi va'a cha ndichin kuan, ta tava siin ra cha ndichin chi'in cha ñaa iñi kuan. ⁵ Ta sakunañi ra cha ndichin kuan “ñuka'ñu”, ta cha ñaa iñi kuan sakunañi ra “chakuaa”. Ta ikan i'ya tyiño sa'a ra kivi xi'na ri, kivi kicha'a ra sava'a ra ñu'ún ñayiví.

⁶ Ta katyí tuku ra: “Nata'vi sava ndutya kuan, na ndoo su'va ndutya kuan ityi yuvi, ta su'va ndutya na ndoo ityi siki”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ⁷⁻⁸ Ta cha ya'a nuña ma'ñu ndutya cha tava siin ra, ta sakunañi ra nu tako'o kuan “andiví”. Ta ikan i'ya tyiño sa'a ra cha ku uvi kivi.

⁹ Ta katyí Nyoo tye'e kaa: “Tandi'i ndutya cha katuví ityi yuvi andiví, na nduiin ri chi noo ri ityi, ta na natuvi nu ityi”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ¹⁰ Ta sakunañi Nyoo nu ityi kuan “ñu'ún”, ta nu nduiin ri ndutya kuan sakunañi ra “tyañu'un”.



Ta Nyoo nye'e ra vatyí va'a. ¹¹ Ta cha ya'a tu'un kuan, ta katyí Nyoo: “Na kaña tandi'i nuu yutun nyi'i ta ku'u kuii ta tandi'i nuu tata yutun cha kua ku'va siin siin chiti, ta na ko'on chiti nyi'i chichi tandi'i chiti yutun kuan”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ¹² Kaña tandi'i nuu ku'u, tandi'i nuu yutun cha ku'va siin siin nuu chiti. Ta Nyoo nye'e ra vatyí va'a cha sava'a ra. ¹³ Ta tyikuan kaa kuví nuu ku uñi kivi.

¹⁴⁻¹⁵ Ta katyí Nyoo: “Na koo ñu'un ndichin ityi siki ta sandundichin chi siki ñu'un ñayivi, ta sasiin chi cha ñuka'ñu chi'in cha chakuaa, vatyí tyikuan kaa ta koto ñayivi ñaa kivi ta ñaa kuiya kunyaa ñu, viko ka'ñi ta viko savi ñandi'i”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ¹⁶⁻¹⁸ Sava'a tuku ra uvi ta'an ñu'un na'nu: noo ñu'un ka'nu kuan vatyí sandundichin cha ñuka'ñu, ta inga ñu'un tyivaa kuan sandundichin cha chakuaa. Ta sava'a tuku ra tiñoo andivi. Ta tyaa ra ñu'un na'nu kuan

andiví, na sandundichin chi siki ñu'ún ñayiví. Ta nye'e ra vatyí va'a cha sava'a ra. ¹⁹ Ta tyikuan kaa kuví nu ku kumi kivi.

²⁰ Ta katyí Nyoo: “Na koo tandi'i kiti cha kuvi koo chichi ndutya, ta tandi'i saa cha kuvi ndava nu tatyí nu tako'o siki ñu'ún ñayiví”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ²¹ Ta sava'a ra kiti na'nu iyó chichi ndutya, ta tandi'i nuu kiti cha kandá ta nakuñá ti chichi ndutya, ta tandi'i nuu tata saa cha nyaá ndichin cha kuví ndavá nuu tatyí.

Ta nye'e ra, vatyí va'a cha sava'a ra. ²² Ta nasokó ra chi tandi'i maa kiti kuan, ta katyí ra chi ti tye'e kaa: “Na kuña ndo, ta kua'a na nduvi ndo, ta sakutu ndo chichi ndutya, ta chichi tyañu'un. Ta na koo kua'a saa siki ñu'ún ñayiví”, katyí ra.

²³ Ta tyikuan kaa kuví nu ku o'on kivi kuan.

²⁴ Ta katyí Nyoo: “Na nakuña tandi'i nuu kiti siki ñu'ún ñayiví, tandi'i nuu kiti cha iyó chichi ku'u, ta kiti iyó ve'e, ta kiti cha xitá kiño'on chii nu ñu'ún”, katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ²⁵ Ta sava'a ra tandi'i nuu kiti cha iyó chichi ku'u, ta kiti iyó ve'e, ta kiti cha xitá kiño'on chii nu ñu'ún. Ta nye'e ra vatyí va'a cha sava'a ra.

²⁶ Ta katyí Nyoo: “Na sava'a yo chi rayii tari ku'va kaá xiña'ñu maa yo, ta kunyaka ña'an ra tandi'i nuu tiyaka, ta tandi'i nuu saa, tandi'i nuu kiti sana ñáyiví, tandi'i nuu kiti ku'u, ta tandi'i nuu kiti cha xitá kiño'on chii nu ñu'ún ñayiví”, katyí ra.

²⁷ Tyikuan ta sava'a Nyoo chi rayii.

Sava'a tuku ra noo ña'an si'i.

Tari ku'va kaá xiña'ñu maa ra, taku'va kaa maa ra sava'a ra chi ñu.

²⁸ Ta nasokó Nyoo chi ñáyiví kuan, ta katyí ra:

“Na ndukua'a ndo, ta nakuña ndo chi'in se'e ndo,

ta sakutu ndo nuu ñu'ún ñayiví ta kunyaka ña'an ndo ñu'ún ñayiví.

Ta kunyaka ña'an ndo tandi'i tiyaka cha iyó chichi ndutya, ta tandi'i saa cha ndavá nuu tatyí, ta tandi'i kiti cha iyó ta chiká noo siki ñu'ún ñayivi", katyí ra.

²⁹ Ta katyí Nyoo tye'e kaa: "Nye'e xi'na ndo, cha'í tandi'i yutun yuku nyi'i cha cha'á chiti, ta cha'á tiki tandi'i yutun na'nu cha cha'á chiti, vatyí kachi ndo, ta chichi chiti yutun kuan yi'í chiti nyi'i cha kuví yava. Cha'í tandi'i chiti kuan vatyí kachi ndo. ³⁰ Ta cha'í tandi'i yuku nyi'i vatyí kachi tandi'i nuu kiti ku'u, ta tandi'i nuu koo, ta tandi'i nuu saa", katyí ra.

Ta tyikuan kaa kuví. ³¹ Ta nye'e ra tandi'i cha sava'a ra, vatyí va'a xaan kita. Ta tyikuan kaa kuví nu ku iñu kivi.

2 Ta tyikuan kaa ndi'i sava'a Nyoo andivi ta ñu'ún ñayivi ta tandi'i maa cha iyó nuu chi. ² Ta cha ndi'i sava'a ra andivi ta ñu'ún ñayivi, ta nyitatu ra nuu ku ucha kivi. ³ Ta nasoko ra kivi ucha kuan, ta sandu ij ra kivi kuan. Ta nyitatu ra kivi ucha, vatyí ndi'i tandi'i maa tyiño cha sava'a ra. ⁴ Tye'e kaa kuví yoso kaa chino ñu'ún ñayivi ta andivi.

Nu chiyo ra Adán chichi yutun yukun vixi nu kuví Edén

Kivi cha sava'a Nyoo ñu'ún ñayivi ta andivi, ⁵ ta kumañi ka sava'a ra tandi'i yutun ta tandi'i nuu ku'u, vatyí ta sakoon ka ra savi nu ñu'ún, ta ta koo ka ñayivi sa'atyiño nu ñu'ún kuan. ⁶ Soko nandaá tari noo yoko nu'un nu ñu'ún ñayivi ta koón kachin nika'nu ñu'ún ñayivi. ⁷ Ta tyikuan ta sava'a ra chi rayii chi'in ñiyaka ñu'ún ñayivi, ta tiví tatyí ra xityin ra, ta ki'vi cha nyito chi ra, ta nanduví ra noo ñayivi nyito.

⁸ Ya'a kuan, ta sava'a ra noo itu yutun yuku vixi nu kuví Edén, ityi nu kañá ñanyii, ta yukuan cha'a ra vatyí koo rayii cha sava'a ra. ⁹ Ta nu ñu'ún kuan sakaña ra tandi'i yutun cha cha'á chiti vixi cha kuví kachi yo. Ta ma'ñu yutun yuku vixi kuan, tachí ra yutun cha cha'á chiti cha koto yo ñáá cha kuví cha va'a ta ñáá cha kuví cha ña va'a. Ta tachí tuku ra yutun cha cha'á cha koo yo tyikuan ri maa.

¹⁰ Ta chichi chaku Edén kuan kañá noo yuvi ndutya cha chosó yutun yuku vixi kuan ta nu kua'an chi nata'ví soko chi, nanduví chi kumi ta'an yuvi ndutya. ¹¹ Noo yuvi kuan nañí Pisón, ikan yuvi i'ya kuví cha nakuikó tandi'i ñu'ún Havila, nu iyó xaan xu'un kuaan. ¹² Ta va'a xaan xu'un kuaan iyó kuan, ta iyó tuku bedelio ta yuu ónice. ¹³ Ta yuvi ku uvi kuan nañí chi Gihón, ikan i'ya nakuikó tandi'i ñu'ún Cus. ¹⁴ Ta yuvi ku uñi kuan nañí Hidekel ya'á chi ityi chiyo nu kañá ñanyii ñu'ún Asiria. Ta yuvi ku kumi kuan kuvi Éufrates.

¹⁵ Ta cha'á ra Jehová Nyoo cha koo rayii chichi yutun yuku vixi kuan, vatyí sa'atyíño ra nu ñu'ún kuan ta sa'a ra kuenda ñandi'i. ¹⁶ Ta cha'á ra tu'un chi rayii ta katyí ra tye'e kaa: “Kuví kachun tandi'i nuu chiti yutun cha iyó chichi yutun yuku vixi i'ya, ¹⁷ soko chiti yutun cha cha'á cha koton cha kuví cha va'a ta cha ña va'a, ma kachun, vatyí tatu kachun, kukúvun”, katyí ra chi ra.

¹⁸ Ya'á kuan ta katyí ra: “Ña va'a cha koo noo tu'un ri maa rayii. Yukuan cha'a kua sava'i nonga ñáyivi vatyí kua kuta'an chi'in ra, ta tyinyee chi ra”, katyí ra. ¹⁹⁻²⁰ Ta chi'in ñu'ún sava'á Nyoo tandi'i nuu kiti ku'u ta tandi'i saa, ta cha'á kuenda ra tandi'i ti chi ra Adán, vatyí ku'va ra sivi kunañi noo noo ti. Ta cha'á ra sivi noo noo nuu kiti kuan ta ikan sivi kuan ndoo nañí noo noo kiti kuan nyakua nya vityin. Ta nye'e Nyoo vatyí ni noo kiti kuan, ma kuvi kuta'an ti chi'in ra Adán ta tyinyee ti chi ra tari ta'an maa chi. ²¹ Yukuan cha'a saku'un Nyoo Jehová noo ñuma'na vee xaan nuu ra Adán. Ta ku'va cha kixí ra, nuñá Nyoo xiin ra, ta tava ra noo yiki na'an ra, ta ndi'i kuan ta nakasí ra xiin ra. ²² Ta chi'in yiki na'an kuan, sava'á ra noo ña'an sí'i, ta cha'á kuenda ra chi ña chi ra Adán. ²³ Ta katyí ra Adán tye'e kaa:

“Ña'an i'ya, chi'in yiki ta chi'in koño ñu'ín chinqo ña, yukuan kuenda kunañi ña “ña'an sí'i” vatyí chichi koño ñu'ún yu'u rayii, tava Nyoo chi ña”, katyí ra.



²⁴ Yukuan kuenda, niñi xaan kuñi chi cha sandoo rayii ta ñasi'i ra chi sutu ñu ta chi si'i ñu, ta nduiin ri ñu chi'in ta'an ñu vatyi noo ri koño ñu'ún kuví ñu.

²⁵ Ta kivi kuan vityiyaa ninduvi ta'an ñu, ta ña ka'án nuu ñu.

Nu ña kicha'a ra Adán ta ku Eva tu'un ka'an Nyoo chi'in ñu

3 Ta cha nuu tandi'i maa kiti ku'u cha sava'a ra Jehová Nyoo, noo ri koo kuví kiti cha ya'a xaan yatyi ti ta kachi iñi ti, ta ndaka tu'un ti chi ña'an si'i kuan, ta katyí ti:

—¿Atu katyí Nyoo chi ndo, vatyi ma kuvi kachi ndo tandi'i nuu chiti yutun cha iyó chichi yutun yuku vixi i'ya? —katyí koo kuan chi ña.

² Ta naka'an ña'an si'i kuan:

—Kuví kachi ndi tandi'i nuu chiti yutun yuku vixi i'ya,

³ soko chiti yutun cha nanyaá ma'ñu yutun yuku vixi i'ya, katyí Nyoo chi ndi vatyi ma kuvi kachi ndi niñi ri ma kuvi tiñi ndi, koto kúvi ndi —katyí ña chi koo kuan.

⁴ Ta katyí koo kuan chi ña:

—Ña ndicha, ma kúvi ndo. ⁵ Vatyí chitó Nyoo vatyí kivi kachi ndo chítí yutun kuan, kunuña chítí nuu ndo ta koto ndo ñáá cha kuví cha va'a ta ñáá cha kuví cha ña va'a, tari ku'va chító maa Nyoo —katyí tí chí ña.

⁶ Ta nye'e ña chítí yutun kuan vatyí tyakí xaan, ta kuñí ña kachi ña, vatyí taku'va kivi kutuñi iñi ña ñáá cha kuví cha va'a ta ñáá cha kuví cha ña va'a. Ta yukuan kuví nu to'on ña chítí kuan ta chachí ña. Ta cha'a ña chítí kuan kachi yí ña, ta chachí ndi'i ra. ⁷ Ta kaa ku'va ri kuan, ta nuña nuu ñu, ta nanye'e ñu vatyí vityiyaa ninduvi ñu. Ta tyikuan ta kiku ñu nda'a yutun higuera, ta chasí ñu chí ñu.

⁸ Ta chiñí ñu ndusu Nyoo Jehová chichi yutun yuku kuan, vatyí chiká noo ra yukuan nu kaá tatyí cha cha iñi kuan. Ta tixe'e nuu ñu chí ra chichi yutun kuan. ⁹ Ta kana chaa Nyoo Jehová chí ra:

—¿Nya ño'ún, Adán? —katyí ra.

¹⁰ Ta naka'an ra Adán:

—Maa yu'u ño'ón i'ya, chiñí ndusun chichi yutun yuku i'ya, ta yu'ví xain kuví vatyí vityiyai, yukuan cha'a ki'vi xe'i —katyí ra chí Nyoo.

¹¹ Ta ndaka tu'un Nyoo chí ra:

—¿Yóó cha saña'a chuun vatyí vityiyaun? ¿Atu chachun chítí yutun cha katyí chuun, cha ma kachun?

¹² Ta naka'an ra Adán:

—Ña'an si'i cha cha'un chii, cha kuta'an chi'in, ikan ña cha'a chítí kuan kachi, ta chachí —katyí ra.

¹³ Ta katyí Nyoo Jehová chí ña'an si'i kuan:

—¿Ñáá cha chinyakuvun? —katyí ra.

Ta naka'an ña:

—Koo i'ya sandavi ña'an chii ta chachí chítí yutun kuan —katyí ña

¹⁴ Ta katyí Nyoo Jehová chí koo kuan:

—Cha kuenda cha tye'e kaa sakuvun, kua kuvun noo kiti ta'nu nyatu nuu tandi'i maa kiti, ta chi'in chichun kukakon, ta ñiyaka ñu'ún kukachun tandi'i maa kivi cha kukoun, vityin ta nu kua'an chi ityi nuu. ¹⁵ Kusakuvi cha ma kuñi nye'e ña'an si'i i'ya chuun, ta ñii ri tata ña. Ta yo'o chi'in tandi'i tata maun, ma kuñi nye'e ndo tata maa ña, vatyí noo tata ña'an i'ya, kukuañi ra xiñun, ta maun kukachi yi'un siyi ra.

¹⁶ Ta chi ña'an si'i kuan katyí ra:

—Ta yu'u kusakuvi vatyí kunye'un cha u'vi kivi ko'on se'un, ta ka'nu xaan cha u'vi kunye'un kivi kukaku se'un. Ta vasi ka'nu tindo'o kunye'un soko kua kuñun koun chi'in yiun, ta maa ra kukunyaka ña'an ra chuun —katyí ra chi ña.

¹⁷ Ta chi rayii kuan katyí ra:

—Ta cha kuenda cha kicha'un tu'un ka'an ñasi'un, ta chachun chiti yutun cha katyí chuun cha ma kachun, vityin ña'ri cha va'a kukuvi ñu'ún ñayivi, cha katyí kuatyun, ñi'in xaan kusa'atyinon nu ñu'ún, ta chi'in tindo'o kuñi'un cha kachun tandi'i kivi cha kua koun. ¹⁸ Ta kua kaña tandi'i nuu iñu siki ñu'ún ñayivi, ta yo'o yuku kukachun. ¹⁹ Ta chi'in tyeun, ta chi'in tatun kusa'atyinon ta ñi'un kachun koun siki ñu'ún ñayivi nyakua nya kivi kúvun ta kunanduvun ñu'ún, vatyí chi'in ñu'ún chinon ta suri ñu'ún kunanduvun —katyí Nyoo chi ra Adán.

²⁰ Ta ra Adán sakunañi ra chi ñasi'i ra, Eva, vatyí ikan ña kua kuvi si'i tandi'i ñáyivi cha kukoo siki ñu'ún ñayivi. ²¹ Ta sava'a Nyoo Jehová uvi ta'an sa'ma kañi chi'in ñii kiti, ta sandi'vi noo ra chi ninduvi ñu. ²² Ta katyí ra: “Vityin cha nanduvi ñáyivi i'ya tari maa yo, vatyí chitó ñu ñáá cha kuví cha va'a ta ñáá cha kuvi cha ña va'a. Vityin ma ku'va yo cha tiin ñu ta kachi ñu chiti yutun cha ku'va cha koo ñu tyikuan ri maa”, katyí ra.

²³ Yukuan cha'a tava Nyoo Jehová ninduvi ta'an ñu chichi yutun yuku vixi kuan. Ta kicha'a sa'atyinó ñu nuu ñu'ún, ta suri chi'in ñu'ún kuan chinon ñu. ²⁴ Ta cha ya'a tava ra chi ñu chichi yutun yuku vixi kuan, ta kuatyaa ra su'va ángel yu'u



chaku kuan ityi nu kaña ñanyii, ta tyaa ra noo mityi cha kayú ñu'un nuu, ta mityi kuan nakuikó tandi'i ityi taku'va vatyí yori kuvi nañi'in ityi nu nanyaá yutun cha cha'á chiti cha konyito ñu tyikuan ri maa.

Ra Caín chi'in ra Abel

4 Ta chikoꝝ ra Adán chi'in ñasi'i ra, ta chiko'on se'e ña, ya'a kuan ta kaku ra Caín, se'e ña, ta katyí ña: “Ku'va kuñí maa Nyoo ta chikoꝝ noo rayii lee se'i.”



² Ta ya'a kuan ta chikoo nonga se'e ña cha chikunañi Abel. Ta ra sa'a kuenda mbee kuví ra Abel kuan. Ta ra Caín, yañi ra, ra sa'atyiño chichi ku'u kuví ra.

³ Noo kivi ke'en ra Caín su'va chiti cha kitã nu ñu'un nu sa'atyiño ra, ta cha'a ra chi Nyoo. ⁴ Ta cha'a tuku ra Abel chi Nyoo, cha'a ra se'e nuu mbee sana ra, kiti na'nu ka ta xa'an ka. Ta Nyoo Jehová nye'e ra chi'in cha va'a chi ra Abel ta chi'in cha cha'a ra. ⁵ Soko ña nye'e ra chi'in cha va'a chi ra Caín ta ñi ri cha cha'a ra. Ta yukuan cha'a, ra Caín kuxaan

xaan ra, ta nyakua nya nuu ra ta ketuv̄i cha kuxaán ra. ⁶ Ta Nyoo katyí ra chi ra: “¿Ñáá kuenda cha xaán xaán nye'ún, Caín? ⁷ Chitón tatu sava'ún cha va'a, kua kusii kuñún, ta tatu sakuv̄ún kuatyí, kukuvi chasa'a kuatyí kuan chuun, soko tatu kuñún, kuvi chasa'un chi kuatyí kuan”, katyí ra Jehová chi ra.

⁸ Ta kuv̄i noo kivi kuan, ra Caín chaka ra chi ra Abel, yañi ra, na ku'un ra kukaka noo ra chichi ku'u. Ta ku'va cha nyikú ra chichi ku'u kuan, sana iñi ra Abel, tiñ ra Caín chi ra, ta cha'ñi ra chi ra. ⁹ Ya'a kuan, ta ndaka tu'un Nyoo chi ra Caín:

—¿Nyá nyaá yañun, Caín? —katyí Nyoo chi ra.

Ta naka'an ra Caín, ta katyí ra:

—Ña chité, ¿atu siki nyaá cha sa'akuendé chi yañi? —katyí ra.

¹⁰ Ta naka'an Nyoo:

—¿Ñáá cha chinyakuvun? Vatyí niñi yañun cha chati nuu ñu'ún, kaná chaa chi, ta chikán ta'vi chi chii na sandai kuatyun. ¹¹ Ta vityin cha katyí cha cha'ñun chi yañun, ña'ri cha va'a kukuvun. Ta kua kiton nu ñu'ún nu chati niñi yañun. ¹² Ta ñi ri maa sa'atyíñón nu ñu'ún kuan, ma kuva'a tyiño sa'ún. Vityin ku'un kukaka noo ndo'un, ta kukuvun noo ra chiká noo nda'vi siki ñu'ún ñayiv̄i —katyí ra chi ra.

¹³ Ta naka'an ra Caín:

—Ka'nu xaán ku'va tachí tuñun chii, ta ma kunyee maa iñi yu'u. ¹⁴ Ta vityin tava ñe'un chii, ta ma nye'e ke chuun vatyí kua kaka noo nda'vi, ta ña'ri nuu kua koi, ta yóo cha kua nañi'in chii, kua ka'ñi ra chii.

¹⁵ Ta naka'an Nyoo Jehová chi'in ra ta katyí ra:

—Yóo cha ka'ñi chuun, ucha ta'an cha'a kutachi tuñi yu'u chi ra kuka'ñi chuun —katyí ra.

Tyikuan ta Nyoo Jehová tyaa ra noo tuñi chi ra, vatyí yóo cha nañi'in chi ra, ma kuvi ka'ñi ra chi ra. ¹⁶ Ta cha ya'a ndi'i ndatu'ún Nyoo chi'in ra, kitā ra ta kua'an ra ityi nu kuv̄i Nod ityi nu kañá ñanyii Edén.

¹⁷ Ta chikoq ra Caín chi'in ñasi'i ra, ta chiko'on se'e ña. Ya'a kuan ta kaku ra Enoc. Ta ra Caín sava'a ra noo ñuu ta

sakunañi ra ñuu kuan “Enoc”, tari sivi se'e ra. ¹⁸ Ta se'e ra Enoc kuví chi ra Irad, ta se'e ra Irad kuví chi ra Mehujael, ta ra Mehujael kuví sutu ra Metusael, ta se'e ra Metusael kuví chi ra Lamec. ¹⁹ Ta uvi ta'an ñasi'i ra Lamec chikoq: noo ña chinañi ña Ada, ta inga ña chinañi ña Zila. ²⁰ Ta kakū noo se'e ku Ada, ta sakunañi ña Jabal chi ra. Ta tata ra Jabal ikan kuví ra cha iyó chichi ve'e ñii kiti. Ta sanakuña ra tandi'i nuu kiti va'a. ²¹ Ta yañi ra Jabal kuví chi ra Jubal. Ta ra cha kakuví tata ra Jubal, kuví chi tandi'i ra cha sakuakú arpa ta ra tiví tuyoo. ²² Ta inga ñasi'i ra Lamec cha chinañi Zila, chikoq tuku se'e ña kuan ta sakunañi ña Tubal-Caín chi ra. Ta ra kuan sava'a ra tandi'i nuu nda'a tyiño chi'in kaa ta chi'in cha kuví bronze. Ta chiyo noo ku'va ra cha chinañi Naama.

²³ Ta noo kivi kuan katyí ra Lamec chi ninduvi ñasi'i ra:

“Nyē'e yo'o Ada ta yo'o Zila.

Kuñi ndo tu'un kua ka'in chi'in ndo, nyo'o cha kuví ndo ñasi'i yu'u ra Lamec.

Tyaa so'o va'a ndo cha kua katyi chi ndo:

Tatu noo rayii o noo ra tyivaa, ta sañikue'e ra chii o kañi ra chii, yu'u kuka'ñi chi ra.

²⁴ Vatyí tatu yóo cha ka'ñi chi ra Caín, ucha cha'a kuka'nya ra kuenda,

soko tatu chi yu'u ra Lamec kuka'ñi ra, uñi xiko cha'un uvi cha'a kuka'nya ra kuenda”, katyí ra chi ñu.

Se'e ku uñi ra Adán chi'in ñasi'i ra

²⁵ Ta inga cha'a chikoo ra Adán chi'in ñasi'i ra, ta chiko'on se'e ña, ta kakū nonga se'e ñu ta sakunañi ñu Set chi ra. Ta katyí ña: “Nyoo cha'a ra nonga se'i tyiño nuu ra Abel, cha cha'ñi ra Caín.”

²⁶ Ta ra Set kuví sutu ra Enós. Ta kivi kuan kicha'a chikán ta'vi ñáyivi chi Nyoo chi'in sivi ra “Jehová”.

Ñáyivi tata ra Adán

5 I'ya kuví sivi ñáyivi tata ra Adán. Kivi sava'a Nyoo chi rayii, sava'a ra chi ra tari ku'va kaá maa ra. ² Sava'a ra chi rayii ta chi ña'an si'i, ta nasoko ra chi ñu. Kivi sava'a ra chi ñu, sakunañi ra chi ñu “ñáyivi”.

³ Cientu oko uchi kuiya iyó ra Adán ta chikoꝝ noo se'e ra, ta sakunañi ra chi ra, Set, ta ndakú xaan ra chi sutu ra. ⁴ Ta cha ya'a cha kakú ra Set, uña cientu ka kuiya chiyꝝ ra Adán, ta chikoꝝ ka se'e ra chi'in ñasi'i ra, rayii ta ñusi'i. ⁵ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Adán kuví ñin cientu oko uchi kuiya, ta chi'i ra.

⁶ Cientu o'on kuiya iyó ra Set, ta chikoꝝ ra Enós, se'e ra. ⁷ Ta chiyꝝ ka ra Set, cha ya'a kakú ra Enós, uña cientu ucha ka kuiya, ta chikoꝝ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i. ⁸ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Set, kitá ñin cientu uchi uvi kuiya, ta chi'i ra.

⁹ Kumi xiko uchi kuiya iyó ra Enós, ta chikoꝝ ra Cainán, se'e ra. ¹⁰ Ta cha ya'a kakú ra Cainán, uña cientu cha'un ka kuiya iyó ra Enós, ta chikoꝝ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i. ¹¹ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Enós kuví ñin cientu o'on kuiya, ta chi'i ra.

¹² Uñi xiko uchi kuiya iyó ra Cainán, ta chikoꝝ ra Mahalaleel, se'e ra. ¹³ Ta chiyꝝ ka ra Cainán, cha ya'a kakú ra Mahalaleel, uña cientu uvi xiko ka kuiya, ta chikoꝝ ka se'e ra chi'in ñasi'i ra, rayii ta ñusi'i. ¹⁴ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Cainán kuví ñin cientu uchi kuiya ta chi'i ra.

¹⁵ Uñi xiko o'on kuiya iyó ra Mahalaleel ta chikoꝝ ra Jared, se'e ra. ¹⁶ Ta chiyꝝ ra Mahalaleel, cha ya'a kakú ra Jared, uña cientu oko uchi ka kuiya, ta chikoꝝ ka se'e ra chi'in ñasi'i ra, rayii ta ñusi'i.

¹⁷ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Mahalaleel kuví uña cientu kumi xiko cha'un kuiya, ta chi'i ra.

¹⁸ Cientu uñi xiko uvi kuiya iyó ra Jared, ta chikoꝝ ra Enoc, se'e ra. ¹⁹ Ta cha ya'a kakú ra Enoc, chiyꝝ ra Jared uña cientu ka kuiya, ta chikoꝝ ka se'e ra chi'in ñasi'i ra. ²⁰ Ta tandi'i kivi cha chiyꝝ ra Jared kuví ñin cientu uñi xiko uvi kuiya, ta chi'i ra.

²¹ Uñi xiko o'on kuiya iyó ra Enoc, ta chikoḡ ra Matusalén, se'e ra. ²² Ta va'a xaan chiká ra Enoc chi'in Nyoo. Ta cha ya'a kakḡ ra Matusalén, se'e ra, ta chiyo ka ra Enoc uñi cientu ka kuiya, ta chikoḡ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i. ²³ Ta tandi'i kivi cha chiyo ra Enoc kuvḡ uñi cientu uñi xiko o'on kuiya. ²⁴ Tyikuan kivi chika ra Enoc chi'in Nyoo, ta naḡ nuu ra vatyí nake'en Nyoo chi ra.

²⁵ Cientu kumi xiko ucha kuiya ra Matusalén ta chikoḡ ra Lamec, se'e ra. ²⁶ Ta chiyo ra Lamec ucha cientu kumi xiko uvi ka kuiya, ta chikoḡ ka se'e ra chi'in ñasi'i ra, rayii ta ñusi'i. ²⁷ Ta tandi'i kivi cha chiyo ra Matusalén kuvḡ iin cientu uñi xiko iin kuiya; ta chi'i ra.

²⁸ Cientu kumi xiko uvi kuiya ra Lamec ta chikoḡ noo rayii se'e ra. ²⁹ Ta sakunañi ra chi kue, Noé, ta katyí ra tye'e kaa: "Ikan ra i'ya kusandusi kuñi yo, ta kua tyinyee ra chi yo chi'in tindo'o cha nye'é yo cha kuenda cha soko Nyoo ñu'ún ñayivi", katyí ra. ³⁰ Chiyo ra Lamec, cha ya'a kakḡ ra Noé, o'on cientu kumi xiko cha'un ka kuiya, ta chikoḡ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i. ³¹ Ta tandi'i kivi cha chiyo ra Lamec kuvḡ ucha cientu uñi xiko cha'un uvi kuiya, ta chi'i ra.

³² Cha ya'a o'on cientu kuiya ra Noé, ta chikoḡ se'e ra, ra Sem, ra Cam ta ra Jafet.

Cha ña va'a cha sakuvḡ ñáyivi

6 Kivi kicha'a ndukua'a ñáyivi siki ñu'ún ñayivi, ta chikoḡ se'e ñu ñusi'i. ² Ta cha nye'e ra kakuvḡ se'e Nyoo, vatyí ya'a xaan tyaki ñusi'i se'e ra ñu'ún ñayivi, ta nakachi ra chi ñusi'i cha ta'án iini ra, ta nduvḡ ñasi'i ra chi ñu. ³ Ta katyí ra Jehová tye'e kaa: "Ña tandi'i kivi kukunyee iini Tatyí Ii yu'u nye'e chi chi ñáyivi, vatyí koño ñu'ún ri kuvḡ ñu, yukuan kuenda kua koo ñu cientu oko ri kuiya ta kúvi ñu", katyí ra Jehová.

⁴ Tyembu kuan cha ka iyó maa ra na'nu ta sukun siki ñu'ún ñayivi. Ta tyikuan kaa tuku cha ya'a cha nduiin ri se'e Nyoo chi'in se'e si'i ra ñu'ún ñayivi ta chikoo se'e ñu chi'in ra, ta

se'e ñu cha chikóo chi'in ra, ra xaan kakuvı̄ ra, ta iyo xaan kakuñı̄ ñáyivı̄ nye'é ñu chi ra.

⁵ Nye'é ra Jehová vatyi ya'a xaan cha kua'a cha ña va'a nyakuvı̄ ñáyivı̄ siki ñu'ún ñáyivı̄, ta maa ri cha kiñi kaá yi'ı̄ añima ñu ta chiká xiñi ñu. ⁶ Ta kui'ya xaan kuñı̄ ra nye'é ra chi ñáyivı̄ cha sava'a ra, ta u'vi xaan kuvı̄ añima ra nye'é ra chi ñu, vatyi kua'a xaan cha kiñi kaá nyakuvı̄ ñu. ⁷ Ta katyí ra: “Kuasanai chi ñáyivı̄ cha sava'i siki ñu'ún ñáyivı̄, kusanai chi kiti ku'u, kiti cha chiká chi'in chichi, kiti cha ndavá nu tatyı̄, vatyi xaan xaan kuñı̄ ta u'vi xaan añime nye'ı̄ chi ñáyivı̄ cha sava'i”, katyí ra.

⁸ Soko ra Noé ñi'ın ra tumañi iñi nuu ra Jehová.

Nu sava'a ra Noé noo tundoo ka'nu

⁹ Ikan i'ya kuvı̄ tandı̄'i tata ra Noé.

Kuvı̄ ra Noé noo rayı̄i va'a, ta noo ñáyivı̄ kachi iyó, cha nuu tandı̄'i ñáyivı̄ chiyo tyembu kuan, ta ra Noé tyaá ya'vi xaan ra tu'un ka'án Nyoo. ¹⁰ Ta chikoq uñi ta'an rayı̄i se'e ra: ra Sem, ra Cam ta ra Jafet.

¹¹ Ta tyikuan kaa tivı̄ ñu'ún ñáyivı̄ nuu Nyoo, vatyi maa ri maa kuatyı̄ sakuvı̄ ñáyivı̄. ¹² Cha nye'e Nyoo, vatyi cha ya'a tivı̄ ñu'ún ñáyivı̄ chi'in cha kiñi kaa, vatyi tandı̄'i maa ñáyivı̄ ta sativı̄ ñu ityi va'a nu kua'an koyo ñu i'ya siki ñu'ún ñáyivı̄.

¹³ Tyikuan ta katyí Nyoo chi ra Noé: “Cha natyaji ku'va cha kusanain tandı̄'i ñáyivı̄, vatyi ñu'ún ñáyivı̄, cha ya'a chıtu chi'in kuatyı̄ ñu. Yukuan cha'a kusanai chi ñu chi'in tandı̄'i cha iyó siki ñu'ún ñáyivı̄. ¹⁴ Sava'a noo tundoo ka'nu chi'in yutun cha nañi gofer, ta chichi tundoo kuan, sava'un kua'a cuarto, ta tyi'un sucha tikı̄ vitu kuan ityi chichi ta ityi chata.

¹⁵ Ta tye'e ku'va kua sava'un tundoo kuan: Uñi cientu ta'an chıti nda'a cha kañi, ta uvi xiko uchi ta'an chıti nda'a cha ke'en, ta oko uchi ta'an chıti nda'a cha sukun. ¹⁶ Ta chichi tundoo kuan sava'un uñi toto ve'e ta xiin tundoo kuan tyaun noo yuve'e. Ta xiin nama nu kuvı̄ ityi siki kuan kua tyaun noo



ventana cha sava chiti nda'a nya yatyin xiñi chi. ¹⁷ Tyikuan kaa sava'un tundoo kuan vatyí yu'u kua tachi noo savi xaan, ta kua kutu ñu'ún ñayivì chi'in ndutya, ta kusanai tandi'i maa cha nyito cha iyó siki ñu'ún ñayivì. ¹⁸ Soko yu'u kua natyi'i ta'in noo tu'un chu'un, vatyí kua ki'vi maun chichi tundoo kuan, chi'in ñasi'un, ta chi'in ni nduñi se'un chi'in ñasi'i ra. ¹⁹ Ta kua ki'vi tandi'i nuu kiti. Ta uvi ta'an cha noo noo nuu ti kua ki'vi ti, noo kiti yii ta noo kiti si'i, vatyí tyikuan kaa ta kukaku ti chu'un. ²⁰ Ta tandi'i nuu kiti cha kuvi ndavá nuu tatyí, ta tandi'i nuu kiti ku'u, ta tandi'i nuu kiti cha xitá kiño'on chii, uvi ta'an ti, cha noo noo nuu ti, kua ki'vi ti chu'un chichi tundoo kuan, vatyí ma naa ti. ²¹ Ta kua sakayon

tandi'i nuu cha kuvi kachun chi'in ñáyivi chuun, ta tandi'i nuu ku'u cha kua kachi tandi'i kiti kuan, ta natyi'i va'un chichi tundoo kuan, vatyi chi'in kuan kua konyito maa ndo chi'in tandi'i kiti kuan”, katyí Nyoo chi ra Noé.

²² Ta tyikuan kaa sakuví ra Noé, tandi'i maa yoso kaa ku'va cha tachí Nyoo chi ra.

Nu koḡn savi xaan

7 Ndi'i kuan ta katyí ra Jehová chi ra Noé: “Kí'vi maun chi'in tandi'i ñáyivi ve'un chichi tundoo kuan, vatyi nye'í vatyi noo tu'un ri maun iyó ku'va kuñí yu'u, vatyi va'a xaan ta kachi chiká noun ityi nui, cha nuu tandi'i ñáyivi iyó vityin. ² Ta tandi'i nuu kiti cha kuvi kachi ndo kuki'vi ucha ta'an kiti yii, ta ucha ta'an kiti si'i. Ta tandi'i kiti cha ma kuvi kachi ndo, noo kiti yii ta noo kiti si'i kua ki'vi. ³ Ta tyikuan tuku tandi'i nuu saa cha ndavá nu tatyí, ucha ta'an kiti yii, ta ucha ta'an kiti si'i. Noo noo nuu ti kua ki'vi, vatyi koto naa nuu ti siki ñu'ún ñayivi. ⁴ Vatyi chichi cha ucha kivi, ta kusakoin savi uvi xiko kivi, ta uvi xiko ñuu kukoon savi siki ñu'ún ñayivi, vatyi kusanai tandi'i maa cha nyito cha sava'i”, katyí Nyoo chi ra Noé. ⁵ Ta sakuví ra Noé tandi'i maa tyiño cha tavá Nyoo chi ra.

⁶ Iñu cientu kuiya ra Noé kivi koḡn savi xaan siki ñu'ún ñayivi. ⁷ Cha kuenda savi xaan kuan, ta ki'vi ra Noé chichi tundoo kuan chi'in se'e ra, ñasi'i ra ta chono ra, vatyi koto kúvi ñu. ⁸⁻⁹ Ta ki'vi tuku kiti va'a cha chachí ñáyivi, ta kiti cha ña chachí ñáyivi, saa ta kiti xitá kiño'on chii nu ñu'ún. Uvi uvi ti kaki'vi ti, noo kiti yii ta noo kiti si'i, tari ku'va tachí Nyoo tyiño chi ra Noé.

¹⁰ Ta nu ku ucha kivi ta chaḡ savi xaan kuan siki ñu'ún ñayivi. ¹¹ Nu cha'un uvi nyaá yoo ku uvi kuan ta ta'nya tandi'i yo'o ndo'yo chichi ñu'ún, ta nuña tandi'i nu yo'o ndutya andivi. Ta iñu cientu kuiya ra Noé kivi kuan. ¹² Ta uvi xiko kivi ta uvi xiko ñuu koḡn savi siki ñu'ún ñayivi. ¹³ Suri maa

kivi kuan ki'v̄i ra Noé chichi tundoo kuan, maa ra chi'in ñasi'i ra, ta chi'in nii nduñi ta'an rayii se'e ra, ra Sem, ra Cam ta ra Jafet ta chi'in ninduñi ta'an ñasi'i ra. ¹⁴ Ta chi'in ñu ki'v̄i tandi'i nuu kiti ku'u, ta tandi'i nuu kiti sana ñáyivi cha iyó ve'e, ta tandi'i nuu kiti cha xitá kiño'on chii, ta tandi'i nuu saa. ¹⁵ Ki'v̄i cha uvi uvi kiti, cha noo noo nuu ti, chi'in ra Noé chichi tundoo kuan. ¹⁶ Ki'v̄i kiti yii, ta kiti si'i, tandi'i ri nuu kiti, tari ku'va katyi maa ra Jehová chi ra Noé. Ya'a kuan ta nakas̄i ra Jehová yuve'e tundoo kuan.

¹⁷ Ta koḡn savi xaan kuan uvi xiko kivi siki ñu'ún ñayivi, ta chitu nu ñu'ún ñayivi chi'in ndutya, ta nandaḡ tundoo kuan nu ndutya. ¹⁸ Ta ndutya kuan nandaḡ siki ñu'ún ñayivi, ta tundoo kuan yosó chi nuu ndutya kuan. ¹⁹ Ta ya'a xaan ndukama ndutya kuan siki ñu'ún ñayivi, ta tandi'i yuku na'nu cha sukun cha iyó siki ñu'ún ñayivi ndoḡ chichi ndutya kuan. ²⁰ Cha'un ta'an ka chiti nda'a, nandaḡ ndutya kuan siki tandi'i yuku sukun cha ndoḡ chichi ndutya kuan. ²¹ Ta tyikuan kaa chi'i tandi'i maa cha nyito siki ñu'ún ñayivi, tandi'i nuu saa, tandi'i nuu kiti va'a cha kuví kachi ñáyivi, ta tandi'i nuu kiti na'nu, ta tandi'i nuu kiti cha xitá kiño'on chii, ta tandi'i maa ñáyivi. ²² Ta tandi'i maa cha nyito, ta tandi'i maa cha xitá tatyi chi'in xityin, ta tandi'i maa cha iyó siki ñu'ún ñayivi chi'i. ²³ Tyikuan kaa kuanaá tandi'i maa cha yi'i cha nyito siki ñu'ún ñayivi, nyakua nya ñáyivi ta tandi'i nuu kiti ku'u, tandi'i nuu kiti cha iyó ve'e, tandi'i nuu kiti cha xitá kiño'on chii nu ñu'ún, tandi'i kiti cha ndavá nuu tatyi. Noo ri maa ra Noé chi'in ñáyivi cha ño'ón chi'in ra chichi tundoo kuan kakū. ²⁴ Ta katuv̄i ndutya kuan siki ñu'ún ñayivi cientu uvi xiko uchi kivi.

Nu ndi'i koḡn savi xaan

8 Cha nii ri ka cha koón savi xaan kuan, ña naá iñi Nyoo tu'un ra Noé, chi'in tandi'i kiti cha ño'ón chi'in ra chichi tundoo kuan. Ta saku'un Nyoo noo tatyi ñi'in siki ñu'ún ñayivi, taku'va na nanoo ndutya kuan. ² Ta nikunyas̄i tandi'i maa ndo'yo ndutya nu ñu'ún, ta ityi andivi ñand̄i'i, nikunyas̄i

nu nakoyo ndutya, tyikuan ta ndi'í cha koón savi xaan kuan.

³ Ta ndutya cha kaá siki ñu'ún ñayiví kuan, kicha'a ndokó chi su'va su'va ri, ta cha ya'a o'on yoo cha noo chi su'va ka. ⁴ Ta nu cha'un uvi nya yoo ku ucha, ta noo tundoos kuan xiñi yuku cha nañí Ararat. ⁵ Ta ndutya kuan kua'an ndokó ka chi siki ñu'ún ñayiví nyakua nya nu chikuiñi yoo ku uchi, yukuan ta cha kicha'a natuví tandi'í xiñi yuku sukun ka.

⁶ Cha ya'a uvi xiko kivi, ta nuña ra Noé yuve'e lu'lu cha nyaá ityi siki ityi xiin tundoos cha sava'a ra. 55%⁷ Ta saku'un ra noo tikaka, ta kua'an ti ta vachí ti, ndavá ti ta kuandichi ti nyatú ti cha na ityi nu ñu'ún ñayiví. ⁸ Ya'a kuan ta saku'un ra noo paloma, vatyí kuñí ra koto ra tatu cha ya'a ndokó ndutya kuan siki ñu'ún ñayiví. ⁹ Ta paloma kuan ña ñi'in ti nu yutun koso ti, vatyí ta ndoko ka ndutya kuan siki ñu'ún ñayiví, ta nachaa ti nu ño'ón ra. Tyikuan ta tava ra nda'a ra, ta nake'en ra chi ti ta ndi'ví ti nu ño'ón ra chichi tundoos kuan.

¹⁰ Nyatú ra ucha ka kivi ta saku'un ra inga cha'a chi paloma kuan. ¹¹ Ta ku'va cha kua kee ñanyii ta nachaa paloma kuan, ta yi'í yu'u ti noo nda'a yutun olivo. Tyikuan ta kutuñí iñi ra Noé, vatyí cha kua'an ndokó ka ndutya kuan siki ñu'ún ñayiví. ¹² Ta nyatú ra ucha ka kivi, ta saku'un ra paloma kuan inga cha'a, ta paloma kuan ña ndichi ka ti nu nyaá ra.

¹³ Iñu cientu noo kuiya ra Noé ta na ityi siki ñu'ún ñayiví. Ta nu noo nyaá yoo xi'na ri chaní ra Noé xiñi ve'e tundoos kuan, ta nye'e ra vatyí cha ityi siki ñu'ún ñayiví. ¹⁴ Ta nu oko ucha nyaá yoo ku uvi, cha na ityi nu ñu'ún ñayiví. ¹⁵ Tyikuan ta katyí Nyoo chi ra Noé: ¹⁶⁻¹⁷ “Kíta chichi tundoos chiña, maun, ñasi'un, ta ra kakuví se'un ta ñasi'í ra, chi'in tandi'í kiti cha ki'ví chu'un: tandi'í saa, ta tandi'í kiti ku'u, kiti sana ndo, kiti cha xitá kiño'on chii, tavon chi ti na ku'un ti ta na koo kua'a se'e ti, na nakuña ti siki ñu'ún ñayiví”, katyí Nyoo chi ra.

¹⁸ Tyikuan ta kitá ra Noé chi'in ñasi'í ra, ta ñi nduñi rayii se'e ra chi'in ñasi'í ra. ¹⁹ Kitá tuku tandi'í kiti cha iyó ve'e, kiti ku'u, ta tandi'í saa, ta tandi'í kiti cha xitá kiño'on chii

siki ñu'ún ñáyiví. ²⁰ Yukuan ta sava'a ra Noé noo arta nu kusandi'ñi ra noo tumañi iñi nuu ra Jehová, ta nakachi ra noo kiti cha noo noo nuu kiti va'a cha kuví kachi yo, vatyí kua ku'va ra chi ra Jehová. Tyikuan ta cha'ñi ra chi tandi'i kiti kuan, ta cha'mi ra chi ti nuu arta kuan. ²¹ Ta ndaá xiko vixi kiti kuan nuu ra Jehová, ta katyí ra chichi añima ra: “Ma tachi tuñi ke ñu'ún ñáyiví cha katyí kuatyí rayii, vatyí nyakua nya lu'lu ra ta kiñi kaá añima ra. Ta ma sanaa ke tandi'i cha nyitó siki ñu'ún ñáyiví tari sakuví vityin.

²² ”Cha nii ri ka cha kukoo ka ñu'ún ñáyiví,
 kuku'va chi chiti cha kuví tachi ñáyiví,
 ta chiti cha nake'en va'a ñu;
 kukoo kivi i'ñi ta kivi vichin
 kukoo viko ka'ñi ta viko savi
 ta kukoo tuku cha ñuka'ñu chi'in cha chakuaa”, katyí Nyoo.

Tu'un cha natyi'i ta'an Nyoo chi'in ra Noé

9 Ta nasoko Nyoo chi ra Noé ta chi se'e ra. Ta katyí ra tye'e kaa: “Koo kua'a se'e ndo ta tata ndo, ta ñakuña ndo ta koo ndo nii ka'nu siki ñu'ún ñáyiví. ² Tandi'i maa kiti cha iyó siki ñu'ún ñáyiví i'ya kukoo cha yu'ví ti nye'é ti chi ndo, tandi'i saa, tandi'i kiti cha chiká noo ta kandá i'ya siki ñu'ún ñáyiví, ta tandi'i tiyaka cha iyó chichi tyañu'un, tandi'i maa ti natyaa kuende chi ti nda'a ndo. ³ Cha'á yu'u tandi'i kiti ta tandi'i chiti, tandi'i ku'u kuii, vatyí kachi ndo ta chi'in kuan kua konyito ndo. ⁴ Soko koño cha yi'i niñi, ma kuvi kachi ndo, vatyí niñi kuan cha'á cha konyito kiti ta ñáyiví ñandi'i. ⁵ Cha ndicha katyí chi ndo, tatu noo ñáyiví cha'ñi ñu chi inga ta'an ñu, kunandaken kuenda chi ñu. Tyikuan kaa tuku kiti, tatu cha'ñi ti chi noo ñáyiví, kunandaken kuenda niñi kuan chi ti.

⁶ ”Noo ra cha ka'ñi noo ñáyiví,
 inga ñáyiví kuka'ñi chi ra.

Vatyí tandi'i ñáyiví ta chinqo ñu tari ku'va kaá maa yu'u cha kuví Nyoo.

⁷ Soko nyo'o kua koo kua'a se'e ndo vatyí ndukua'a tata ndo, ta nakutya ndo siki ñu'ún ñayiví”, katyí Nyoo chi ra Noé.

⁸ Ta katyí tuku Nyoo chi ra Noé chi'in se'e ra tye'e kaa:

⁹ “Vityin kua tyi'i ta'in noo tu'un chi'in ndo, ta chi'in tandi'i tata ndo, ¹⁰ ta chi'in tandi'i kiti cha kitā chu'un chichi tundoo kuan: tandi'i saa, tandi'i kiti sana ndo, nyakua nya kiti ku'u. ¹¹ Ta ikan i'ya kuvi tu'un cha kua natyi'i ta'an yu'u chi'in ndo: Ma sakunaa ke chi'in ndutya tandi'i cha nyito, ta nii ri ma koon ka savi xaan cha kusakunaa cha iyó nu ñu'ún ñayiví”, katyí Nyoo. ¹² Ta katyí tuku Nyoo: “Ikan i'ya kuví noo seña tu'un cha kua natyi'i ta'in chi'in ndo, ta chi'in tandi'i nuu kiti, tandi'i tyembu cha kua koo ñu'ún ñayiví: ¹³ Kuatyai koo ya'nyi nu viko, vatyí kuví chi cha ndaa tu'un cha natyi'í ta'in



chi'in ndo. ¹⁴ Ta ku'va cha kua ki'vi viko, cha kua koon savi, tyikuan ta kukita koo ya'nyi kuan nuu viko. ¹⁵ Ta kuniko'on iñi tu'un cha ndoḡ chi'in ndo, chi'in tandi'i nuu kiti, ta ña kua koon ka savi xaan cha kusakunaa tandi'i maa cha nyito siki ñu'ún ñayivi. ¹⁶ Ta kua kunyaa koo ya'nyi kuan nuu viko, ta kua nye'i ta kua niko'on iñi tu'un cha ndoḡ chi'in ndo, chi'in tandi'i nuu kiti cha iyó siki ñu'ún ñayivi, ta i'ya kua kuvi noo seña tandi'i kivi, ta tandi'i tyembu cha kua koo ñu'ún ñayivi”, katyí Nyoo. ¹⁷ Katyí tuku Nyoo chi ra Noé: “Ikan i'ya kuví seña tu'un cha ndoḡ chi'in tandi'i cha nyito cha iyó siki ñu'ún ñayivi”, katyí ra chi ra.

Nu chiñi ra Noé

¹⁸ Ta se'e ra Noé cha kitḡ chi'in ra chichi tundoo kuan kuví ra Sem, ra Cam, ta ra Jafet. Ta ra Cam kuví sutu ra Canaán.

¹⁹ Ikan uñi ta'an ra i'ya kuví se'e ra Noé ta chi'in ninduñi tata ra i'ya kanakuñḡ ra ta kasakutu ra nu ñu'ún ñayivi.

²⁰ Ya'a kuan ta kicha'a sa'atyíño ra Noé nuu ñu'ún, ta tachi ra noo itu yo'o ticha'a ndivi. ²¹ Ta chi'i ra vinu ndutya ticha'a ndivi kuan, ta chiñi xaan ra ta naḡ iñi ra, ta katuví maa ra ma'ñu sava chichi ve'e ra ta vityiyaa ra. ²² Ta ra Cam, sutu ra Canaán, nye'e ra nu vityiyaa sutu ra, ta cha'an ra chikatyí ra chi nduvi yañi ra cha kanyikú nu ke'e. ²³ Tyikuan ta ra Sem, ta ra Jafet, kake'en ra noo sa'ma. Ta nduvi ra katyiso ra sa'ma kuan soko ra, ta kachikḡ chata ra ki'vi ra nu katuví sutu ra chichi ve'e kuan, ta kanasa'vi ra sa'ma kuan chi sutu ra. Tyikuan kaa ta ña kanye'e ra nu vityiyaa sutu ra.

²⁴ Cha ndukachi iñi ra Noé, ta chito ra cha chinyakuví se'e ra, ra tyivaa ka, chi'in ra. ²⁵ Ta katyí ra:

“Ña'ri cha va'a kukuvi ra Canaán
musu yañi ra kukuvi ra,
tandi'i kivi cha kukoo ra ñayivi”, katyí ra.

²⁶ Ta katyí tuku ra:

“Jehová, ra kuví Nyoo yu'u, na nasoko chi ra Sem, ta ra Canaán kukuvi musu ra.

²⁷ Nyoo kua ku'va nyatu chi ra Jafet,
ta ñin ri koo ra chi'in ra Sem.

ta ra Canaán kukuvi musu ninduvi ra”, katyí ra Noé.

²⁸ Ta chiyo ka ra Noé cha ya'a koon savi xaan kuan, ñni
cientu uvi xiko uchi ka kuiya. ²⁹ Ta tandi'i kivi cha chiyo ra
Noé kivi ñin cientu uvi xiko uchi kuiya, ta chi'i ra.

Ñáyivi vachí tata ra kakuví se'e ra Noé

10 Ikan i'ya kuví tata ra Sem, ra Cam, ta ra Jafet, se'e
ra Noé. Ta kachikoq se'e nduñi ra cha ya'a koon
savi xaan kuan.

² Ta se'e ra Jafet kuví ra Gomer, ra Magog, ra Madai, ra
Javán, ra Tubal, ra Mesec ta ra Tiras. ³ Ta se'e ra Gomer kuví
ra Askenaz, ra Rifat ta ra Togarma. ⁴ Ta se'e ra Javán kuví ra
Elisa, ra Tarsis, ra Quitim, ta ra Dodanim. ⁵ Ta tandi'i tata ra
Jafet kuan kuví ra kachikoq yatyin yu'u tyañu'un, noo noo
ñuu kuví ra chi'in ñáyivi chi ra, ta siin siin sa'an kaka'án noo
noo ñuu kuan.

⁶ Se'e ra Cam kuví ra chi ra Cus, ra Mizraim, ra Fut, ta ra
Canaán. ⁷ Ta se'e ra Cus kuví chi ra Seba, ra Havila, ra Sabta,
ra Raama ta ra Sabteca. Ta se'e ra Raama kuví chi ra Seba ta
ra Dedán. ⁸ Ta inga se'e ra Cus kuví chi ra Nimrod. Ikan ra
i'ya kuví ra xi'na ri ta chaq ra kuví ra noo ra ka'nu ta iyó xaan
tunyeet ñni chi ra ta chinyaka ña'an ra kua'a xaan ñuu siki
ñu'ún ñáyivi. ⁹ Ikan ra i'ya kuví ra nyaá tyiño cha cha'ñi kiti
nuu ra Jehová, yukuan cha'a katyí chi tu'un ra tye'e kaa: “Tari
ra Nimrod, vatyí kuví ra noo rayi ra cha'ñi kiti ku'u nuu ra
Jehová”, katyí chi. ¹⁰ Ta ñuu cha chinyaka ña'an ra kuví
ñuu Babel, ñuu Erec, ñuu Acad, ta ñuu Calne. Tandi'i ñuu i'ya
kuví chi ñu'ún Sinar. ¹¹ Ta kitq ra Nimrod nu ñu'ún Sinar, ta
kua'an ra ityi ñu'ún Asiria, yukuan sava'a ra ñuu cha nañi
Nínive, ñuu Rehobot, ta ñuu Cala, ¹² ta ñuu Resén. Ta ñuu
Resén kuan kuví noo ñuu ka'nu, cha nyaá xiin ñuu Nínive, ta
xiin ñuu Cala.

¹³ Tata ra Mizraim ikan kakuví ñáyivi Lud, ñáyivi Anam, ñáyivi Lehab, ñáyivi Naftu, ¹⁴ ñáyivi Patrus, ñáyivi Caslu ta ñáyivi Caftor. Ta tata ñáyivi Caslu ta ñáyivi Caftor kakuví ñáyivi Filistia.

¹⁵ Ta se'e nuu ra Canaán kuví ra Sidón ta inga se'e ra nañí ra Het. ¹⁶ Ta inga tata ra Canaán kuan kuví ñáyivi Jebus, ñáyivi Amor, ñáyivi Gerges, ¹⁷ ñáyivi Hev, ñáyivi Arac, ñáyivi Sin, ¹⁸ ñáyivi Arvad, ñáyivi Zemar, ta ñáyivi Hamat. Ta ya'a kuan ta kachitya kuatyi tandi'i ñáyivi chi ra Canaán. ¹⁹ Ta ñu'ún tata ra Canaán chita'an nya ñuu Sidón, ityi ñuu Gerar, nyakua nya Gaza, ta nyakua nya ityi ñuu Sodoma, ñuu Gomorra, ñuu Adma, ñuu Zeboim, ta nyakua nya ñuu Lasa. ²⁰ Ikan i'ya kuví tandi'i se'e ra Cam, chi'in tandi'i ñáyivi chi ra, cha noo noo ñuu kuví ñu chi'in ñu'ún ñu, ta cha siin siin sa'an ka'an noo noo ñuu kuan.

²¹ Ta ra Sem, yañi cha'nu ra Jafet, ikan kuví chii cha'nu ra Heber^a chi'in tandi'i se'e ra. ²² Ta se'e ra Sem kuví ra Elam, ra Asur, ra Arfaxad, ra Lud ta ra Aram. ²³ Ta se'e ra Aram kuví ra Uz, ra Hul, ra Geter, ta ra Mas. ²⁴ Ta se'e ra Arfaxad kuví chi ra Sala, ta se'e ra Sala kuví chi ra Heber. ²⁵ Ta uvi ta'an se'e ra Heber chiyō. Noo ra nañí Peleg, vatyí tyembu cha kaku ra nata'vi ñu'ún ta kusiñ ñáyivi. Ta yañi ra nañí ra Joctán. ²⁶ Ta tandi'i se'e ra Joctán kuví ra Almodad, ra Selef, ra Hazarmavet, ra Jera, ²⁷ ra Adoram, ra Uzal, ra Dicla, ²⁸ ra Obal, ra Abimael, ra Seba, ²⁹ ra Ofir, ra Havila ta ra Jobab. Tandi'i ra i'ya kuví se'e ra Joctán. ³⁰ Ta ñu'ún nu chikoō ra chi'in ñáyivi tata ra kuví tandi'i ityi ñu'ún Mesa nyakua nya ityi ñu'ún Sefer, nyakua nya ityi nu kua'a xaan yuku iyó ityi nu kañá ñanyii. ³¹ Tandi'i maa ra i'ya kakuví tata ra Sem, ta siin siin sa'an kaka'an ra cha kakuví ra noo noo ñuu.

^a10:21 Ñáyivi “hebreo” ikan kuví ñáyivi tata ra Heber Ta nañí tuku ñu “ñáyivi Israel” cha kuenda chii cha'nu ñu, ra Israel. Ra yukuan nañí tuku ra Jacob. Nye'e ndo Génesis 32:28.

³² Ikan ra i'ya kakuví tandi'i ñáyivi chi noo noo se'e ra Noé, chi'in noo noo tata ra, chi'in noo noo ñuu ra. Ta ikan ra i'ya kuví ra kachitya nu ñu'ún ñáyivi cha ya'a koḡn savi xaan kuan.

Nu sasiḡn Nyoo ku'va ka'án ñáyivi

11 Ta cha na'a, iin ri noo sa'an ka'an ñáyivi siki ñu'ún ñáyivi. ² Ta kuví cha kitā ñáyivi nu chiyo ñu ityi nu kañá ñanyii, ta kua'an koyo ñu ta nañi'in ñu noo nu ndaa ka'nu xaan nu kuví ñu'ún Sinar, ta yukuan ndoḡ ñu ka iyó ñu. ³ Ta kakatyí ra chi ra ta'an ra: “Na sava'a yo ndo'o chi'in nya'yu ta satyi'yo yo chi'in ñu'un”, kakatyí ra. Ta ndo'o kuan chotyĩño ra tari yuu, ta sucha ñu'ún chotyĩño ra tari ñiyiti kaka. ⁴ Ta kakatyí ra tye'e kaa: “Na sava'a yo noo ñuu ka'nu, ta noo nyaka^b ka'nu ta sukun ta kuchaa xiñi chi nya



^b11.4 “Nyaka” kuñi chi katyi “torre” chi'in sa'an.

andivi. Tyikuan kaa ta ña chiñu'un ri cha nakutya kuaryi yo siki ñu'ún ñayivi”, kakatyí ra.

⁵ Tyikuan ta noo ra Jehová ta nye'e ra nyaka ka'nu cha kua'an sava'á ñáyivi kuan. ⁶ Ta ndichí xiñi ra tye'e kaa: “ñin xaan ri kakuví ñáyivi ñuu i'ya ta noo ri sa'an kaka'án tandi'i ñu, ta kicha'a sava'á ñu tyiño cha kati'i ta'an ñu tu'un, ta yori kuví kakasi chi ñu. ⁷ Vityin na noo yo, ta nasama yo ku'va kaka'án ñu, tyikuan ta ma kakutuñi ka iñi ñu tu'un kaka'an ta'an ñu”, ndichí xiñi ra.

⁸ Tyikuan kaa nakutya kuaryi ra Jehová chi ñu nií ka'nu siki ñu'ún ñayivi, ta kasandi'i ñu cha kasava'á ñu ñuu ka'nu kuan. ⁹ Yukuan kuenda nañi ñuu kuan Babel, vatyí yukuan nasama ra Jehová sa'an ka'án tandi'i ñáyivi, ta yukuan nakutya kuaryi ra chi ñu siki ñu'ún ñayivi.

Ñáyivi tata ra Sem

¹⁰ Ikan i'ya kuví ñáyivi tata ra Sem. Cha ya'a uvi kuiya cha koon savi xaan kuan, ndi'i ra Sem cientu kuiya, ta kaku ra Arfaxad se'e ra. ¹¹ Ta chiyo ka ra Sem cha ya'a kaku ra Arfaxad, o'on cientu ka kuiya, ta chikoõ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

¹² Ta ra Arfaxad oko cha'un kuiya ra, ta chikoõ ra Sala, se'e ra. ¹³ Ta chiyo ka ra Arfaxad cha ya'a kaku ra Sala, kumi cientu uñi ka kuiya, ta chikoõ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

¹⁴ Oko uchi kuiya ra Sala ta chikoõ ra Heber^c, se'e ra. ¹⁵ Ta chiyo ka ra Sala, cha ya'a kaku ra Heber, kumi cientu uñi ka kuiya, ta chikoõ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

¹⁶ Oko uchi kumi kuiya ra Heber, ta chikoõ ra Peleg, se'e ra. ¹⁷ Ta chiyo ka ra Heber, cha ya'a kaku ra Peleg, kumi cientu oko uchi kuiya ta chikoõ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

¹⁸ Oko uchi kuiya ra Peleg ta chikoõ ra Reu, se'e ra. ¹⁹ Ta chiyo ka ra Peleg, cha ya'a kaku ra Reu, uvi cientu iin ka kuiya, ta chikoõ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

^c11.14 Ra Heber vachí ra tata ra Sem, ta ra Sem kuví tuku ra chii cha'nu ra Abram.

²⁰ Oko uchi uvi kuiya ra Reu, ta chikoḡ ra Serug, se'e ra.

²¹ Ta chiyo ka ra Reu, cha ya'a kakḡ ra Serug, uvi cientu ucha ka kuiya ta chikoḡ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

²² Oko uchi kuiya ra Serug ta chikoḡ ra Nacor, se'e ra. ²³ Ta chiyo ka ra Serug, cha ya'a kakḡ ra Nacor, uvi cientu ka kuiya ta chikoḡ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

²⁴ Oko iin kuiya ra Nacor ta chikoḡ ra Taré, se'e ra. ²⁵ Ta chiyo ka ra Nacor, cha ya'a kakḡ ra Taré, cientu cha'un kumi ka kuiya ta chikoḡ ka se'e ra, rayii ta ñusi'i.

²⁶ Ta uñi xiko uchi kuiya ra Taré ta chikoḡ ra Abram, ra Nacor ta ra Harán, se'e ra.

Ñáyivi tata ra Taré

²⁷ Ikan i'ya kuví se'e ra Taré: ra Abram, ra Nacor, ta ra Harán. Ra Harán kuví sutu ra Lot. ²⁸ Ta iyó ka ra Taré ta chi'i ra Harán, se'e ra, ñuu nu kakḡ ra, ñuu Ur cha iyó ñu'ún Caldea.

²⁹ Ta ra Abram tanda'a ra chi'in ku Sarai, ta ra Nacor tanda'a ra chi'in ku Milca, ta se'e ra Harán kuví chi ku Milca chi'in ta'an ña, ku Isca. ³⁰ Soko ku Sarai ña kuví koo se'e ña.

³¹ Kitá ra Taré ñuu Ur ñu'ún Caldea ta kua'an ra ityi ñu'ún Canaán chi'in ra Abram, se'e ra, ta ku Sarai, chono ra, ta chi'in ra Lot, se'e ñañi ra. Ta chaḡ koyo ra ñuu Harán, ta kandoḡ ra ka iyó ra ñuu yukuan. ³² Ta tandi'i kivi cha chiyo ra Taré kuví uvi cientu o'on kuiya, ta chi'i ra ñuu Harán kuan.

Nu kana Nyoo chi ra Abram

12 Ta noo kivi ka'an Nyoo Jehová chi'in ra Abram, ta katyí ra chi ra: “Sandoo ñuun, ta ñáyivi chuun, ta ve'e sutun nu iyón, ta kua'an nu ñu'ún nu kusaña'i chuun.

² Ta chi'in ñáyivi taton cha kua koo ityi nuu kua sakuvi noo ñuu ka'nu xaan chi'in ñu, ta kunasoke chuun, ta kunatyiso sukin sivun, ta kua kuvun noo ñáyivi cha kua nasoko chi inga ñáyivi. ³ Kunasoke chi ñáyivi cha nasokó chuun, ta ñáyivi cha



ka'án ña va'a sikun, kua ta'nu nyatu ñu. Ta cha kuendon kunasoke tandi'i ñáyivi iyó nu ñu'ún ñáyivi", katyí ra chi ra Abram.

⁴ Ta kua'an ra Abram tari ku'va katyí Nyoo chi ra, ta kua'an ra Lot chi'in ra. Ta kivi kitā ra Abram nya Harán, uñi xiko cha'un kuiya ra. ⁵ Ta ke'en ra chi ku Sarai, ñasi'i ra, ta chi ra Lot, sachin ra, chi'in tandi'i nda'a tyiño ra cha sa'aganaa ra chi'in tandi'i ñáyivi cha ñi'in ra ñuu Harán. Ta kakitā ra ta kua'an koyo ra nya ñuu Canaán, ta yukuan chaa koyo ra. ⁶ Ta kaya'a ra ityi nu ñu'ún Canaán kuan ta chaa koyo ra Siquem,

nu nanyaá tunyii^d ka'nu nu kuví More. Ta kivi kuan ka iyó ñáyivi Canaán nu ñu'ún kuan. ⁷ Ta tuvḡ ra Jehová nuu ra Abram, ta katyí ra chi ra: “Tandi'i maa ñu'ún i'ya kua ku've chi ñáyivi taton”, katyí ra.

Tyikuan ta sava'a ra Abram noo arta nu saka'nú ra chi ra Jehová Nyoo vatyi tuvḡ ra nuu ra yukuan. ⁸ Ya'a kuan ta kua'an ra yuku cha iyó xiin Bet-el ityi nu kañá ñanyii. Ta yukuan chiyo ra yatyin ñuu Bet-el cha nyaá ityi nu kí'ví ñanyii nu chikoḡ ra, ta ñuu Hai nyaá chi ityi nu kañá ñanyii. Ta yukuan sava'a ra inga chito, ta ka'an nda'vi ra chi'in Nyoo Jehová. ⁹ Ya'a kuan ta ra Abram ke'en ra ityi kua'an ra kuee kuee ri nya ityi Neguev.

Nu chaḡ ra Abram ñuu Egipto

¹⁰ Tyikuan ta kicha'a iyó tama ñu'ún kuan, ta kicha'a nduñi'ín iyó tama kuan, ta ke'en ra Abram ityi kua'an ra kua koo ra nya Egipto. ¹¹ Ta cha nyaá ra cha kua kí'vi ra ñuu kuan, ta katyí ra chi ñasi'i ra, ku Sarai: “Nye'e xi'na, chité tyi yo'o tyaki xaun. ¹² Ta kua nye'e ra Egipto kuan chuun, ta kukatyí ra: “Ñasi'i ra ikan kuví chi ña'an kuan”, kukatyí ra. Ta kuka'ñi ra chi yu'u. ¹³ Yukuan kuenda kukatyun tyi ku'va yu'u kuví chuun, ta tyikuan kaa ta ma ka'ñi ra chii cha kuendon ta ku'va tyi kita va'a tyiño cha kua'an yo i'ya”, katyí ra chi ña.

¹⁴ Ta ku'va cha kí'vi ra Abram ñuu Egipto kuan, ra Egipto kuan kanye'e ra tyi ku Sarai, tyaki xaan ña. ¹⁵ Ta ra kakuví tyiño chi'in ra faraón, kanye'e tuku ra chi ña ta kua'an koyo ra kuakatyi ra chi ra faraón tyi tyaki xaan ña. Ta chinyakḡ ra chi ña ve'e ra faraón kuan.

¹⁶ Ta va'a xaan ke'en kuenda ra faraón chi ra Abram cha kuenda ña. Cha'a ra mbee, sindiki, cha'a ra musu yii, ta musu si'i, ta cha'a ra burru chi'in camellu chi ra Abram. ¹⁷ Soko tachḡ tuñi Nyoo chi ra faraón ta chi ñáyivi chi ra chi'in kue'e

^d12:6 Tunyii kuñí chi katyi “encino” chi'in sa'an.

xaan cha katyi ku Sarai, ñasi'i ra Abram. ¹⁸ Tyikuan ta kana ra faraón chi ra Abram, ta katyí ra: “¿Ñáá tu'un cha sakuvun chii tye'e kaa? ¿Ñáá tu'un cha ña katyun chii tyi ñasi'un kuví chi ña? ¹⁹ Ta ¿ñáá tu'un cha katyun vatyí ku'von kuví chi ña? Vatyí cha katyun tyikuan kaa, cha'un ku'va cha nake'en yu'u chi ña vatyí kivi ñasi'i chi ña. ¡Ke'en chi ñasi'un ta ku'un chi'in ña!” katyí ra chi ra. ²⁰ Tyikuan ta tava ra tyiño chi sindaro kuenda ra tyi na ku'un koyo ra kakusaña ra chi ra Abram chi'in ñasi'i ra chi'in tandi'i cha iyó chi ra.

Nu kusiin ra Abram chi'in ra Lot

13 Tyikuan ta kitá ra Abram ñuu Egipto chi'in ñasi'i ra, chi'in ra Lot, ta chi'in tandi'i cha iyó chi ra, ta kuanu'un koyo ra ityi Neguev. ² Ta tyayii xaan ra Abram vatyí kua'a xaan kiti sana ra iyó, ta kua'a xaan xu'un kuaan ta xu'un kuichin iyó chi ra. ³ Ta nya Neguev kakitá ra ta kua'an koyo ra, kachiká ityi ra kuekuee ri nyakua nya chaá ra nu yi'í ta'an xa'ñi ñuu Bet-el chi'in ñuu Hai, nu chiyo ve'e ñii kiti ra kivi xi'na ri. ⁴ Yukuan kuví nu sava'á ra noo arta ta cha na'a. Ta yukuan ka'an nda'vi ra chi'in Nyoo Jehová.

⁵ Tyikuan tuku ra Lot, sachin ra, chiká noo ra chi'in ra. Ta kua'a xaan tuku mbee ta sindiki sana ra ta kua'a ve'e ñii kiti chiyo chi ra. ⁶ Ta ku'u cha iyó nu ñu'ún kuan, ña ñi'in ka cha kakachi kiti sana ninduvi ra, vatyí kua'a xaan sana ra ka iyó. ⁷ Ta ra kasa'á kuenda kiti sana ra Abram chi'in ra kasa'á kuenda kiti sana ra Lot kakañi ta'an xaan ra. (Ta kivi kuan ka iyó tuku ñáyivi Canaán ta ñáyivi Férez ñu'ún kuan.) ⁸ Tyikuan ta katyí ra Abram chi ra Lot: “Ña va'a cha koo yo tisi'i, ta ñii ri chi'in ra sa'á kuenda kiti sana yo, vatyí ñáyivi chi yo kuví. ⁹ Va'a ka na kusiin yo vityin. Tandi'i maa ñu'ún nyaá chi ityi nuu, ta nakachi maun nya ityi kuñun ku'un. Tatu yo'o ta kuñún ku'un ityi siki, yu'u ku'in ityi yuvi, soko tatu yo'o ta kuñún ku'un ityi yuvi, yu'u ku'in ityi siki”, katyí ra Abram chi ra Lot.



¹⁰ Ta nanye'e ra Lot ityi ndu'va ka'nu xiin yuvi Jordán nyakua nya ñuu Zoar. Ta tandi'i maa ñu'ún kuan kuví ñu'ún kachin, tari maa kaá chaku tu ita Nyoo kaá, ta tari maa kaá ñu'ún Egipto, kama xaan ndutya chinó. Tyikuan kaa kuví kivi kuan, kivi cha kumañi ka sanaa ra Jehová ñuu Sodoma ta ñuu Gomorra ¹¹⁻¹² Tyikuan ta kakusiñ ra. Ra Abram ndoo ra iyó ra ñuu Canaán. Soko ra Lot kua'an ra ityi nu kañá ñanyii ndu'va ka'nu Jordán, ta sava'a ra nu koo ra nya ñuu Sodoma. ¹³ Ta ñáyivi ñuu Sodoma kuan kua'a xaan kuatyí kiñi kaa sakuví ñu nuu Nyoo, ta kiñi xaan ka iyó ñu.

¹⁴ Ta cha ya'a kusiñ ra Lot chi'in ra Abram, ta ka'an Nyoo Jehová chi'in ra Abram tye'e kaa: “Nanye'e va'a nya nu nanyaún chiña, ityi siki ta ityi yuvi, ityi nu kañá ñanyii, ta ityi nu keé ñanyii. ¹⁵ Tyi tandi'i ñu'ún cha nye'ún i'ya, cha'á yu'u chuun ta chi ñu cha kua kuvi taton. ¹⁶ Vatyí tatu kuvi naka'vi ñáyivi ñiyaka ñu'ún, tyikuan kaa tuku kuvi naka'vi ñu chi ñáyivi kukuvi taton, soko ma kuvi naka'vi ñu chi ñu tyi kua'a xaan ñu kua sakuvi yu'u. ¹⁷ Yukuan cha'a jndikuíta ta kua nye'e yoso cha ka'nu ñu'ún kuan, vatyí chuun kua ku've!”, katyí ra chi ra Abram.

¹⁸ Tyikuan ta chan̄i ra Abram ve'e ra cha chinó chi'in ñii kiti nu iyó ra, ta kua'an ra kua koo ra chichi tunyii ra Mamre ityi Hebrón. Ta yukuan sava'a ra noo arta ta saka'nu ra chi Nyoo.

Nu sakaku ra Abram chi ra Lot

14 Ta tyembu kuan ra Amrafel kuví rey ñu'ún Sinar, ta ra Arioc kuví ra rey ñuu Elasar, ta ra Quedorlaomer kuví ra rey ñuu Elam, ta ra Tidal kuví rey ñuu Goim. ² Ta kasanakandā ra kuatyí siki ra Bera, ra kuví rey ñuu Sodoma, ra Birsā, ra kuví rey ñuu Gomorra, ra Sinab, ra kuví rey ñuu Adma, ra Semeber, ra kuví rey ñuu Zeboim, ta siki rey ñuu Bela, ta inga sivi ñuu kuan kuví Zoar. ³ Ta kananduiñ ri tandi'i o'on ta'an rey kuan chi'in sindaro kuenda ra nundaa Sidim yu'u Tyañu'un U'va. ⁴ Tyi uchi uvi kuiya yi'i nda'a ra rey Quedorlaomer chi ndii o'on ñuu kuan, ta kuiya uchi uñi ndii o'on rey kuan ña kakuñi ka ra cha kunyaka ña'an ka rey Quedorlaomer kuan chi ra. ⁵ Tyikuan ta inga kuiya kuan kua'an ra Quedorlaomer chi'in inga rey cha iin ri kuví chi'in ra ta kakañi ta'an ra chi'in ñáyivi Refa, ta kuví chasa'a ra chi ñu nu kuví Astarot Karnaim, kuví chasa'a tuku ra chi ñáyivi Zusa, nu kuví Ham, kuví chasa'a ra chi ñáyivi Emit nu kuví Save-kiriataim. ⁶ Ta kuví chasa'a ra chi ñáyivi Hor nu yuku Seir nyakua nya nu ndaa Parán, cha nyaá yatyin nu chiki ndii yukuan. ⁷ Ya'a kuan, ta nandichi ra ta chaá koyo ra nya En-mispat nu kuví Cades. Ta kubi chasa'a ra chi tandi'i maa ñáyivi ñuu Amalec, ta chi ñáyivi Amor cha chiyo ñuu Hazon-tamar.

⁸ Tyikuan ta kitā koyo rey ñuu Sodoma, rey ñuu Gomorra, rey ñuu Adma, rey ñuu Zeboim, ta rey ñuu Bela (cha kuví Zoar). Tyikuan ta kicha'a kañi ta'an ra nu ndaa ñu'ún Sidim, ⁹ chi'in ra Quedorlaomer, rey ñuu Elam, chi'in ra Tidal, rey ñuu Goim, chi'in ra Amrafel, rey ñuu Sinar, ta chi'in ra Arioc, rey ñuu Elasar. Kumi ta'an rey kuan kakañi ta'an ra chi'in o'on ta'an rey kuan. ¹⁰ Ta nu ndaa Sidim kuan kua'a xaan xa'va kono cha ño'ón sucha iyó, ta kachino rey ñuu Sodoma ta rey ñuu Gomorra, ta kanakoyo ra chichi xa'va kuan. Ta su'va ka ra kachinó ra ityi chichi ku'u.

¹¹ Ta tandi'i maa cha tyayii cha iyó ñuu Sodoma ta ñuu Gomorra kuan kake'en ra ta kua'an koyo ra. ¹² Ta kake'en ndi'i ra chi ra Lot, sachin ra Abram, tyi iyó ra ñuu Sodoma kuan, kake'en tuku ra tandi'i maa cha tyayii cha iyó chi ra Lot ta kua'an koyo ra. ¹³ Ta noo ra cha kakū kuan cha'an ra chisakoto ra chi ra Abram, ra hebreo,^e nu iyó ra chichi ku'u ra Mamre, ra vachí tata ra Amor, nu iyó kua'a tunyii. Ta ra Mamre kuví yañi ra Escol chi'in ra Aner, ta ra ta'an ra Abram kakuví chi ra.

¹⁴ Ta chito ra Abram tyi kake'en rey kuan chi ra Lot, sachin ra, ta sanduiin ra uñi cientu cha'un uñi musu cha kakū ta cha cha'nu ve'e ra, ta kachinyikon ra chi rey kuan nya ñuu Dan.

¹⁵ Ta chakuaa kuan sana iñi rey kuan, ta chaq ra Abram chi'in ñáyivi cha ndi'i chi'in ra, ta kicha'a kakañi ta'an ra chi'in rey kuan ta chi'in sindaro kuenda rey kuan. Ta ra Abram chi'in ñáyivi cha kandi'i chi'in ra kachinyikon ra chi rey kuan nyakua nya ñuu Hoba, cha nyaá ityi xiñi ñuu Damasco.

¹⁶ Tyikuan ta sakakū ra Abram chi ra Lot, sachin ra, ta tinyaa ra tandi'i maa cha kasu'u rey kuan chi ra, sakakū tuku ra chi ñusi'i ta tandi'i ka ñáyivi cha kasu'u ra.

Nu nasokó ra Melquisedec chi ra Abram

¹⁷ Ta ku'va cha kuanu'u ra Abram cha ya'a kuví chasa'a ra chi rey Quedorlaomer chi'in inga ka rey kuan, kitā ra kuví rey ñuu Sodoma ta ke'en kuenda ra chi ra Abram nu ndaa ñu'ún nu kuví Save, cha nañi nu ndaa kuenda Rey. ¹⁸ Ta kitā tuku ra Melquisedec ra kuví rey ñuu Salem, ta suri kuví tuku ra sutu ityi nuu Nyoo ka'nu ka, ta tava ra paan chi'in vinu cha nyisó ra, ta cha'a ra chi ra Abram ¹⁹ ta nasoko tuku ra chi ra chi'in tu'un i'ya, ta katyí ra:

“Maa Nyoo ka'nu ka,
ra cha sava'a ñu'ún ñáyivi ta andivi,
na nasoko xaan ra chuun, Abram.

^e14:13 “Hebreo” kuví tu'un sa'an cha kuñi chi katyí: “ñáyivi tata ra Heber”.

²⁰ Ka'nu xaan kuví Nyoo, tyi tyinyee ra ta cha'a ra cha kuví chasa'un chi ñáyivi xaan iñi chuun", katyí ra Melquisedec.

Tyikuan ta sasiin ra Abram tandi'i nda'a tyiño cha sa'aganaa ra kuví chi uchi tikuiti, ta cha'a ra noo tikuiti chi ra Melquisedec.

²¹ Tyikuan ta katyí rey ñuu Sodoma kuan chi ra Abram:

—Na ndoo maa tandi'i ka cha sa'aganaun chuun, soko ñáyivi ri naku'von chii —katyí ra.

²² Ta katyí ra Abram chi rey kuan:

—Ndoq yu'u tu'un chi'in ra Jehová, ra kuví Nyoo ka'nu, ra cha sava'a ñu'ún ñayivi ta andivi, ²³ vatyí ma ke'en yu'u ni noo maa nda'a tyiño yo'o, ni noo yu'va, ni yo'o cha kunu'ni ndichan, vatyí koto katyun vatyí maun sakutyayii chi yu'u.

²⁴ Soko cha kachachi musu, yukuan ndicha kuke'in, ta ña'ri ka cha kuke'in. Soko ra cha cha'an koyo chi'in, ra Aner, ra Escol ta ra Mamre kua ke'en ra cha ta'an chi chi ra —katyí ra Abram chi ra rey Sodoma.

Nu natyi'i ta'an Nyoo tu'un chi'in ra Abram

15 Cha ya'a kuan ta tuví Nyoo nuu ra Abram, ta katyí ra chi ra:

—Yu'u kuví ra sa'a kuenda chuun, ma yu'vun, Abram, ka'nu xaan nyatu kua ku've chuun —katyí ra.

²⁻³ Ta katyí ra Abram chi ra:

—¿Ñáa cha kua ku'von chi yu'u, Sutu Mañi yu'u, ta yu'u, yori ni noo se'i iyó? Ta tandi'i maa cha iyó chii kundoo chi musi, ra Eliezer, ra ñuu Damasco, vatyí maun ña cha'un noo se'e chi ndi —katyí ra Abram.

⁴ Ta naka'an Nyoo chi'in ra, ta katyí ra:

—Ñima ra Eliezer kundoo chi'in cha tyayiun, soko noo se'un kundoo chi'in cha tyayiun —katyí ra.

⁵ Tyikuan ta kua'an ra chi'in ra Abram nu ke'e, ta katyí ra chi ra:

—Nanye'e ityi siki ta naka'vun yoso ta'an tiño iyó andivi, vatyí tyikuan kaa cha kua'a ñáyivi taton kua koo —katyí ra.

⁶ Ta chinq̄ iñi ra Abram cha katyí Nyoo chi ra, yukuan cha'a tññ̄ kuenda Nyoo chi ra tari noo ra va'a.^f ⁷ Ta katyí Nyoo:

—Yu'u kuví ra Jehová, ra cha tavā chuun nya ñuu Ur nu iyó ñáyivi Caldea vatyi ku've ñu'ún i'ya chuun —katyí ra.

⁸ Ta katyí ra Abram chi ra:

—Sutu Mañi yu'u, Jehová, ¿yoso kaa koto yu'u vatyi kuta'an chi ñu'ún i'ya chii? —katyí ra.

⁹ Ta katyí ra Jehová chi ra:

—Nyaka noo sindiki cha uñi kuiya, ta noo ndixi'yu si'i cha uñi kuiya, ta noo mbee cha uñi kuiya, ta noo kuku ta noo paloma —katyí Nyoo chi ra.

¹⁰ Yukuan ta ke'en ra tandi'i kiti kuan ta cha'ñi ra chi ti, ta cha'nyā sava ra chi ti. Ta chakun ra ta'an ta'an sava kiti kuan ityi nuu inga sava ti, soko ña cha'nyā sava ra chi kuku kuan ta nii ri chi paloma. ¹¹ Ta kicha'a chaá koyo chii, kuñi ti kachi ti koño kuan, soko ra Abram sakonq̄ ra chi ti. ¹² Tyikuan ta ku'va cha kee ñanyii, ta tññ̄ ñuma'na chi ra Abram ta kixi ra. Ta nakavā noo cha ñaa iñi ka'nu siki ra, ta ya'a xaan cha yu'vi ra kuví. ¹³ Tyikuan ta katyí ra Jehová chi ra Abram:

—Cha ndicha vatyi ñáyivi cha kukuvi taton koo ñu inga ñuu, ta kumi cientu kuiya kua nye'e xaan ñu tindo'o, ta kua kuvi ñu musu ñáyivi ñuu kuan. ¹⁴ Soko kua tachi tuñi yu'u chi ñáyivi ñuu nu kukuvi ñu musu, ta cha ya'a kumi cientu kuiya kuan kukita ñu chi'in kua'a xaan cha tyayii. ¹⁵ Ta yo'o, kua'a xaan kuiya kukoun ta kukúvun ta kutyi'i ñu chuun chichi ñu'ún, ta kunyitatun chi'in ñáyivi chuun cha chi'i ta cha na'a. ¹⁶ Ta cha ya'a kumi cientu kuiya cha ka iyó ñu ñu'ún Egipto kuan, kundichi koyo ñu nu ñu'ún i'ya, vatyi vityin ta ndukua'a ka kuatyí ñáyivi Amor cha iyó i'ya —katyí ra Jehová chi ra.

¹⁷ Ta ku'va cha ki'vi ñanyii ta chakun chi cha ñaa iñi, tui noo horno tavā ñu'ma ta noo sukun yiti kivi kayú ñu'un nuu

^f15:6 I'ya ka'an chi yoso kaa kuví kuva'a yo nuu Nyoo. Kuva'a yo nuu ra chi'in cha chino iñi yo chi ra tari katyí chi nu Ro. 4:3; Gal. 3:6; Stg. 2:23.

ya'a sava ma'ñu nu kayukú koño kiti cha cha'nya sava ra kuan. ¹⁸ Suri kivi kuan natyi'i ta'an ra Jehová tu'un chi'in ra Abram, ta katyí ra:

—Ñu'ún i'ya chi ñáyivi kukuvi taton kuku've, nyakua nya yu'u yuvi ndutya iyó ñu'ún Egipto ta nyakua nya yu'u yuvi ndutya ka'nu Éufrates kua kivi chi ñáyivi taton: ¹⁹ nu kuví ñu'ún nu iyó ñáyivi Cen, ñu'ún nu iyó ñáyivi Cenez, ta ñu'ún nu iyó ñáyivi Cadmón, ²⁰ ñu'ún nu iyó ñáyivi Het, ñu'ún nu iyó ñáyivi Férez, ñu'ún nu iyó ñáyivi Refa, ²¹ ñu'ún nu iyó ñáyivi Amor, ñu'ún nu iyó ñáyivi Canaán, ñu'ún nu iyó ñáyivi Gerges, chi'in ñu'ún nu iyó ñáyivi Jebus. Tandi'i ñu'ún i'ya kua ku've chi ñáyivi cha kukuvi taton —katyí ra chi ra Abram.

Ku Agar chi'in ra Ismael, se'e ña

16 Ta cha uchi kuiya iyó ra Abram ñu'ún Canaán kuan. Ta ku Sarai, ñasi'i ra Abram, yori maa se'e ña chikoᵒ. Ta iyó noo musu ña cha nañi Agar, ña'an Egipto kuví ña. Tyikuan ta katyí ku Sarai chi ra Abram:

—Cha nye'ún vatyí Nyoo ña cha'á ra koo se'e yo. Yukuan cha'a chikén chuun, na koun chi'in ku Agar. Ta cha lee cha kusakaku ña kua kivi se'i chi kue —katyí ña.

Ta kicha'a ra Abram cha chikan ña. Tyikuan ta ke'en ña chi ku Agar musu ña, ña'an Egipto kuan, ta cha'a ña chi ra Abram tyi koo ra chi'in ña. ⁴ Ta chiyo ra chi'in ku Agar, ta chiko'on se'e ña. Ta ku'va cha chitó ku Agar tyi ño'on se'e ña, kicha'a nye'é ña va'a ña chi ku Sarai, chito'o ña. ⁵ Tyikuan ta katyí ku Sarai chi ra Abram:

—Suri maa yu'u cha'a chi ku Agar i'ya chuun, ta vityin cha nye'é ña vatyí ño'on se'e ña, ña kuñi nye'é ka ña chii. Maa Nyoo na katyí ra nya yo iyó kuatyí yo —katyí ña.

⁶ Ta naka'an ra chi'in ña:

—Nda'a maun nyaá ña, sakuvi maun chi'in ña yoso ku'va va'a kuñi maun —katyí ra.

Ta cha'a cha ña kunyeé ka iñi ku Agar cha nye'é ña tindo'o sa'á ku Sarai, ching ña, ta kua'an ña.

⁷ Ta nañi'in ángel Nyoo chi ña nu chiki ndii yatyin nu nyaá noo ndo'yo xiin ityi cha kua'an ityi Shur. ⁸ Ta ndaka tu'un ra chi ña:

—¿Nyá ityi kichun ta nyá ityi kua'un?, yo'o Agar, musu ku Sarai —katyí ra.

Ta katyí ña chi ra:

—Chi ku Sarai, chito'i, chiká chiné —katyí ña.

⁹ Ta katyí ángel Nyoo kuan chi ña:

—Kuanu'un inga cha'a nu nyaá ku Sarai, chito'un, ta sakuvun tandi'i maa cha katyí ña chuun —katyí ángel kuan.

¹⁰ Ta katyí tuku Ángel Nyoo chi ña:

“Kua'a xaan ñáyivi taton kusanakuñe.

Yori maa kua kuvi naka'ví chi ñu,
vatyi kua'a xaan kua kuvi ñu.

¹¹ Ta se'un cha ño'ón chiña,

kusakunañun Ismael chi kue,

tyi nye'é Nyoo tukui'ya iñi cha ya'ún.

¹² Ta kukuvi ra noo ra cha yori nyaká ña'an chi,

tari noo caballu^s ndasi.

Kua kañi ta'an ra chi'in ñáyivi,

ta tandi'i ñáyivi ku'un siki ra.

Ta chi'in nuu yañi ra kua koo ra tyikuan kaa, soko yañi ra ma

kakuta'an iñi ra cha sakuví ra”, katyí ángel Nyoo chi ña.

¹³ Tyikuan ta sakunañi ku Agar chi Nyoo, ra ka'an chi'in ña:

“Yo'o kuví Nyoo cha nye'é chii”, tyi katyí ña: “I'ya nye'i chi

Nyoo cha nye'é chii.” ¹⁴ Ta cha kuenda kuan sakunañi ña

ndo'yo kuan: “Ndo'yo ra nyitó, ra nye'é chii.” Ta nu kuví xa'ñi Cades ta Bered, yukuan nyaá ndo'yo kuan.

^s16:12 Ta sivi “caballu” kuan, ikan kuví “rusi” chi'in Xiñi Savi.

¹⁵ Ta ya'a kuan ta kaku se'e ña, ta sakunañi ra Abram, Ismael chi cha lee kuan. ¹⁶ Kumi xiko iñu kuiya ra Abram, kivi sakaku ku Agar chi ra Ismael.

Tu'un cha tyi'i ta'an Nyoo chi'in ra Abram

17 Kumi xiko cha'un kumi kuiya ra Abram, ta tui ra Jehová nuu ra ta katyi ra chi ra:

—Kachi ta ndaa koun nuu yu'u tyi yu'u kivi Nyoo, ra iyó tandi'i tunyee iñi chi. ² Ta kua tyi'i ta'in tu'un chu'un, ta ya'a xaan cha kua'a ñáyivi taton kua ku've —katyi Nyoo chi ra.

³ Tyikuan ta chikuiñi chiti ra Abram nu ñu'ún, ta chakun ra tyaan ra nya nuu ñu'ún, ta ka'án Nyoo chi'in ra tye'e kaa:

⁴ —Ikan tu'un i'ya kua tyi'i ta'in chu'un, kua kuvun sutu kua'a xaan ñáyivi. ⁵ Vityin ta ityi nuu, kua kunañun Abraham, tyi tyaá yu'u ku'va chuun cha kuvun sutu kua'a xaan ñáyivi. ⁶ Ta kua'a xaan ñáyivi taton kua koo sa'a yu'u, ta kua'a xaan ñuu na'nu kukuvi ñu, ta yukuan kukita ra kukuvi rey na'nu. ⁷ Ta tu'un cha natyi'i ta'in chu'un, kua ndoo ndi'i tu'un kuan chi'in ñáyivi taton ityi nuu ka. Tu'un i'ya ma ndi'i ka maa, vatyi Nyoo ndo kua kuvi yu'u tandi'i maa kivi. ⁸ Ta chuun naku've tandi'i ñu'ún Canaán nu iyón vityin ta chi ñáyivi chuun, ta yu'u kua kuvi Nyoo ñu.

⁹ Ta katyi Nyoo chi ra Abraham inga cha'a:

—Tyikuan ri maa kua sakuvun tandi'i cha katyi chuun chi'in tandi'i maa ñáyivi taton ¹⁰ cha kukoo ityi nuu ka. Ikan i'ya kivi tu'un cha natyi'i ta'in chi'in ndo, vatyi sakuvi ndo: maun, se'un, ta tandi'i rayii cha iyó ve'un, chi'in se'e musun: Kuta'nya chiin ñii^h nu yika chi ra. ¹¹ Ta ikan kuan kuvi tuñi cha saña'a chi tyi na tyi'i ta'an yo tu'un, yukuan cha'a kuñi chi ka'nya ndo chiin ñii nu yika chi ndo. ¹² Tandi'i maa se'e ndo rayii cha lee nu ku uña kivi ra, ta kuka'nya ndo chiin ñii nu yika chi ra, suri tyikuan kaa sakuvi ndo chi tandi'i rayii cha kukaku ve'e ndo, ta chi musu cha kusaton chi'in xu'un. ¹³ Tandi'i

^h17:10 Cha ta'nya chiin xiñi ñii nu yika chi rayii ikan kivi “circunsición”. Ta kivi chi tari noo tuñi cha tyaá Nyoo chi rayii tyi chii maa Nyoo kivi chi ra.

ra cha ñima ñáyivi chuun kuví, ma ndoo ra cha ma ta'nya ñii nu yika chi ra, ra cha kakū ve'un, ta ra cha saton chi'in xu'un. Ta yukuan kuvi tuñi kua kunyaa chi ndo, taku'va ma ndi'i tu'un cha natyi'i ta'in chi'in ndo. ¹⁴ Ta ra cha ma ta'nya ñii nu yika chi, ñima ñáyivi ñuu yu'u kuvi ra vatyi ña tyaá ya'vi ra tu'un cha sandoi chi'in ndo —katyí Nyoo chi ra Abraham.

¹⁵ Ta katyí ndi'i ra chi ra Abraham:

—Vityin ta ityi nuu ka ma kunañi ka ñasi'un Sarai, soko Sara kua kunañi ña. ¹⁶ Ta kua nasoke chi ña, ta kua koo noo se'e ndo. Ndicha va'a kua nasoke chi ña, vatyi si'i ñáyivi ñuu na'nu kukuvi chi ña, ta tata se'e ndo kukuvi ra rey kua'a ñuu —katyí Nyoo chi ra Abraham.

¹⁷ Tyikuan ta chikuiñi chiti ra Abraham chi'in nuu ra nya nu ñu'ún, ta chakú yu'u ra ta chiká iñi ra: “Cha cientu kuiye, ¿atu kuvi ka koo se'i chi'in ku Sara, ñasi'i? Tyikuan kaa tuku maa ña, cha cha'nu xaan ña, cha kumi xiko uchi kuiya ña”, katyí ra. ¹⁸ Tyikuan ta katyí ra chi Nyoo:

—Ñana cha va'a tatu kuvi koo ra Ismael ñayivi chi'in cha nasakón chi ra! —katyí ra.

¹⁹ Ta katyí Nyoo chi ra:

—Cha ndicha vatyi ku Sara, ñasi'un, kukoo noo se'e ña chu'un, ta sakunañi ndo Isaac chi kue. Ta chi'in ra kusakucha va'i tu'un cha natyi'i ta'in chu'un, ta kukuvi chi tu'un cha ma ndi'i chi'in tata ndo, cha ya'á kúvi ra. ²⁰ Chiñi tiki cha chikon kuenda ra Ismael, ta kua nasoke chi ra, kua sandukua'i tata ra, ta kukoo uchi uvi ta'an se'e ra ta kukuvi ra nuu, tyi ka'nu xaan ñuu kua kuvi tata ra. ²¹ Soko chi'in ra Isaac, se'e ndo, ra cha kua sakaku ku Sara chichi cha noo kuiya vityin, chi'in ra kuan kusañi'in natyi'i ta'in tu'un cha natyi'i ta'in chu'un —katyí ra chi ra Abraham.

²² Tyikuan ta kua'an ra cha ndi'i ndatu'un ra chi'in ra Abraham. ²³ Suri maa kivi kuan cha'nya ra Abraham ñii nu yika chi ra Ismael, se'e ra, ta ta'nya tuku ñii tandi'i musu ra cha kakū ve'e ra, ta musu cha satā ra chi'in xu'un. Tandi'i maa

ra kasa'atyíñó nu kuví ve'e ra Abraham, cha'nyá ra ñii nu yíka chi ra suri maa kivi kuan, tari ku'va katyí Nyoo chi ra. ²⁴ Ta kumi xiko cha'un kumi kuiya ra Abraham kivi cha ta'nyá ñii nu yíka chi ra. ²⁵ Ta uchi uñi kuiya ra Ismael, kivi cha'nyá sutu ra ñii nu yíka chi ra. ²⁶ Ìn ri kivi ta'nyá ñii nu yíka chi ra Abraham, ta ra Ismael. ²⁷ Ta tandi'i rayii cha kakú ve'e ra, musu cha satá ra inga ñuu, ta'nyá ñii nu yíka chi ra chi'in ra Abraham.

Nu katyí Nyoo chi ra Abraham tyi kua ku'va ra noo se'e ra

18 Noo kivi kuan maa maa ora kuví ta tuví ra Jehová nuu ra Abraham nu nyitatú ra ityi nuke'e yuve'e chichi ve'e nu iyó ra chichi ku'u ra Mamre nu iyó kua'a xaan tunyii. ² Ta nanye'e ra tayukú uñi ta'an rayii. Ta kitá ra yuve'e chisata'an ra chi ra, ta chikuiñi chiti ra nyakua nya ta'an tyaan ra nu ñu'ún. ³ Ta katyí ra:

—Sutu mañi yu'u, tatu ñi'in yu'u, ra kuví musun, tumañi iñi nuun, chikén chuun vatyi kuatun i'ya, ⁴ na kichi nyaka ñu ndutya ta nakatya ndo cha'a ndo ta nyitatu ndo cha'a yutun i'ya. ⁵ Ta ñii ri kua ke'in su'va cha kachi ndo vatyi nake'en ndo tunyee iñi ta ku'un ndo. Va'a xaan vatyi ya'á ndo nu iyó yu'u ra kuví musu ndo —katyí ra Abraham.

Ta kakatyí ra kuan:

—Va'a —kakatyí ra chi ra.

⁶ Tyikuan ta numi ri ki'vì ra chichi ve'e nu ño'ón ku Sara, ta katyí ra chi ña:

—Ke'en uñi ta'an ku'va yutyi paan cha va'a ka ta sava'un paan —katyí ra chi ña.

⁷ Ta chinó ra kua'an ra nu kaño'ón sindiki sana ra, ta nakachí ra noo becerru yutya ta xa'an vava'a ti. Ta cha'a ra chi ra kuví musu ra, ta numi ri sanduva'a ra chi ti. ⁸ Ta ke'en tuku ra mantequilla chi'in sikui ta nyayu sandiki kuan ta chinanyaá ra nu kanyikú ra nu vati cha'a yutun kuan. Ta ndoo ra chi'in ra nu kachachí ra.

⁹ Yukuan ta kandaká tu'un ra chi ra Abraham:

—¿Nya nyaá ku Sara, ñasi'un?

—Ño'ón ña chichi ve'e —katyí ra.

¹⁰ Tyikuan ta katyí noo ra kuan.

—Chichi cha noo kuiya ta kukichi inga cha'a nu nyaún, ta ku Sara, ñasi'un, kukoo noo se'e ña —katyí ra.

Ta chiñí ku Sara cha ndatu'ún ra nu nyaá ña yatyin yuve'e kuan ityi chata ra. ¹¹ Ta ra Abraham ta ku Sara cha cha'nu xaan ñu, ta cha ya'a tyembu cha kuví koo se'e ñu. ¹² Tyikuan ta kicha'a chakú ña ta chikā iñi ña: “Vityin cha cha'ni, ta cha cha'nu tuku yii ñandi'i, ¿atu kuvi ka kusiñ kuñi ndi?”, chiká iñi ña.

¹³ Ta katyí ra Jehová chi ra Abraham:

—¿Ñáá tu'un chakú ku Sara?, ta katyí ña: “¿Atu ndicha cha kukoo se'i vityin, ta cha cha'nu xain?”, katyí ña. ¹⁴ ¿Atu iyó



cha ya'á xaan yîi cha ña kuví sakuvi yu'u cha kuvi yu'u Nyoo? Chichi cha noo kuiya ta kukichi tiki inga cha'a, ta cha nyisó ku Sara noo lee se'e ña —katyí ra kuan.

¹⁵ Tyikuan ta ku Sara, nayu'ví ña ta katyí ña:

—Ña chakú yu'u, Sutu mañi yu'u —katyí ña.

Ta katyí ra chi ña:

—Chitó va'i tyi chakun —katyí ra.

Nu chikán ta'vi ra Abraham cha kuenda ñuu Sodoma

¹⁶ Ya'á kuan ta kandukuita ra ta tyaa nuu ra ityi ñuu Sodoma, ta ra Abraham kua'an ra chi'in ra kua saña ra chi ra. ¹⁷ Ta katyí ra Jehová: “¿Atu tyi'í xe'i cha kua sakuvi chi'in ñuu Sodoma chi ra Abraham? ¹⁸ Ma tyi'i xe'i, vatyí ñáyivi tata ra kukuvi ñu noo ñuu ka'nu xaan, ta cha kuenda ra ta kunasoke tandi'i maa ñuu cha iyó siki ñu'ún ñáyivi. ¹⁹ Vatyí yu'u chité tyi ra Abraham kua saña'an ra chi se'e ra ta chi ñáyivi tata ra, na kunyikon ñu ityi yu'u, ta kua sakuví ra cha va'a ta cha ndaa, ta tyikuan ta sakichi tandi'i cha tyai ku'va vatyí ku've chi ra”, katyí ra Jehová. ²⁰ Tyikuan ta katyí ra Jehová chi ra Abraham:

—Chité tyi ñáyivi Sodoma ta ñáyivi Gomorra kua'a xaan kuatyí sakuví ñu, ta kua'an ndukua'a ka, ta ya'a xaan cha ka'nu kuatyí ñu. ²¹ Kua noi ta kua kote tatu ndicha cha ka'án ñáyivi tyi ka'nu xaan kuatyí ñuu kuan iyó, ku'un maa maa yu'u kunye'i —katyí ra Jehová.

²² Tyikuan ta kua'an koyo uvi ta'an ra kuan ityi ñuu Sodoma, soko ra Abraham ndoo ra chi'in ra Jehová. ²³ Ta tu'va ra Abraham nuu ra ta katyí ra:

—¿Atu kusanaun chi ñáyivi va'a chi'in ñáyivi kiñi kaá?

²⁴ Na sa'a yo tu'un tyi iyó uvi xiko uchi ta'an ñáyivi va'a ñuu kuan, ¿atu kaña iñun sanaun ñuu kuan? ¿Atu ma sa'un tuka'nu iñi chi ñuu kuan cha kuenda uvi xiko uchi ta'an ñáyivi va'a cha iyó kuan? ²⁵ Ma kaña iñun ka'ñun chi ñáyivi va'a chi'in ñáyivi kiñi kaa cha iyó kuatyí. ;Yu'u chité vatyí ma kaña iñun sakuvun iin ri ku'va chi ñu va'a ta chi'in ñu kiñi

kaa! Vatyí maun, ra kuví juee níkaka'nu ñáyiví kuvún, ¿atu ma sakuvun cha ndaa? —katyí ra Abraham chi ra Jehová.

²⁶ Tyikuan ta naka'an ra Jehová chi'in ra:

—Tatu nañi'ín uvi xiko uchi ñáyiví va'a ñuu Sodoma, cha kuenda ñáyiví kuan, kusa'i tuka'nu iñi chi tandí'i ñáyiví ñuu kuan.

²⁷ Ta katyí ra Abraham inga cha'a:

—Vityin cha kicha'a ka'ín chu'un, Sutu mañi yu'u, vasi yori ra kuví yu'u, ²⁸ soko tatu iyó uvi xiko o'on ñáyiví va'a ñuu kuan, ¿atu sa'un tuka'nu iñi chi ñuu kuan cha kuenda uvi xiko o'on ñáyiví va'a kuan?

Ta katyí Nyoo:

—Tatu nañi'ín yu'u uvi xiko o'on ñáyiví va'a, ma sanai ñuu kuan.

²⁹ Ta katyí tuku ra Abrahan inga cha'a:

—Tatu iyó uvi xiko ñáyiví va'a, ¿atu sanaun ñuu kuan?

Ta katyí Nyoo:

—Cha kuenda uvi xiko ñáyiví va'a cha iyó kuan, ma sanai ñuu kuan.

³⁰ Ta katyí ra Abraham:

—Sutu mañi yu'u, ma kuxaun tatu ndaká tu'in chuun inga cha'a, ¿tatu nañi'un oko uchi ta'an ñáyiví va'a ñuu kuan?

—katyí ra.

Ta naka'an Nyoo chi'in ra:

—Ma sanai ñuu kuan tatu iyó oko uchi ñáyiví va'a ñuu kuan —katyí ra.

³¹ Ta katyí ra Abraham:

—Vityin cha kicha'á ka'an yu'u chu'un, Sutu mañi yu'u ¿tatu nañi'un oko ta'an ri ñáyiví va'a ñuu kuan? —katyí ra.

Ta katyí Nyoo:

—Ma sanai ñuu kuan cha kuenda oko ta'an ñáyiví va'a kuan.

³² Ta sañi'ín ka ra Abraham ka'án ra chi'in Nyoo:

—Sutu mañi yu'u, ma kuxaun, vityin noo ri ka cha'a kua ndaka tu'in chuun, ¿tatu nañi'un uchi ta'an ri ñáyiví va'a ñuu kuan? —katyí ra.

Ta katyí Nyoo chi ra:

—Ma sanaí ñuu kuan cha kuenda uchi ta'an ñáyivi va'a kuan.

³³ Ya'a kuan ta kua'an ra Jehová cha ya'a ndi'i ndatu'un ra chi'in ra Abraham, ta ra Abraham kuanu'u ra nya ve'e ra.

Nu sanaa Nyoo ñuu Sodoma chi'in ñuu Gomorra

19 Ku'va cha kua kuña kuan, chaa koyo nduvi ta'an ángel kuan ñuu Sodoma kuan. Ta nyaá ra Lot yu'u ve'e nu kuví ñuu Sodoma kuan. Ku'va cha nanye'e ra chi ángel kuan, ndikuita ra ta chike'en kuenda ra chi ra. Ta chañi noo ra xiñi ra nya nu ñu'ún. ² Ta katyí ra chi ra:

—Nyo'o Tata, ña'an ndo vatyí ndoo ndo ve'i vityin chakuaa, ta na katya ndo cha'a ndo. Ta ityaan ña'an ri ku'un maa ndo ityi nu kua'an ndo.

Ta kanaka'an ra kuan ta kakatyí ra:

—Ma ku'un ndi nya yuve'un, i'ya ri kundoo maa ndi nuya'vi i'ya vityin chakuaa —kakatyí ra.

³ Soko saniñi xaan ra Lot chi ra. Tyikuan ta kua'an koyo ra chi'in ra Lot nya ve'e ra. Ku'va cha chaa koyo ra nya ve'e ra Lot, ra Lot sava'a ra paan cha ña'ri yuchan iya yi'i chi'in, tyikuan ta kachachi ra.

⁴ Soko ku'va cha kumañi ka kusu ra, ta tandi'i ra ñuu Sodoma kuan chaa koyo ra nikachiko chata ve'e ra Lot, tandi'i ra kuatyí ta nyakua nya ra cha'nu. ⁵ Ta kicha'a kakaná cha ra chi ra Lot ta katyí ra:

—¿Nya nyaá ra cha chaa koyo ve'un vityin chakuaa i'ya? ¡Tava chi ra chata ve'e! ¡Kuñi ndi ko'on nuu ndi chi ra ta kava ndi chi'in ra! —kakatyí ra.

⁶ Tyikuan ta kita ra Lot chika'an ra chi'in ra, ta nakasi ra yuve'e. ⁷ Ta katyi ra:

—Ra ta'an yo, sa'a ndo tumañi iñi, ma sakuvi ndo cha ña va'a chi'in ra cha chaa koyo ve'i. ⁸ Ny'e ndo, iyó uvi ta'an se'i ñusi'i, ta ko'on nuu ka ñu rayi. Kua tave chi ñu, ta sakuvi ndo chi'in ñu yoso ku'va kuñi maa ndo. Soko chikén chi ndo, ma

sakuvi ndo cha kiñi kaa chi'in rayii i'ya vatyí ra chaa koyo ve'i kuví ra, ta ta'án chi sa'akuende chi ra.

⁹ Ta kanaka'án ra ta kakatyí ra chi ra Lot:

—¡Kanya'a chuun, Lot! Vityin yo'o, ra inga ñuu kuvún ta ma kichi ra inga ñuu ta koo ra ñuu ndi ta kuvi ra juee chi ndi. Ta vityin ka'nu ka cha kusakuvi ndi chuun ikan sa'a chi ra cha chaa koyo i'ya —kakatyí ra.

Tyikuan ta tyanda'a ra chi ra Lot ta katu'va ra yuve'e, vatyí kua ta'vi ra yuve'e kuan. ¹⁰ Soko ángel kuan katava ra nda'a ra ta kanatyí ra chi ra Lot chichi ve'e. Ya'a kuan ta kanakasí ra yuve'e. ¹¹ Ta kasandukuaa ra chi ra nu tayukú ra yuve'e kuan, tandi'i ra nyakua nya ra cha'nu ta ra kuatyí kandukuaa ra. Tyikuan ta kachitatu ra cha kanandukú ra yuve'e ta ña kanañi'in ra.

¹² Tyikuan ta rayii kuan kakatyí ra chi ra Lot:

—¿Atu iyó ka ñáyivi chuun ñuu i'ya? Katyí chi ñu na kakita ñu ñuu i'ya. Ke'en chi ra cha kua tanda'a chi'in ñu se'un ta chi se'un rayii ta ñusi'i, ta inga ñáyivi chuun cha iyó ñuu i'ya, ta kíta ndo ñuu i'ya. ¹³ Vatyí kua sanaa ndi ñuu i'ya, vatyí cha kua'a xaan kuatyí nyakuví ñáyivi chaá nuu ra Jehová, ta yukuan cha'a tachi ra Jehová chi ndi vatyí sanaa ndi ñuu i'ya —kakatyí ra kuan chi ra Lot.

¹⁴ Tyikuan ta ra Lot cha'án ra nu ka iyó ra cha kua tanda'a chi'in se'e ra, ta katyí ra chi ra.

—¡Kíta ndo ñuu i'ya vatyí ra Jehová kua sanaa ra ñuu i'ya! —katyí ra Lot chi ra.

Soko ra cha kua kuvi kasa ra, ña kachinó iñi ra tu'un ka'án ra Lot, kachakú nyaa ri ra. ¹⁵ Ta ku'va cha kua kundichin kuan, kakatyí ángel kuan chi ra Lot:

—¡Sanumi!, ndikuuta ta ke'en chi ñasi'un ta chi ninduvi se'un cha nyikú i'ya, ta ku'un, tatu ña kuñún kunaun nu kua tachi tuñi ndi chi ñáyivi ñuu i'ya —kakatyí ra chi ra.

¹⁶ Ta vatyí kukuee xaan ra Lot, ninduvi ángel kuan katiin ra nda'a ra ta nda'a ñasi'i ra ta nda'a se'e ra ta katava ra chi ñu

ityi chata ñuu, vatyi kunda'vi kuñi ra Jehová nye'é ra chi ra chi'in ñáyivi chi ra. ¹⁷ Ta ku'va cha tavā ra chi ñu ityi chata ñuu kuan, ta kakatyí ra:

—¡Kōno ndo, sakaku ndo chi ndo! Ta koto ña'an nanye'e chata ndo, ta ni ma kukuiñi ndo nu ndaa yukuan. Kuā'an ndo, ndaa ndo nuu yuku kuan koto kúvi ndo —kakatyí ra.

¹⁸⁻¹⁹ Soko ra Lot katyí ra:

—Nye'e ndo, tata, sa'a ndo tumañi iñi chii, chité vatyi nyo'o va'a xaan ñáyivi kuví ndo chi'in, ta kua'a xaan tumañi iñi sakuví ndo chi'in. Ta vityin chikén nonga tumañi iñi chi ndo, ma kuví ku'un yu'u nya yuku kuan vatyi ma kuyatyi ka chai, ta kukúvi. ²⁰ Soko ku'va ndo cha ku'in noo ñuu lu'lu cha nya yatyin ri i'ya, tyi yukuan kuví nu kuví chai, ta kuví kaki ñuu lu'lu kuan —katyí ra Lot chi ángel kuan.

²¹ Ta katyí ra chi ra Lot:

—Va'a, kua sakuvi cha chikón chii, ta ma sanai ñuu lu'lu cha ka'ún tu'un kuan. ²² Soko sanumi, kuā'an ñuu lu'lu kuan vatyi ña'ri cha kuví sakuvi cha ñi ri ka cha ta chaa kon ñuu kuan —katyí ra chi ra Lot.

Zoar nañi ñuu kuan tyi lu'lu chi.

²³ Cha kitā ñanyii ku'va cha chaā ra Lot nya ñuu Zoar.

²⁴ Tyikuan ta sakoōn ra Jehová ñu'un chi'in ñu'un ka'ndi ityi andivi siki ñuu Sodoma ta ñuu Gomorra. ²⁵ Ta sanaā ra ñuu kuan chi'in ñáyivi cha iyó chichi ñuu kuan chi'in tandi'i maa yutun cha iyó nuu ndaa kuan. ²⁶ Ta ñasi'i ra Lot, nu vachí ña ityi chata, ta nanye'e chata ña, ta yukuan ri nanduví ña noo yuu cha maa ri ñi kuví.

²⁷ Ta ña'an kuii ri kuan, kua'an ra Abraham nu ndatu'un ra chi'in ra Jehová. ²⁸ Ta nanye'e ra ityi ñuu Sodoma ta ityi ñuu Gomorra ta tandi'i nu ndaa kuan kañá ñu'ma. Ta iyo xaan nanyaá ñu'ma kuan tari nanyaá ñu'ma noo horno. ²⁹ Ta tyikuan kaa sanaā Nyoo ñuu nu ndaa kuan, soko niko'on iñi Nyoo tu'un ra Abraham, ta tachí ra na kutava chi ra Lot chichi ñuu kuan cha kumañi ka cha sanaa ra ñuu kuan.

³⁰ Ta cha ya'a kuan, kitā ra Lot ñuu Zoar kuan chi'in ninduvi ta'an se'e si'i ra, ta kua'an ra ityi nu iyó kua'a yuku, ta ndoo ñu chikoō ñu chichi noo yavi yuu, vatyí yu'ví ra ndoo ra ñuu Zoar kuan. ³¹ Ta noo kivi kuan katyí ña'an cha ñi'in ka kuan chi ña'an tyivaa ka kuan:

—Nye'e xi'na, yori ka maa rayii ndoo nu ñu'ún i'ya cha kuvi ku iin ri yo chi'in, tari ku'va iyó maa ñáyivi, ta sutu yo cha cha'nu xaan ra —katyí ña—. ³² Na sako'o yo vinu chi sutu yo tyikuan ta kusu yo chi'in ra, ta tyikuan kaa ta ma ndi'i tata ra —katyí ña chi ña'an cha tyivaa ka kuan.

³³ Ta chakuaa kuan sako'o ñu vinu chi sutu ñu. Tyikuan ta kixi ña'an cha ñi'in ka kuan chi'in ra, soko ña chito sutu ñu ku'va cha kixi ña chi'in ra ni ku'va cha ndikuitā ña. ³⁴ Ta inga kivi katyí ña'an cha ñi'in ka kuan chi ña'an tyivaa ku'u ña:

—Vityin yu'u cha ya'a kixi chi'in ra kuñi. Vityin kua sako'o tuku yo vinu chi sutu yo inga cha'a, tyikuan ta kusu tuku yo'o chi'in ra. Tyikuan ta ma kunaa tata ra —katyí ña chi ku'u ña.

³⁵ Ta chakuaa kuan sako'o tuku ñu vinu chi sutu ñu, ta kixi ña'an tyivaa ka kuan chi'in ra, soko ña chito sutu ñu ku'va cha kixi ña chi'in ra ni ku'va cha ndikuitā ña. ³⁶ Ta ninduvi ta'an se'e ra Lot chiko'on se'e ñu. ³⁷ Ta kakū se'e ña'an cha ñi'in ka kuan, ta sakunañi ña chi kue, Moab, ta ikan tata ra kuan kuví chi ñáyivi Moab nyakua nya vityin. ³⁸ Ta kakū tuku se'e ña'an tyivaa ka kuan, ta chikunañi kue Ben-ammi, ikan tata ra kuan kuví chi ñáyivi Amon nyakua nya vityin.

Ra Abraham chi'in ra Abimelec

20 Ta ra Abraham kitā ra kua'an ra ityi Neguev ta chikoō noo ra ñuu Gerar nu kuví xa'ñi Cades chi'in Shur. ² Ta ra Abraham katyi ra chi ñáyivi iyó yukuan, tyi ku'va ra kuví chi ku Sara, ñasi'i ra.

Ta ra Abimelec, rey ñuu Gerar kuan, tachi ra tyiño na kuke'en chi ku Sara, tyi kuvi ñasi'i ra chi ña. ³ Soko ku'va cha kumañi ka koo ra chi'in ña ta chakuaa kuan ka'an Nyoo chi'in

ra Abimelec chichi ñuma'na ta katyí ra: “Vityin kukúvun, vatyí ke'ún chi ña'an kuan, ta ña'an iyó yíi kuví ña”, katyí Nyoo chi ra Abimelec.

⁴ Soko ra Abimelec ta kava ka ra chi'in ña, yukuan kuenda katyí ra chi Nyoo tye'e kaa: “Tata, ¿atu kua ka'ñun chi noo ra cha ña'ri kuaryi iyó? ⁵ Vatyí maa ra Abraham katyí chii tyi ku'va ra kuví chi ña, ta tyikuan katyí tuku maa ña ñandí'i: ‘Ku've kuví chi ra’, katyí ña. Yukuan kuenda sakuví yu'u tye'e kaa chi'in cha vii ta chi'in cha va'a, chiká ñi”, katyí ra.

⁶ Ta katyí Nyoo chi ra chichi ñuma'na kuan: “Chitó va'a mai tyi chi'in cha va'a chiká ñun sakuvun tyikuan kaa. Yukuan kuenda ña cha'i cha sakuvun kuaryi chi'in ña nui. ⁷ Vityin naku'va kuenda chi ña chi yíi ña, tyi profeta kuví ra, ta maa ra kukakan ta'vi ra cha kuendon ta ma kúvun, tyi tatu ma naku'va kuendon chi ña, kukúvun chi'in tandí'i ñáyivi chuun”, katyí Nyoo chi ra.

⁸ Tyikuan ta ña'an kuii ri ndíkuita ra Abimelec ta kana ra chi tandí'i musu ra ta nakatyí ra ñuma'na cha nye'e ra. Ta ya'a xaan cha kanayuví ra. ⁹ Ya'a kuan, ta kana ra Abimelec chi ra Abraham ta katyí ra:

—¿Ñáa cha ya'i nuun?, vatyí ndukun ku'va cha kanakava ndi nu kuaryi ka'nu, yu'u ta ñuu nu nyaká ña'i. Cha ña ta'án chi sakuvún chii, ta sakuvun chii. ¹⁰ ¿Ñáa cha chiká ñun cha sakuvun tyikuan kaa? —katyí ra chi ra Abraham.

¹¹ Naka'an ra Abraham ta katyí ra:

—Chiká ñi mai vatyí ñáyivi i'ya ñáyivi ña yu'ví chi Nyoo kuví ñu, ta kuví ka'ñi ñu chii cha katyí ñasi'i, chiká ñi.

¹² Soko cha ndicha kuví vatyí ku've kuví chi ña. ñin ri sutu ndi soko siin siin sí'i ndi, ta ke'in chi ña. ¹³ Ta kivi katyí Nyoo chii tyi kite ve'e suti, chiken tumañi ñi chi ña: “Tandí'i maa nu ku'un yo, ta kukatyun tyi ku'von kuví chii”, katyí chi ña —katyí ra Abraham chi ra Abimelec.

¹⁴ Tyikuan ta naku'va kuenda ra Abimelec chi ku Sara chi ra Abraham. Ta cha'a maa ra Abimelec mbee, ta sindiki, rayii ta ñusi'i vatyí kuví ñu musu ra. ¹⁵ Ta katyí ra:

—Ñii ka'nu maa i'ya kuví ñu'ín, nanduku maun nya nuu ta'án iñun koun.

¹⁶ Ya'a kuan ta katyí tuku ra Abimelec chi ku Sara:

—Mil xu'un kuichin cha'í chi ra ku'von, yukuan kuvi noo cha ndaa nuu ñáyivi cha iyó chi'in ndo, tyi ña'ri kuatyun chikoḡ chi'in —katyí rey kuan chi ku Sara.

¹⁷ Tyikuan ta ka'an nda'vi ra Abraham chi'in Nyoo cha kuenda ra Abimelec, ta nduva'a ra, ta nduva'a tuku ñasi'i ra ta ñu kuví musu ra ta kachikoḡ se'e ñu. ¹⁸ Vatyí ra Jehová chasi ra cha koo se'e tandi'i ñu iyó ve'e ra Abimelec cha kuenda ku Sara, ñasi'i ra Abraham.

Nu kakḡ ra Isaac

21 Ta sakuví ra Jehová chi'in ku Sara tari ku'va cha katyí ra chi ña. ² Ta cha cha'nu xaan ra Abraham ta chiko'on se'e ña chi'in ra. Ta ikan tyembu kuan kuví cha katyí Nyoo chi ra tyi koo se'e ra. ³ Ta sakunañi ra Abraham Isaac chi cha lee se'e ra cha sakakḡ ku Sara. ⁴ Ta uña kivi ra Isaac, se'e ra Abraham, ta cha'nyā ra ñii nu yika chi cha lee kuan, tari katyí Nyoo vatyí sakuvi ra. ⁵ Ta cientu kuiya ra Abraham kivi cha kakḡ ra Isaac, se'e ra. ⁶ Ta katyí ku Sara: “Sakuakḡ Nyoo chii, ta tyikuan kaa tuku ñáyivi cha koto tyi iyó se'i, sii xaan kua kuñi ñu chi'in”, chiká iñi ña. ⁷ Ta katyí tuku ña: “Yori maa chikā xiñi cha kukoo noo se'e ndi, soko chikoḡ se'e ndi vasi cha cha'nu xaan ra Abraham yii”, chiká xiñi ña.

⁸ Ta cha'nu ra kue'e lu'lu se'e ñu, ta sakoḡ ra Abraham noo viko ka'nu kivi kitā yu'u ra Isaac cha chaxín ra.

Nu saku'un ra Abraham chi ku Agar chi'in ra Ismael

⁹ Ta nye'e ku Sara tyi ra Ismael, se'e ra Abraham chi'in ku Agar, ña'an ñuu Egipto, chakú kue'e ra nye'é ra chi ra Isaac, se'e ña. ¹⁰ Tyikuan ta katyí ña chi ra Abraham: “Katyí chi ku Agar na saya'a ña chi ña, ku'un ña chi'in se'e ña, vatyí tandi'i

cha iyó chi yo, chi ra Isaac, se'e yo, kuta'an chi, ta ñima chi ra Ismael, se'e ña'an kuan”, katyí ña.

¹¹ Ta ya'a xaan cha ndukui'ya kuñi ra Abraham chi'in tu'un kuan tyi se'e ra kuví chi ra lu'lu kuan. ¹² Tyikuan ta katyí Nyoo chi ra Abraham: “Ma kaka iñun cha kuenda ra lu'lu chiña chi'in si'i ra. Sakuvi tandi'i cha katyí ku Sara, ñasi'i chuun, vatyi cha kuenda ra Isaac, se'e ndo, ta kua kita taton cha kua kuiso sivun. ¹³ Tyikuan kaa tuku ra lu'lu, se'e ña'an kuví musu ñasi'un, kua koo tuku kua'a tata ra tyi suri se'un kuví chi ra”, katyí Nyoo chi ra Abraham.

¹⁴ Tyikuan ta ña'an kuii ri ndikuita ra Abraham, ta ke'en ra paan ta noo kiyi ñii cha yi'i ndutya, ta cha'a ra chi ku Agar, ta naku'va kuenda ra chi ra Ismael, se'e ña, chi ña, ta saku'un ra chi ña. Tyikuan ta kua'an ña chiká noo nda'vi ña ityi nu chiki ndii nu nañi Beerseba. ¹⁵ Ta ku'va cha ndi'i ndutya cha yi'i chichi kiyi ñii cha nyisó ña, ta ke'en ña chi ra lu'lu se'e ña, ta chakun ña chi ra noo xityin yutun vati, ¹⁶ tyi ña kuñi ña nye'e ña nu kúvi ra soko ndutya. Ta kua'an ña ta chikunyaq ña nya



sava ri. Yukuan ta kui'ya xaan nakuaku chaa ra lu'lu kuan ku'va cha chikunyaꝯ ña yukuan.

¹⁷ Ta chiñi Nyoo cha chakú chaa ra. Ta naka'an ángel Nyoo sivi ku Agar nya ityi andivi, ta katyí ra: “¿Ñáá cha kuví chuun, Agar? Ma yu'vun, vatyí Nyoo chiñi ra cha chakú ra lu'lu nu katuví ra chiña. ¹⁸ Kuꝯ'an kua nake'en chi ra, ta sanakandon chi ra ta tiun nda'a ra, tyi ka'nu xaan ñuu kua sakuvi chi'in tata ra”, katyí Nyoo chi ña.

¹⁹ Tyikuan ta saña'a Nyoo noo ndo'yo nu kañá ndutya chi ña, ta cha'an ña ta sakutu ña kiyi ñi cha nyisó ña, ta cha'a ña ndutya ko'o ra lu'lu kuan. ²⁰ Ta tyinyee xaan Nyoo chi ra ta cha ya'a cha'nꝯ ra kuví ra noo ra tuchi chi'in nduva. ²¹ Ta satanda'a si'i ra chi ra chi'in noo ña'an Egipto ta chikoꝯ ra nu chiki ndi nu nañi Parán.

Nu tyi'i ta'an ra Abimelec tu'un chi'in ra Abraham

²² Ta suri tyembu kuan, cha'an ra rey Abimelec chi'in ra Ficol, ra kuví nuu chi sindaro kuenda ra, chika'an ra chi'in ra Abraham ta katyí ra:

—Chité tyi tyinyee xaan Nyoo chuun chi'in tandi'i maa ku'va sakuvún. ²³ Yukuan kuenda kuñi cha katyun chii vityin ityi nuu Nyoo, tyi ma sakuvun cha ña va'a chi'in, ta ni ri chi'in se'i ta ni ri chi'in se'e ñañi. Tari kunda'vi kuñi nye'i chuun, tyikuan kaa kua sakuvun chi'in, ta chi'in ñáyivi ñui, nu iyón vityin —katyí rey kuan.

²⁴ Ta katyí ra Abraham chi rey kuan:

—Tyikuan kaa kua sakuvi —katyí ra.

²⁵ Ta nakatyí tuku ra Abraham chi ra Abimelec vatyí musu ra katinyaꝯ ra noo yavi ndutya chi ra. ²⁶ Ta naka'an ra Abimelec chi'in ra:

—Ña chitó yu'u yóo cha sakuvi tyikuan kaa, ta ni ri yo'o ta ña sakoton chii, ta ta kuñi ka maa yu'u tu'un i'ya nya vityin —katyí rey kuan.

²⁷ Tyikuan ta ke'en ra Abraham mbee ta sindiki ta cha'a ra chi ra Abimelec, ta ndoo nduvi ta'an ra tu'un. ²⁸ Ta tava siin ra Abraham ucha ta'an mbee si'i chichi chaku kuan. ²⁹ Ta ndaka tu'un ra Abimelec chi ra:

—¿Ñáá cha kuñi chi katyi cha tava siun ucha ta'an mbee chiña? —katyi ra.

³⁰ Ta katyi ra Abraham:

—Kua ke'un ucha ta'an mbee si'i i'ya, vatyi kua kuvi ti cha ndaa tyi yu'u chatya yavi ndutya i'ya —katyi ra.

³¹ Cha kuenda kuan chikunañi yukuan Beerseba, vatyi yukuan kacha'ni ta'an ra tu'un ra Abraham chi'in ra Abimelec.

³² Cha ya'a kanaty'i ta'an ra tu'un, ta kuanu'u ra Abimelec chi'in ra Ficol, ra kuví nuu chi sindaro kuenda ra, nya nu ka iyó ra nu kuví ñu'un Filistia. ³³ Ta nu kuví Beerseba kuan tachi ra Abraham noo yutun tamarisco ta ka'an nda'vi ra chi'in ra Jehová Nyoo nyito. ³⁴ Ta na'an xaan chiyo ra ñu'un Filistia kuan.

Nu nduku nye'e Nyoo chi ra Abraham tatu chinó iñi ra cha ka'an ra

22 Kua'a kivi ya'a ta kuñi Nyoo nye'e ra chi ra Abraham tatu chinó ndicha kuii iñi ra chi ra. Ta katyi ra chi ra:

—Abraham —katyi ra.

—Maa yu'u i'ya —katyi ra Abraham.

² —Ke'en chi ra Isaac, se'un cha kuñi xaun chi, ta ku'un chi'in ra nya ñu'un Moriah, ta ku'va kuendon chi ra chi yu'u nuu kuví xiñi yuku nu kua saña'i chuun —katyi Nyoo chi ra.

³ Ta ña'an kuii ri cha inga kivi kuan, ndoyo ra Abraham ta tyi'i ra tyayu burru sana ra, ta ke'en ra uvi ta'an musu, ta ra Isaac, se'e ra, ñandi'i, vatyi ku'un ra chi'in ra. Ta cha ya'a cha'nya ra nduku cha kukayu nu kua ku'va kuenda ra chi Nyoo, ta kua'an koyo ra nu katyi Nyoo chi ra. ⁴ Ta uñi kivi kachiká ityi ra. Ta nya sava ka vachi ra ta nanye'é ra Abraham nu katyi Nyoo chi ra. ⁵ Ta katyi ra chi musu ra:



—I'ya ri kuantu ndo chii chi'in burru i'ya tyi kua'in chi'in ra kua'e i'ya tyi kua saka'nu ndi chi Nyoo, ta kundichi maa ndi vityin —katyí ra.

⁶ Tyikuan ta ke'en ra nduku kuan ta cha'a ra kuiso ra Isaac, se'e ra, ta maa ra ke'en ra tyikaa ta ñu'un, ta kua'an koyo ra.

⁷ Tyikuan ta ra Isaac katyí ra chi ra Abraham, sutu ra:

—Tata —katyí ra.

—¿Ñáá cha kuñún, se'i? —katyí ra chi se'e ra.

Ta katyí ra Isaac chi ra:

—Nyisó yo ñu'un ta nduku, soko ¿nya nyaá mbee cha kua ka'mi yo ta ku'va kuenda yo chi Nyoo? —katyí ra.

⁸ Ta katyí sutu ra chi ra:

—Kuku'va maa Nyoo mbee cha kuka'mi yo, se'e lu'li —katyí ra chi ra.

Ta kua'an koyo ra iin ri. ⁹ Ta cha kachaa ra nu katyí Nyoo chi ra, sava'a ra noo arta ta tyiso ra nduku siki arta kuan.

Tyikuan ta cha'ñi ra nda'a se'e ra, ta chakun ra chi ra nuu nduku kuan. ¹⁰ Ta ku'va cha ke'en ra tyikaa cha kua ka'ñi ra chi se'e ra, ¹¹ ta chaa xaan naka'an ángel ra Jehová chi'in ra ityi andivi, ta katyí ra:



—¡Abraham, Abraham! —katyí ra.

Ta katyí ra Abraham:

—¿Ñáá?, Sutu mañi yu'u —katyí ra naka'an ra.

¹² —Ma sakaun nda'un siki ra tyivaa chiña, ta ña'ri sakuvun chi ra, vatyi cha chité tyi chinó iñun chii, tyi ña kатыun cha ma ku'von chi se'e mañun chii —katyí ángel kuan.

¹³ Tyikuan ta nanye'e ra Abraham ityi chata ra, ta nanye'e ra noo mbee chikón ndiki ti ma'ñu soko yutun iñu kuan. Ta chike'en ra chi ti ta cha'ñi ra chi ti, ta cha'a kuenda ra chi ti tyiño nuu se'e ra. ¹⁴ Ta ra Abraham sakunañi ra xiñi yuku kuan: “Ra Jehová ku'va ra cha chiñu'ún chi yo”. Yukuan kuenda nañi yuku kuan nyakua nya vityin: “Yuku ra Jehová, nu ku'va ra cha chiñu'ún chi yo”.

¹⁵ Ta naka'an ángel kuan chi'in ra Abraham ityi andivi cha ku uvi cha'a, ¹⁶⁻¹⁷ ta katyí ra:

—Ra Jehová katyí ra tye'e kaa: “Cha kuenda cha kicha'un tu'un ka'ín ta ña kuxiun cha ku'von chi se'e mañun chii, vityin

ka'ín cha ndicha, ta tyana'in suri chi mai, vatyí ka'nu xaan kua nasoke chuun. Tari cha kua'a tiñoo andivi ta tari cha kua'a ñiyiti yu'u tyañu'un, tyikuan kaa cha kua'a taton kua sanakuñe. Ta tandi'i maa cha'a kua kuvi chasa'a taton chi ra xaan iñi chi ra. ¹⁸ Ta kua kanasoko ra chi tandi'i maa ñuu cha iyó nu ñu'ún ñayivi, vatyí kicha'un tu'un ka'ín", katyí ra Jehová —katyí ángel Nyoo chi ra.

¹⁹ Ta kuanu'un ra Abraham chi'in ra Isaac nu kanyikú musu ra, ta kuanu'un koyo ra ñin ri nya Beerseba nu ndoo ra iyó ra.

Ñáyivi tata ra Nacor

²⁰ Ta cha ya'a tu'un i'ya ta sakoto ñu chi ra Abraham vatyí kaku se'e ku Milca, ñasi'i ra Nacor, yañi ra. ²¹ Ta se'e nuu ra kuví chi ra Uz, ta se'e ku uvi ra kuví chi ra Buz, ta se'e ku uñi ra kuví chi ra Kemuel, sutu ra Aram. ²² Ta inga ka se'e ra Nacor kuví chi ra Quesed, ra Hazo, ra Pildas, ra Jidlaf ta ra Betuel. ²³ Sutu ku Rebeca kuví chi ra Betuel. Uña ta'an ra kakuví se'e ku Milca, ñasi'i ra Nacor, yañi ra Abraham.

²⁴ Ta chiyo ka se'e ra Nacor chi'in ku Reúma, ña'an cha kuví tari ñasi'i ra, ikan kuví ra i'ya: ra Teba, ra Gaham, ra Tahas ta ra Maaca.

Nu chi'i ku Sara ta nu ki'vi ña chichi ñu'ún

23 Ta cientu oko ucha kuiya chiyo ku Sara nu ñu'ún ñayivi. ² Ta chi'i ña nu kuví Kiriát-arba, nu kuví ñuu Hebrón, cha nyaá suri maa ñu'ún Canaán kuan. Ta kui'ya xaan kuñi añima ra Abraham, ta chaku chaa xaan ra. ³ Ta ya'a kuan ta kitá ra nu katuví koño ñu'ún ña ta cha'an ra chika'an ra chi'in ñáyivi tata ra Het cha nyaká ña'an ñu'ún kuan, ta katyí ra:

⁴ —Xiko ndo su'va ñu'ún nu kukuchi yu'u koño ñu'ún ñasi'i, vatyí ñima ra ñuu i'ya kuví ta iyé ñuu ndo —katyí ra.

⁵ Ta kakatyí ra kakuví se'e ra Het kuan chi ra Abraham:

⁶—Nye'e tata, kuchi koño ñu'ún ñasi'un chichi ñaña ndi, nduku maun noo nuu va'a ka kuchun chi ña, ta ni noo ndi ta ma kasi ndi nu kukuchun koño ñu'ún ñasi'un. Tyi kuvún noo ra kuví nuu cha nakachi Nyoo ma'ñu ndi —kakyí ra.

⁷Tyikuan ta ndukuita ra Abraham ta cha'a ra nokumi ta nakañi noo ra xiñi ra nu ñáyivi tata ra Het.

⁸Ta katyí ra:

—Tatu tyikuan kaa kuñi ndo cha kuchi koño ñu'ún ñasi'i i'ya, sa'a ndo tumañi iñi ka'an ndo cha kuende chi'in ra Efrón, se'e ra Zohar, ⁹ na xiko ra kava Macpela, cha nya nuu ñu'ún ra chii, ta tyiya'vi yu'u ya'vi cha ta'an chi tyiya'vi, ta tyikuan kaa ta kuví chi mai ñaña yukuan vatyi kuchi chi ñáyivi chii —kakyí ra.

¹⁰ Ta nyaá ra Efrón ma'ñu ñáyivi ra Het kuan, ta naka'an ra chi'in ra Abraham nuu tandi'i ñáyivi kuan, ta nuu ñáyivi cha ya'á koyo yu'u ñuu kuan, ta katyí ra:

¹¹ —Va'a, yo'o ra cha va'a. Kua ku've ñu'ún kuan chuun ta kua ku've kava kuan ñandi'i. Ta nuu tandi'i ñáyivi ñuu i'ya kua ku've chuun. Kuchi koño ñu'ún ñasi'un yukuan —kakyí ra.

¹² Tyikuan ta nakañi noo ra Abraham xiñi ra nuu ñáyivi ñuu kuan. ¹³ Ta katyí ra chi ra Efrón chi'in nuu tandi'i ñu kuan:

—Tatu kundaa iñun, tyaa so'o tu'un kua ka'in, kua tyiya'vi mai ya'vi ñu'ún kuan chuun. Sa'a tumañi iñi ke'en ya'vi ñu'ún kuan. Ta kua kuchi koño ñu'ún ñasi'i yukuan —kakyí ra chi ra Efrón.

¹⁴ Ta naka'an ra Efrón chi'in ra Abraham ta katyí ra:

¹⁵ —Nye'e xi'na, ra cha va'a, kumi cientu xu'un kuichin kuví ya'vi ñu'ún kuan, soko ma ka'an yo tu'un xu'un kuan. Ku'an kua kuchi koño ñu'ún ñasi'un yukuan —kakyí ra chi ra.

¹⁶ Tyikuan ta ke'en ra Abraham tyiño cha tyiya'vi ra ya'vi ñu'ún kuan nuu tandi'i ñáyivi Het kuan, kumi cientu xu'un kuichin cha'a ra chi ra Efrón, ku'va ta'an maa chi. ¹⁷ Tyikuan kaa satá ra ñu'ún ra Efrón kuan cha nyaá Macpela, cha nyaá ityi nu kaña ñanyii nya Mamre, ta chi'in tandi'i yutun cha tayukú nu ñu'ún kuan ta yavi yuu kuan ñandi'i. ¹⁸ Ta ndoo ñu'ún kuan kuví chi chii ra Abraham nuu tandi'i ñáyivi Het ta

ñáyivi cha ya'á koyo yu'u ñuu kuan. ¹⁹ Ya'a kuan ta chikuchi ra Abraham koño ñu'ún ñasi'i ra, ku Sara, chichi yavi yuu nu ñu'ún Macpela, ityi nu kañá ñanyii Mamre, nu kuví Hebrón, ñu'ún Canaán. ²⁰ Tyikuan ta ndoo ñu'ún kuan chi ra Abraham, nu xiko tata ra Het chi ra, ta yukuan chikuchi ra chi ndi ñasi'i ra.

Nu ndukú ra Abraham ñasi'i ra Isaac

24 Ta cha cha'nu xaan ra Abraham ta nasoko xaan ra Jehová chi ra chi'in tandi'i maa. ² Ta ya'a kuan ta kana ra chi musu cha'nu ra, ra yi'i nda'a tandi'i cha iyó chi ra, ta katyí ra chi ra:

—Tyaá nda'un nu si'in ityi nu nyaá sa'ndeⁱ i'ya. ³ Ta katyuni chii chi'in cha ndicha nu Nyoo Jehová, ra iyó andivi ta ñu'ún ñayivi, vatyí ma ku'von tanda'a ra Isaac, se'i, chi'in se'e ñáyivi ñuu Canaán nu iyó yo i'ya. ⁴ Soko ku'un nya ñui kundukun noo ña'an cha kuví ñáyivi chii vatyí kuvi ñasi'i se'i —katyí ra.

⁵ Ta katyí musu kuan chi ra:

—Tatu ña'an kuan ta ña kuñí ña kichi ña chi'in, ¿ñáá cha sakuvi? ¿Atu saku'in chi se'un nya ñuu nu kiton? —katyí ra.

⁶ Ta naka'an ra Abraham ta katyí ra:

—¡Ma ku'von cha ku'un se'i nyikuan! ⁷ Tyi ra Jehová Nyoo, ra nyaá andivi, ra cha tava chii nya ve'e suti ta nya ñuu nu iyó ñáyivi chii, katyí ra chii ta ndoo ra tu'un chi'in, tyi chi ñáyivi tate kua ku'va ra ñu'ún i'ya. Ta maa ra kua saku'un ra noo ángel kuenda ra ityi nu ku'un, ta kuke'un chi ñasi'i se'i.

⁸ Soko tatu ña kuñí ña kichi ña chu'un, yukuan ta kutinyaa tyiño i'ya sikun, soko ma ke'un chi se'i ku'un ra nyikuan —katyí ra.

⁹ Tyikuan ta tyiso musu kuan nda'a ra nu si'in ra Abraham ityi nu nyaá sa'nda ra, ta ndoo ra tu'un tyi kua sakuvi ra tu'un cha tyi'i ta'an ra chi'in ra Abraham. ¹⁰ Ya'a kuan, ta ke'en musu ra uchi ta'an camellu sana chito'o ra, ta nakachi ra su'va

ⁱ24:2 I'ya kuví noo costumbre cha chiyo maa ñu chi'in ta'an ñu. Kuñí chi katyí chi vatyí ndicha kua sandaa ñu tyiño cha chikán ñu chi ta'an ñu.

cha va'a ka cha iyó chi chito'o ra. Ta ke'en ra ityi ta kua'an ra nya ñuu ra Nacor, ñu'ún Mesopotamia. ¹¹ Kua'an ra, ta cha_g ra yu'u ñuu kuan, ku'va cha kitá koyo ñu kuatyaa chike'én ñu ndutya. Ta yukuan sanaka'nu chiti ra chi camellu sana ra vatyi nyitatu ti yatyin nu nyaá noo yavi ndutya kuan. ¹² Ta kicha'a ka'án ra chi'in Nyoo ta katyí ra: “Nyoo Jehová, Nyoo ra Abraham, ra kuví chito'i, sa'a tumañi ñni kunda'vi ñun nye'un chi chito'i, ta na kita va'a tyiño cha vachí i'ya. ¹³ Vityin nyaí yatyin yu'u yavi ndutya i'ya ta ñu tyivaa, se'e ra ñuu i'ya, kichi ke'en ñu ndutya. ¹⁴ Ta na kuvi chi tyi ña'an cha kukatyí yu'u chi tye'e kaa: ‘Sa'a tumañi ñni sanoo kiyun ta ku'von chiin ndutya ko'i.’ Yukuan ta kukatyí ña'an kuan: ‘Ko'o



yo'o, tata, ta kua ku'va ndi'i ndutya ko'o camellu sanon', kukatyi ña. Ta na kuvi chi tyi ikan ña'an i'ya kua kuvi ña'an nakachì maun cha kua kuvi ñasi'i ra Isaac, musun. Chi'in ku'va i'ya kua kote tyi kunda'ví iñun nye'un chi ra chito'i", katyí ra chi Nyoo.

¹⁵ Ta ni ka'án ka ra chi'in Nyoo, ta kañá ku Rebeca, vachí ña nu nyaá yavi ndutya kuan yosó soko ña noo kiyi. Ta se'e ra Betuel kuví chi ña, ta ra Betuel kuan kuví se'e ku Milca, ñasi'i ra Nacor, yañi ra Abraham. ¹⁶ Ta tyaki xaan ña, ta ta koo ka rayii chi ña. Ta noo ña ta sakutu ña kiyi ña. Ta cha cha kuanu'un ña, ¹⁷ tyikuan ta chinó musu kuan kua'an ra chata ña ta katyí ra chi ña:

—Sa'a tumañi iñi, si'i, ku'va chiin ndutya yi'í chichi kiyun ko'i —katyí ra.

¹⁸ Ta naka'an ña:

—Ko'o yo'o, tata —katyí ña.

Ta numi ri sanoo ña kiyi ña soko ña, ta cha'a ña ndutya ko'o ra. ¹⁹ Ta cha ndi'i chi'i ra ndutya kuan, ta katyí ña chi ra:

—Kua ku'va ndi'i ndutya ko'o camellu sanon, nyakua nya cha tandi'i ti ko'o ti ndutya —katyí ña chi ra.

²⁰ Ta numi ri tyi'i ña ndutya yi'í chichi kiyi ña nu tu'vá kiti kuan kachi'í ndutya. Ta cha'an ka ña chitavá ka ña ndutya chichi yavi ta cha'a ña ko'o tandi'i kiti kuan. ²¹ Ta iyo xaan kuñí ra musu kuan ta taxi maa nanyaá ra nye'é ra chi ña, ta kuñí ra koto ra tatu maa Nyoo ndicha kuii sakuvi cha va'a kita tyiño nu kua'an ra. ²² Ta cha ya'a ndi'i chi'i camellu kuan ndutya, ke'en musu kuan noo xe'e xu'un kuaan cha iñu gramo ta chitakaá ra xityin ña, ta uvi ta'an xe'e xu'un kuaan na'nu cha tu'vá yi'í sukun nda'a ñu, tyi'i ra sukun nda'a ña. Ta xu'un kuaan kuan ya'a ka cientu gramo cha vee chi. ²³ Ta ndaka tu'un ra chi ña:

—¿Yóó chi se'e chuun, si'i? —katyí ra—. ¿Atu iyó nu kuví nyitatu ndi chiin ve'e sutun chakuaa i'ya? —katyí ra chi ña.

²⁴ Ta naka'an ña ta katyí ña chi ra:

—Se'e ra Betuel, ra kuví se'e ku Milca chi'in ra Nacor, kuví chii. ²⁵ Ta iyó nu kuví ndoo ndo chakuaa i'ya, ta iyó kua'a itya kachi kiti sana ndo —katyí ña chi ra.

²⁶ Tyikuan ta chikuiñi chiti ra ta saka'nu ra chi Nyoo Jehová. ²⁷ Ta katyí ra: “Ka'nu xaan kuví ra Jehová Nyoo ra Abraham, chito'i, tyi sake'en ityi ra chii ve'e ñáyivi chi ra, ta kunda'vi kuñi ra chii”, katyí musu kuan.

²⁸ Ta chinó xaan ña'an tyivaa kuan kua'an ña nya ve'e si'i ña, kua sakoto ña chi si'i ña tu'un i'ya. ²⁹ Ta iyó noo ku'va ña cha nañi Labán, chinó xaan ra kua'an ra kua nanduku ra chi musu kuan nya nu nyaá yavi ndutya kuan, ³⁰ tyi nye'e ra xe'e takaá xityin ku'va ra ta xu'un kuaan cha yi'i sukun nda'a ña. Ta katyí ña chi ra: “Tye'e kaa katyi ra kuan chii.” Yukuan kuenda ke'en ra ityi kua'an ra nu nyaá yavi ndutya kuan nu nyaá musu kuan chi'in camellu sana ra. ³¹ Chaḡ ra Labán nu nyaá ra ta katyí ra:

—Ko'o chi'in, yo'o ra cha va'a cha nasokó ra Jehová chii, ma kivi ndoun i'ya, tyi cha ya'a sanduva'i nu kua kunyitatu ve'i, ta nu kunyitatu camellu sanon ñandi'i —katyí ra.

³² Tyikuan ta kua'an musu kuan ve'e ra Labán, ta sanoḡ ra Labán cha nyisó camellu kuan ta cha'a ra cha kachi ti. Ya'a kuan ta cha'a ra ndutya chi ra chi'in ra ta'an ra, vatyí kanakatya ra cha'a ra.

³³ Ta ku'va cha kacha'a ñu cha kachi musu kuan chi'in ra ta'an ra, ta katyí musu kuan:

—Ma kachi ña'in, nyakua nya katyi xi'ne chuun ñáá tyiño vachí —katyí ra.

Ta katyí ra Labán chi ra:

—Katyi yo'o ra chava'a ñáá tyiño vachún —katyí ra Labán.

³⁴ Ta katyí ra:

—Musu ra Abraham kuví chii. ³⁵ Ya'a xaan nasokḡ ra Jehová chi chito'i, ta vityin tyayii xaan ra. Cha'a Nyoo mbee ta sindiki, camellu ta burru, xu'un kuaan ta xu'un kuichin, musu si'i ta musu yii chi ra. ³⁶ Ta ku Sara, ñasi'i ra Abraham, cha cha'nu xaan ña, ta sakaku ña noo se'e chito'i. Ta chi se'e

ra cha'a ra tandi'i maa cha tyayii ra. ³⁷⁻³⁸ Ta katyi ra chii: "Ku'a'an vityin kundukun noo ña'an tyi kuvi ñasi'i se'i, soko koto ña'an ndukun chi ña'an Canaán, se'e ñáyivi nu iyé i'ya, yukuan kuenda ku'a'an nya nu iyó ñáyivi chi suti, kundukun noo ñasi'i se'i ve'e ñáyivi chii", katyi chito'i chii. ³⁹ Ta katyi yu'u chi ra: "Tatu ña kuñi ña kichi ña chi'in ñuu i'ya, ¿ñaá cha sakuvi?" ⁴⁰ Tyikuan ta naka'an ra, ta katyi ra: "Maa ra Jehová, ra nyikén chi, kua saku'un ra ángel ra chu'un, ta kua kita va'a tyiño nu ku'un, ta kua ke'un chi ñáyivi chii kua kuvi ñasi'i se'i. ⁴¹ Soko tatu ña cha'a ñu chi se'e ñu chuun, ñima ka sikun kundoo tyiño i'ya", katyi ra chii.

⁴² "Ta ku'va cha chai nu nyaá yavi ndutya kuan, ta katyi yu'u chi Nyoo tye'e kaa: "Jehová Nyoo ra Abraham, chito'i, tatu yo'o ta sakuvun na kita va'a tyiño cha vachi i'ya, ⁴³ vityin nyai yatyin nu nyaá yavi ndutya i'ya, ta kua ka'in chi'in ña'an tyivaa cha kichi ke'en ndutya ta kukatyi yu'u chi ña: 'Sa'a tumañi iñi ku'va chiin ndutya ño'ón chichi kiyun ko'i.' ⁴⁴ Tatu katyi ña chii: 'Ko'o, yo'o, tata, ta kua tava tiki cha ko'o camellu sanon'. Na kuvi ña'an kuan, ña'an cha nakachun cha kua kuvi ñasi'i se'e ra chito'i", katyi yu'u chi Nyoo. ⁴⁵ Ta kumañi ka ndi'i ka'in chichi añime, ta chaq ku Rebeca, yosó soko ña kiyi ña ta chaq ña nu nyaá yavi ndutya kuan, ta sakutu ña kiyi ña. Tyikuan ta katyi yu'u chi ña: 'Sa'a tumañi iñi, si'i, ku'va chiin ndutya ko'i', katyi yu'u chi ña. ⁴⁶ Ta numi ri sanoq ña kiyi ña, ta katyi ña: 'Ko'o yo'o, tata, ta kua ku'va ndi'i ndutya ko'o camellu sanon', katyi ña. Ta chi'i mai, ta chi'i tandi'i camellu sane. ⁴⁷ Tyikuan ta ndaka tu'in chi ña: 'Yóó chi se'e chuun.' Ta katyi ña: 'Se'e ra Betuel, se'e ku Milca chi'in ra Nacor, kuví chii', katyi ña. Tyikuan ta tyi'i noo xe'e xityin ña, ta uvi ta'an xe'e xu'un kuaan cha tu'vá yi'i sukun nda'a ñu tyi'i sukun nda'a ña. ⁴⁸ Ta chikuiñi chiti ta saka'ni chi ra Jehová Nyoo ra Abraham, chito'i, ta nasoké chi ra vatyí sake'en ityi ra indoo ityi ri chii ve'e ñáyivi chi ra, ta ñi'in ña'an kukuvi ñasi'i se'e ra. ⁴⁹ Ta vityin tatu kusakuvi ndo cha va'a ta kunda'vi iñi ndo

chi chito'i, katyi kachi ndo chii tatu kuvi o tatu ma kuvi, vatyi kote ñáá cha kua sakuvi vityin —katyí musu kuan chi ra Labán ta chi ra Betuel.

⁵⁰ Tyikuan ta kanaka'an ra, ta kakatyí ra:

—Maa ra Jehová katyi tyi kuví tye'e kaa, yukuan cha'a ma kuvi katyi ndi va'a o ña va'a. ⁵¹ Maa ku Rebeca nanyaá nuun i'ya, ke'en chi ña na ku'un ña chu'un ta na tanda'a ña chi'in se'e ra Abraham, chito'un, tari ku'va katyí ra Jehová —kakatyí ra chi ra.

⁵² Ta cha chiñi musu ra Abraham cha kakatyí ra tyikuan kaa, ta chikuiñi chiti ra ta chakun ra tyaan ra nya nu ñu'ún nuu ra Jehová. ⁵³ Ya'a kuan, ta tavá musu kuan tandi'i maa nuu titi xu'un kuaan ta xu'un kuichin ta sa'ma va'a, ta cha'a ra chi ku Rebeca, ta cha'a maa tuku ra cha tyaki ta cha va'a chi si'i ña ta chi ku'va ña. ⁵⁴ Tyikuan ta kachachi ra ta kachi'i ra chi'in ra cha chaá koyo chi'in ra, ta kandoo ra kakixi ra yukuan. Ta inga kivi kuan, katyí musu kuan chi ñáyivi chi ku Rebeca:

—Ku'va ndo na kunu'i ve'e chito'i —katyí ra.

⁵⁵ Ta naka'an ku'va ña ta si'i ña:

—Na kunyaa ña uchi ka kivi chi'in ndi, ta ya'a kuan ta ku'un maa ña chu'un —katyí ñu.

⁵⁶ Ta katyí musu kuan chi ñu:

—Ma sakukuee ka ndo chii. Ku'va ndo na kunu'i ve'e chito'i, vatyi kitá va'a tyiño cha kichi, sa'a ra Jehová.

⁵⁷ Ta kanaka'an ñu chi'in ra ta katyí ñu:

—Na kana yo chi ña'an tyivaa i'ya ta nye'e yo ñáá katyi maa ña —kakatyí ñu.

⁵⁸ Yukuan ta kaná ñu chi ku Rebeca ta ndaká tu'un ñu chi ña:

—¿Atu kuñún ku'un chi'in ra i'ya?

—Kuñí —katyí ña.

⁵⁹ Tyikuan ta cha'a ñu ku'un ku Rebeca chi'in musu kuan ta ra kichi koyo chi'in ra. Ta kua'an ndi'i ña'an cha sa'akuendá chi ña nya ta lee ña chi'in ñu. ⁶⁰ Ta nasoko ñu chi ku Rebeca ta katyí ñu tye'e kaa:

“Yo'o Rebeca, ña'an ku'va ndi,
 ꞑna koo kua'a ñáyivi taton!

ꞑTa na kuvi chasa'a ñu chi ñáyivi xaan iñi chi ñu!” katyí ñu.

⁶¹ Tyikuan ta ndukuitꞑ ku Rebeca, ta ndaꞑ ña chi'in ñu cha kuví musu ña chata camellu kuan. Ta tyikuan kaa ke'ꞑn musu kuan chi ku Rebeca ta kua'an ña chi'in ra nya Neguev nu iyó chito'o ra.

⁶² Ta ra Isaac iyó ra Neguev, ta nachaꞑ ra cha cha'an ra nu nyaá yavi ndutya cha nañí “Ra nyito ta nye'é ra chii”. ⁶³ Ta cha iñi kuan kitá ra kua'an ra ityi chichi ku'u kua kaka xiñi ra tu'un cha ta'an chi kaka xiñi ra. Ta sana iñi ra ta nanye'e ra vachí koyo camellu kuan. ⁶⁴ Tyikuan tuku ku Rebeca ku'va cha nanye'e ña chi ra Isaac, ta noꞑ ña camellu kuan. ⁶⁵ Ta ndakꞑ tu'un ña chi musu kuan, ta katyí ña:

—ꞑYóó ra kuví ra kitꞑ chichi ku'u kuan ta vachí ra ityi nu vachí yo? —katyí ña.

Ta katyí ra chi ña:

—Ikan ra kuan kuví ra kuví chito'i —katyí ra.

Tyikuan ta sa'vi ña sa'ma ndikin nuu ña.

⁶⁶ Ta ra Isaac, kui'ya xaan kuñí ra cha kuenda cha chi'i si'i ra. Tyikuan ta nakatyí musu kuan tandi'i maa yoso kaa kuví nu cha'an ra chi ra Isaac. ⁶⁷ Ta ke'ꞑn ra Isaac chi ku Rebeca, ta chikoꞑ ra chi'in ña nu kuví ve'e si'i ra, ta tanda'a ra chi'in ña. Ta ndusií kuñí ra, ta kuñí xaan ra chi ku Rebeca.

Tata ra Abraham chi'in ku Cetura

25

Ta ra Abraham ke'ꞑn ra inga ñusi'i ta nañí ña Cetura. ² Ta chikoꞑ se'e ra chi'in ña ta kanañí ra tye'e kaa: ra Zimram, ra Jocsán, ra Medán, ra Madián, ra Isbac ta ra Súa. ³ Ta se'e ra Jocsán kuví chi ra Seba chi'in ra Dedán, ta ra Dedán kuan kuví sutu ñáyivi Asur, ñáyivi Letus ta ñáyivi Leum. ⁴ Ta ra Madián kuví sutu ra Efa, ra Efer, ra Hanoc, ra Abida, ta ra Elda. Tandi'i ra i'ya kakuví se'e ku Cetura chi'in se'e ña ña. ⁵ Soko chi ra Isaac cha'a ra

Abraham tandi'i maa cha tyayii cha iyó chi ra. ⁶ Ta sasiin ra chi ra Isaac, ta chi se'e ku Agar chi'in se'e ku Cetura. Ta cha'a ra su'va cha iyó chi ra chi tandi'i ra kuan cha ñii ri ka cha iyó ra, ta saku'un ra chi ra kuan ityi ñu'un nu kañá ñanyii.

Nu chi'i ra Abraham ta nu ki'vi ra chichi ñu'un

⁷ Ta cientu uñi xiko cha'un kuiya chiyo ra Abraham nu ñu'un ñayivi. ⁸ Ta cha cha'nu xaan ra, ta chi'i va'a ra. Ta nduiin ri ra chi'in ñáyivi chi ra, nu kuví tu'un chi'i. ⁹ Ta ra Isaac chi'in ra Ismael katyi'i ra chi ra nu kuví kava kuenda Macpela, nu ñu'un ra Efrón, se'e ra Zohar, ñáyivi Het, yatyin Mamre ityi nu kañá ñanyii, ¹⁰ ñu'un cha satá ra Abraham chi ra kakuví se'e ra Het, nu ki'vi koño ñu'un ku Sara, ta suri yukuan ki'vi koño ñu'un ra Abraham. ¹¹ Ta cha ya'a chi'i ra Abraham, nasoko xaan Nyoo chi ra Isaac, se'e ra. Ta yatyin nu nyaá ndo'yo cha nañi "Ra nyitó ta nye'é ra chii", yukuan chiyo ra Isaac.

Tata ra Ismael

¹² Ikan ra i'ya kakuví tata ra Ismael, se'e ra Abraham chi'in ku Agar, ña'an ñuu Egipto, ña'an kuví musu ku Sara, ¹³ ikan i'ya kakuví sivi ra. Ta kicha'a chi chi'in sivi se'e nuu ra: ra Nebaiot, yukuan ta vachí ra Cedar, ra Adbeel, ra Mibsan, ¹⁴ ra Misma, ra Duma, ra Massa, ¹⁵ ra Hadar, ra Tema, ra Jetur, ra Nafis ta ra Cedema. ¹⁶ Ikan ra i'ya kakuví uchi uvi ta'an se'e ra Ismael. Ta ikan i'ya kakuví sivi ra, ta sivi noo noo ñuu ra nu ka iyó ra, vatyi uchi uvi ra kuan kakuví ra nuu chi ñáyivi chi ra.

¹⁷ Ta cientu oko cha'un uvi kuiya chiyo ra Ismael, ta chi'i ra, ta nduiin ri ra chi'in ñáyivi ñuu ra cha ya'a chi'i ra. ¹⁸ Nya Havila ta nyakua nya Shur chikoꝝ ra ityi nuu Egipto, ityi cha kua'an ityi Asiria. Ta chi'i ra nuu tandi'i yañi ra.^j

^j25:18 Kivi chikunyaꝝ tu'un i'ya nu tutu chikunyaꝝ chi chi'in sa'an hebrea. Ta cha kuenda cha ña kachi xaan nyaá chi, nu kachi chi: "Ta chi'i ra nuu tandi'i yañi ra." iyó inga ku'va kuví kutuñi iñi yo. Tye'e kaa kuví inga ku'va kuan: "Yukuan chiyo ra vasi kachyo ra tisi'i chi'in inga ka yañi ra."

Nu kakū ra Jacob ta ra Esaú

¹⁹ Ikan ra i'ya kakuví ñáyivi tata ra Isaac, se'e ra Abraham.
²⁰ Uvi xiko kuiya ra Isaac kivi tanda'a ra chi'in ku Rebeca, ña'an kuví ku'va ra Labán, se'e ra Betuel, ra ñuu Aram, ñuu nu nañí Padan-aram. ²¹ Ta ñasi'i ra Isaac, ña kuví koo se'e ña, yukuan kuenda ka'an nda'vi ra chi'in ra Jehová. Ta tiin kuenda Nyoo nu ka'an ra, ta chiko'on se'e ña. ²² Ta tini'i se'e ña cha ño'ón chichi ña, ta ñi'in xaan kakañi ta'an ndotyin chichi ña, ta chika iñi ña: “Tatu kua sañi'in ka tye'e kaa, ña'ri ka tu'un cha iyé ñayivi.” Tyikuan ta ndaka tu'un ña chi ra Jehová, ta katyí ña: “Sutu mañi yu'u, ¿ñáá tu'un cha ta'in tye'e kaa?”, katyí ña. ²³ Ta katyí ra chi ña:

“Uvi ta'an ñuu na'nu ño'ón chichun,
 ta ña kuví ku iin ri uvi ñuu kuan,
 kua kusiin ra nya nu ño'ón ra chichun,
 noo ñuu kuan, ñi'in ka kua kuví cha nuu inga ñuu kuan,
 ra cha ñi'in ka kua sakuvi ra tyiño nuu ra lu'lu ka”, katyí
 Nyoo chi ña.

²⁴ Ta chaá kivi cha kua kaku se'e ku Rebeca, ta tini'i se'e ña kakū. ²⁵ Ta cha lee cha kakū xi'na ka, iñi xaan kue ixi ta kua'a ñi'i kue, ta sakunañi ñu Esaú chi kue. ²⁶ Ya'a kuan ta kakū yañi kue, ta sakunañi ñu Jacob chi kue, tyi yi'í nda'a kue siyi yañi kue ku'va cha kakū kue. Ta uñi xiko kuiya ra Isaac kivi kuan.

Nu xiko ra Esaú nyatu cha kuví ra se'e nuu

²⁷ Ta kacha'nu ra nyi'i kuan, ta ra Esaú, va'a xaan cha'ñí ra kiti ku'u ta sa'atyinó ra chichi ku'u. Ta ra Jacob, yañi ra, ra iyó cha taxin ri aña kuví ra, ta ndoó ra iyó ra ve'e ri.
²⁸ Kuñi xaan ka ra Isaac chi ra Esaú tyi ta'an xaan iñi ra kachi ra cha tu'vá ra ñi'in nu chiki. Soko ku Rebeca, si'i ra, kuñi xaan ka ña chi ra Jacob.

²⁹ Ta noo cha'a, ra Jacob satyi'yó ra noo nyayu kua'a, ta nachaa ra Esaú, ta chitatú xaan ra cha cha'an ra chisa'atyinó ra nu chiki, ³⁰ ta katyí ra chi ra Jacob:



—Sa'a tumañi iñi, ku'va chiin nyayu kua'a cha sava'ún vatyí kachi, tyi chitatú xain —kатыí ra.

(Yukuan cha'a chikunañi tuku ra Esaú EDOM tyi EDOM kuñi chi kатыí “tyaku kua'a”.)

³¹ Tyikuan ta naka'an ra Jacob chi'in ra:

—Na xikon nyatu cha kuvún ra se'e nuu chii —kатыí ra.

³² Ta kатыí ra Esaú chi ra:

—Nye'é maun tyi ya'á xaan cha chisoké, ta nyatu cha ta'an chi chii, cha kuví se'e nuu, ña chiñu'ún xaan chi chii —kатыí ra.

³³ Ta kатыí ra Jacob chi ra:

—Tatu ndichon cha ka'ún, na ndoo va'a yo noo tyiño cha ndicha vityin —kатыí ra chi ra.

Ta ndoq ra Esaú tu'un chi'in ra, ta xiko ra nyatu cha kuví ra se'e nuu chi ra Jacob. ³⁴ Tyikuan ta cha'a ra Jacob paan ta nyayu kua'a kuan kachi ra Esaú. Ta chachi ra ta nakanda ra, ta kua'an ra. Ta tyikuan kaa ña tyaq ya'vi ra Esaú nyatu cha iyó chi ra cha kuví ra se'e nuu.

Nu chaq ra Isaac nu kivi ñuu Gerar

26 Kivi kuan chiyo noo tama ka'nu nu ñu'ún nu iyó ra Isaac, tari tama cha chiyo kivi chiyo ra Abraham, sutu ra. Yukuan kuenda kua'an ra Isaac nya ñuu Gerar nu iyó

ra Abimelec, ra kuví rey ñáyivi Filistia. ² Ta tuví ra Jehová nuu ra ta katyí ra chi ra: “Koto ña'an ku'un nya Egipto, koo nu ñu'ún i'ya nu ku katyi mai chuun. ³ Ta koun tari ra inga ñuu i'ya, ta kunyaa mai chu'un ta kua nasoke chuun, vatyí chuun ta chi ñáyivi taton kua ku've tandí'i ñu'ún i'ya ta ku sakuvi cha katyi chi sutun, ra Abraham. ⁴ Ta tari cha kua'a tiñoo andivi, tyikuan kaa kua'a taton kusakoi, ta kua ku've tandí'i ñu'ún i'ya chi taton, ta tandí'i maa ñuu cha iyó nu ñu'ún ñayivi kunasoke cha kuenda taton. ⁵ Vatyí ra Abraham, sutun, tyaq so'o ra tu'un ka'ín ta sakuvi ra tandí'i cha tachi chi ra, ta tyaq ya'vi ra ley cha cha'i chi ra”, katyí Nyoo chi ra.

⁶ Tyikuan ta ndoo ra Isaac iyó ra ñuu Gerar kuan. ⁷ Ta ra ka iyó ñuu kuan kandakq tu'un ra chi ra ñáá kuví ra chi ku Rebeca ñasi'i ra, ta katyí ra:

—Ku've, ikan kuví chi ña —katyí ra.

Tyikuan kaa katyí ra vatyí yu'ví ra cha katyi ra tyi ñasi'i ra kuví chi ña, vatyí ndichí xiñi ra koto kaka'ñi ra kuan chi ra cha katyi ku Rebeca, vatyí tyaki xaan ña.

⁸ Ta cha ya'q kua'a kivi cha iyó ra ñuu kuan, ta kuví noo cha'a cha nyaá ra Abimelec, rey ñu Filistia, ventana ra, ta nye'e ra chi ra Isaac numí nyaa ra chi ku Rebeca. ⁹ Tyikuan ta chikanq ra Abimelec chi ra Isaac, ta katyí ra chi ra:

—¿Ndicha tyi ñasi'un kuví chi ña? —katyí ra.

Ta naka'án ra Isaac ta katyí ra:

—Ndicha, ñasi'i kuví chi ña —katyí ra.

—Ta ¿ñáá tu'un cha katyún tyi ku'von kuví chi ña? —katyí rey kuan chi ra.

Ta katyí ra Isaac:

—Tyaq mai ku'va vatyí koto ka'ñi ndo chii cha kuenda ña —katyí ra.

¹⁰ Ta katyí ra Abimelec chi ra:

—Soko ¿ñáá tu'un cha sakuvun tyikuan kaa chi ndi? Ta su'va kuii ri ka, ta ke'en ra ñuu i'ya chi ñasi'un koo ra chi'in

ña. Ta cha katyun ta kua koo kuatyí ndi —katyí ra Abimelec chi ra Isaac.

¹¹ Ta sakoto ra Abimelec kuan chi tandi'i ñáyivi ñuu ra, ta katyí ra chi ñu:

—Tatu nya noo nyo'o sakuvi ndo cha ña va'a chi ra i'ya o chi ñasi'i ra, cha ndicha tyi ta'an chi kúvi ndo —katyí ra.

¹² Ta kuiya kuan tachí ra Isaac noo itu trigu. Ta kua'a xaan trigu nake'en ra, tyi maa ra Jehová nasoko chi ra. ¹³ Nduatyayii xaan ra, ta kua'a xaan cha chii ra chiko. ¹⁴ Ta nduvi ra noo ra iyó xaan tunyee iñi chi. Kanye'e ra Filistia kuan chi ra tyi ya'a xaan cha kua'a mbee ta sindiki sana ra, ta kua'a musu sa'atyíño chi'in ra. Yukuan cha'a nyiyo xaan iñi tandi'i ra Filistia kuan chi ra. ¹⁵ Ta tandi'i maa yavi ndutya cha chatya musu sutu ra kivi cha chiyo ra, kasanandutu ra Filistia kuan chi'in ñu'ún. ¹⁶ Ta katyí ra Abimelec chi ra Isaac:

—Ya'a xaan tyayii nanduvun ta ñima ka nyu'u. Yukuan cha'a va'a ka cha kiton ñuu ndi —katyí ra chi ra Isaac.

¹⁷ Tyikuan ta kita ra Isaac yukuan ta kua'an ra chi'in tandi'i ñáyivi chi ra nya ndu'va nu kuví suri maa ñu'ún Gerar, ta yukuan chiko ra. ¹⁸ Tandi'i maa yavi ndutya cha chatya sutu ra kivi chiyo ra, cha kasanandutu ra Filistia kuan cha ya'a cha chi'i sutu ra, ta ra Isaac nakatya ra inga cha'a yavi kuan, ta sakunañi ra tari sakunañi maa sutu ra. ¹⁹ Ta noo kivi kuan ra kuví musu ra kachatyá ra noo yavi nu kuví ndu'va kuan, ta kanañi'in ra noo ndo'yo chichi yavi kuan. ²⁰ Soko ra ñuu Gerar, ra kasa'á kuenda mbee nu kuví ndu'va kuan, kañi ta'an ra chi'in ra kasa'akumí mbee sana ra Isaac, ta kakatyí ra tyi chi maa ra kuví yavi ndutya kuan. Yukuan cha'a sakunañi ra Isaac “Esek” yavi ndutya kuan tyi kakañi ta'an ra cha'a yavi ndutya kuan. ²¹ Ta kachatya musu ra Isaac inga yavi ta suri kakañi ta'an ra cha kuenda kuan, ta sakunañi ra “Sitna” yavi ndutya kuan.

²² Kita ra Isaac chi'in ñáyivi chi ra ta kua'an ñu inga ityi, ta nu cha koyo ñu kachatya musu ra inga yavi ndutya, ta sakunañi ra Isaac “Rehobot” yavi ndutya kuan, tyi ña kakañi

ta'an ka ra cha'a yavi kuan. Tyikuan ta katyí ra: “Vityin cha'a ra Jehová cha koo va'a yo, ta kuvi kunakuña ka yo ta kundukua'a ka yo i'ya”, katyí ra.

²³ Ya'a kuan ta kitā ra nu iyó ra ta kua'an ra nya Beerseba.

²⁴ Ta chakuaa kuan tuvī ra Jehová nuu ra ta katyí ra chi ra:

“Yu'u kuví Nyoo ra Abraham, sutun.

Ma yu'vun tyi nyaí chu'un.

Ta cha kuenda sutun, ra kuví musi,

kua nasoke chuun ta kua sandukua'i ñáyivi taton”, katyí

Nyoo chi ra.

²⁵ Yukuan ta sava'a ra Isaac noo arta, ta saka'nu ra sivi ra Jehová, ta chicoo noo ra yukuan, ta chatya musu ra inga yavi ndutya yukuan.

²⁶ Noo kivi kitā ra Abimelec nya Gerar chi'in ra Ahuzat, ra ta'an ra, ta ra Ficol, ra kuví nuu chi sindaro kuenda ra, ta chaā koyo ra, kua ka'an ra chi ra Isaac. ²⁷ Ta katyí ra Isaac chi ra kuan:

—¿Ñáá tu'un vachí nye'e ndo chii, ta kivi kuan xaan iñi ndo nye'e ndo chii ta tavā ndo chii ñuu ndo? —katyí ra chi ra.

²⁸ Ta kanaka'an ra kuan ta kakatyí ra:

—Nye'é ndi tyi nyaá ra Jehová chu'un, yukuan kuenda kuñí ndi natyi'i ta'an ndi tu'un chu'un. Na natyi'i ta'an yoo tu'un, ²⁹ tyi ña'ri cha ña va'a kua sakuvun chi'in ndi, tyi ña'ri cha kiñi kaa sakuví ndi chu'un, soko tyikuan ri maa sakuví ndi cha va'a chu'un ta tavā ndi chuun chi'in cha taxi ri ñuu ndi. Ta vityin Nyoo nasokó xaan ra chuun —kakatyí ra kuan chi ra.

³⁰ Tyikuan ta sakoō ra Isaac noo viko ka'nu, ta kachachī ta kachi'ī tandi'ī ra. ³¹ Ta inga kivi cha ñaa ka kuan kanakandā ra ta kanatyí'ī ta'an ra tu'un. Cha'a ra Isaac nokumi chi ra chi'in cha va'a, ta tyikuan tuku maa ra kuan, ta kuanu'un koyo ra.

³² Suri maa kivi kuan nachaā koyo musu ra Isaac cha cha'an koyo ra chikatyā ra yavi ndutya kuan, ta kasakoto ra chi ra tyi ta'an ra ndutya. ³³ Ta yavi ndutya kuan sakunañi ra “Seba”, yukuan kuenda nañi ñuu kuan Beerseba nyakua nya vityin.

³⁴ Uvi xiko kuiya ra Esaú, kivi ke'en ra ñusi'i, ta ke'en ra chi ku Judit, se'e ra Beerí, ñáyivi Het, ta ke'en tuku ra chi ku Basemat, se'e ra Elón, suri ñáyivi Het. ³⁵ Nduvi ta'an ñu kuan kuví ñu tisi'i ta tukui'ya iñi chi ra Isaac ta chi ku Rebeca.

Nu sanda'vì ña'an ra Jacob chi sutu ra, ta ñi'in ra cha ta'án chi chi ra Esaú, yañi ra

27 Ta cha cha'nu xaan ra Isaac, ña ndichin ka maa nye'é ra, ta ndukuaḡ ra, ta kanaḡ ra chi ra Esaú, se'e nuu ra, ta katyí ra chi ra:

—¡Esaú! se'i —katyí ra.

—Maa yu'u i'ya, tata —katyí ra Esaú.

² Ta katyí ra Isaac chi ra:

—Cha nye'é maun tyi cha cha'nu xain, ta ña chité ama kukúvi. ³ Vityin, ke'en nduvon, ta kuḡ'an chichi ku'u ta ka'ñun noo kiti, ⁴ ta sava'un nyayu ti, noo ku'va cha ta'án iñi mai, ta kichi nyakon nyayu kuan kachi, tyikuan ta kua nasoke chuun cha ñi ri ka cha nyito ke —katyí sutu ra chi ra.

⁵ Soko chiñi ku Rebeca cha ka'án ra Isaac chi'in ra Esaú. Ta cha ya'ḡ kuan ta kua'an ra Esaú chichi ku'u kua nduku ra kiti cha kua chiñu'un chi ra, ⁶ tyikuan ta katyí ña chi ra Jacob, se'e ña:

—Nye'e xi'na, chiñi cha ka'án sutun chi'in ra Esaú, yañun, ta katyí ra chi ra: ⁷ “Kuḡ'an kua ka'ñi noo kiti ta sanduva'un chi ti, ta satyi'yon chi ti, ta kachi nyayu ti, ta kunasoke chuun nuu ra Jehová cha ñi ri ka cha nyito ke”, katyí sutun chi ra Esaú, yañun. ⁸ Yukuan cha'a tyaa so'o va'un tu'un cha kua katyí chuun vityin. ⁹ Kuḡ'an kua ke'en uvi ta'an ndixi'yu yutya, cha xa'an vava'a, chichi chaku kuan, ta kua sava'i nyayu kachi sutun, tari ku'va cha ta'án iñi maa ra. ¹⁰ Ta maun kunyaka cha kachi sutun, tyikuan ta kua nasoko ra chuun cha ñi ri ka cha nyito ka ra —katyí ña chi ra Jacob.

¹¹ Ta katyí ra Jacob chi ku Rebeca, si'i ra:

—Soko kua'a xaan ixi iñi ra Esaú ta yu'u ña'ri ixi iñi.

¹² Kuvi kuaka nda'a suti chii, ta kua katyí ra tyi chakú nyai chi

ra, ta chi'in kuan kua nduki nu ta'nu nyati, ta ña'ri cha va'a kua ñi'in chi'in kuan —katyí ra Jacob.

¹³ Ta katyí si'i ra chi ra:

—Na ta'nu nyatu mai kuendon, se'e lu'li, soko tyaso'o cha katyí chuun, kuḡ'an kua ke'en ndixi'yu cha katyí chuun kuan —katyí ña chi ra.

¹⁴ Tyikuan ta cha'an ra chike'en ra chi kiti kuan ta chinyaka ra chi si'i ra, ta sanduva'a ña nyayu kuan ku'va cha ta'an iñi maa sutu ra. ¹⁵ Ya'a kuan ta ke'en ku Rebeca sa'ma va'a ra Esaú, se'e nuu ña, cha ño'ón va'a, ta sandi'vḡ noo ña chi ra Jacob, se'e ña, ra tyivaa ka. ¹⁶ Ta suri maa chi'in ñii ndixi'yu kuan, kavḡ ña sukun nda'a ra ta sukun ra nu ña'ri ixi iñí. ¹⁷ Ta cha'a ña nyayu cha satyi'yo ña chi'in paan chi ra Jacob, se'e ña.

¹⁸ Tyikuan ta ki'vḡ ra nu nyaá sutu ra ta katyí ra:

—Tata, maa yu'u i'ya —katyí ra.

—¿Yóó yo'o, se'e lu'li? —katyí sutu ra.

¹⁹ Ta katyí ra Jacob chi sutu ra:

—Se'un, ra Esaú, ra kuví se'e nuun kuví yu'u. Cha ya'a sava'i cha katyun chii. Ndúkuita ta kunyaun ta kachun nyayu kiti cha satyi'ye, ta nasoko chii —katyí ra Jacob.

²⁰ Tyikuan ta katyí ra Isaac chi ra Jacob se'e ra:

—¿Yoso kaa cha numi xaan ñi'un chi kiti i'ya, se'e lu'li? —katyí ra.

Ta naka'an ra Jacob, ta katyí ra:

—Maa ra Jehová, Nyoun, sakuvḡ cha numi ri ñi'in chi ti —katyí ra.

²¹ Ta katyí ra Isaac chi ra Jacob:

—Tu'va nu nyaí i'ya, tyi kuñí kuaka nda'i chuun tatun ndicha tyi ra Esaú, se'i, kuvún ta ñima ra Jacob —katyí ra.

²² Ta tu'vḡ ra Jacob nu nyaá sutu ra, ta chakḡ nda'a ra chi ra, ta katyí ra: “Ndusu ra Jacob kuví ndusun, soko sokon, soko ra Esaú kuví”, katyí ra Isaac. ²³ Ta ña tuvḡ iñi ra cha ra Jacob kuví ra, tyi iñí xaan ixi nda'a ra, tari iñí ixi nda'a ra Esaú, yañi



ra. Ta ndaka tu'un ra chi ra inga cha'a ²⁴ cha kumañi ka nasoko ra chi ra, ta katyí ra chi ra:

—¿Atu ndichon tyi ra Esaú, se'i, kuvún?

—Ndicha, Tata, ra Esaú kuví yu'u —katyí ra.

²⁵ Tyikuan ta katyí sutu ra chi ra:

—Saya'a cha ñi'un vatyí kachi, ta kua nasoke chuun —katyí ra.

Tyikuan ta cha'a ra Jacob nyayu kuan chi sutu ra, ta chachi sutu ra ta chi'i ra vinu cha cha'a ra chi ra. ²⁶ Ya'a kuan ta katyí ra Isaac chi ra:

—Tu'va ta ko'un xitin vityin, se'e lu'li —katyí ra.

²⁷ Ta tu'va ra Jacob ta chi'i ra xitin sutu ra. Ta ñi'in ra Isaac xiko sa'ma ñi'nó ra, tyikuan ta nasoko ra chi ra chi'in tu'un i'ya:

“Cha ndicha, tyi xiko nuu ra Esaú, se'i, kuví, ta tari cha'án xiko ku'u cha nasokó ra Jehová, tyikuan kaa kañá xiko nuu ra.

²⁸ Maa Nyoo kua sakoon va'a ra savi nu tyiño sa'ún, se'i.

Ta kua'a chiti trigu kutachun, ta kua'a kunake'un.

Ta kama ndutya vixi ticha'a ndivi kua koo chuun.

²⁹ Ta kua'a ñáyivi kua sakuvi tyiño nuun, ta kukuiñi chiti ñáyivi siin siin ñuu nuun.

Ta kua kunyaka ña'un chi yañun,

¡ta kukuiñi chiti ra nuun!

Ñáyivi ka'an ña va'a sikun, kua ta'nu nyatu ñu,
ta ñáyivi nasokó chuun kua nasoko Nyoo chi ñu”, katyí ra
Isaac chi ra Jacob.

³⁰ Ndi'i nasokó ra chi ra, ta kua'an ra Jacob, ta ni ya'a kuii
ri kitá ra nu nyaá ra Isaac, sutu ra, ta nachaá ra Esaú, yañi ra,
cha cha'an ra chindukú ra kiti chichi ku'u. ³¹ Ta satyi'yo ra
nyayu kiti ñi'in ra ta chinyaká ra chi sutu ra ta katyí ra chi ra:
—Ndukuita Tata, kachi koño kiti cha chindukí vityin
kachun, ta nasoko chii vityin —katyí ra.

³² Tyikuan ta katyí ra Isaac, sutu ra, chi ra:

—¿Yóó ra kuvi yo'o? —katyí ra.

Ta katyí ra Esaú:

—Ra Esaú, se'e nuun kuví yu'u, —katyí ra.

³³ Ta iyo xaan kuñi ra Isaac sutu ra ta nakiki chi chi ra, ta
katyí ra:

—¿Ta yóó ra kuví ra kichi ndari, nda'á ra cha ñi'in ra ta
chachi tandi'i, ta nasoké chi ra cha ñi ri ka cha kumañi
chaun? Ta vityin cha nyaá cha nasokó Nyoo chi ra —katyí ra.

³⁴ Ta ku'va cha chiñi ra Esaú cha ka'an sutu ra, u'vi xaan
kuví chi ra, kicha'a chakú chaa vava'a ra ta katyí ra:

—¡Nasoko tuku chi yu'u, Tata! —katyí ra.

³⁵ Ta katyí sutu ra chi ra:

—Kichi yañun ta sandavi ña'an ra chii ta ke'en ra cha ta'an
chi nasoke chuun —katyí ra.

³⁶ Ta naka'an ra Esaú:

—Yukuan cha'a sakunañi ndo Jacob chi ra vatyi cha kua'an
uvi cha'a nake'en ra cha ta'an chi chii: Cha xi'na ri nake'en ra
nyatu cha kuví se'e nuu, ta vityin i'ya nake'en ndi'i ra cha
ta'an chi nasokon chii. ¿Atu ña nake'en va'un noo kuii ri ka
cha kua nasokon chii? —katyí ra chi sutu ra.

³⁷ Ta katyí ra Isaac chi ra Esaú:

—Mai tyiso chi ra vatyi kunyaka ña'an ra chuun, ta cha'i
cha sakuvi tandi'i ñáyivi chi ra tyiño nuu ra. Ta nasoké chi ra

vatyi koo kua'a trigu ta vinu chi ra. ¿Ñáá ka cha kuvi sakuvi chi'in yo'o vityin, se'e lu'li? —katyí sutu ra chi ra.

³⁸ Ta naka'an ra Esaú chi'in sutu ra:

—¿Atu ña ndoo noo kuii ri ka nyatu cha kuví nasokon chii, tata? ¡Ñasoko tuku chi yu'u ñandi'i, tata! —katyí ra Esaú.

Ta chaa xaan kicha'a chakú chaa ra Esaú inga cha'a.

³⁹ Tyikuan ta kicha'a katyí sutu ra chi ra:

“Kañi kukoun nu ña'ri ñu'ún va'a iyó
nu ña'ri savi koón,

⁴⁰ Chi'in mityi xaun kua kunyee iñun, ta ma ka'ñi ñáyivi
chuun,

ta musu ra yañun kukuvun,

soko kivi kuñi'un tunyee iñi,

kukiton nda'a ra, ta ma kua kuvi kon musu ra”, katyí sutu
ra chi ra.

Nu chinō ra Jacob chi ra Esaú, yañi ra

⁴¹ Ta ki'vi tisi'i iñi ra Esaú nye'é ra chi ra Jacob, yañi ra, cha kuenda cha nasoko sutu ra chi ra, ta katyí ra chichi añima ra: “Na ya'a kúvi sutu ndi, ta cha ya'a tukui'ya iñi chi ndi, tyikuan kivi, ta kuka'ñi chi ra Jacob, yañi”, katyí ra.

⁴² Cha chito ku Rebeca si'i ra tu'un cha chiká xiñi ra Esaú, se'e ña, ra cha ñi'in ka, cha kua sakuvi ra chi yañi ra, ta tachi ña tyiño na kukana ñu chi ra Jacob, se'e ña, ra tyivaa ka, ta katyí ña chi ra:

—Nye'e xi'na, ra yañun, ra Esaú, chiká xiñi ra cha ka'ñi ra chuun, vatyi tyikuan kaa kutyiya'vun cha sakuvun chi ra, na.

⁴³ Vityin, se'e lu'li, tyaa so'o tu'un kua ka'in chu'un. Ku'an nya Harán ve'e ra Labán, ku've. ⁴⁴ Ndoq yukuan su'va tyembu, na ya'a tisi'i chi yañun ⁴⁵ cha katyí cha sakuvun chi ra, na naa xi'na iñi ra, tyikuan ta kusaku'in tyiño chuun na ndichun. ¡Ña kuñi cha kunaa nduvi ta'an se'i cha noo ri kivi! —katyí ña chi ra.

⁴⁶ Ta katyí ku Rebeca chi ra Isaac, yi ña:

—Ña sii ka maa kuñi iyé cha katyí ñu se'e ra Het, ña'an cha ke'en ra Esaú. Tatu ra Jacob ta ke'en ra chi se'e ñáyivi Canaán

i'ya, ña'ri ka tu'un cha koi, va'a taxin ka na kúvi —katyí ña chi yíi ña.

28 Tyikuan ta kana ra Isaac chi ra Jacob, ta nasoko ra chi ra, ta cha'a ra tu'un chi ra, ta katyí ra: “Ña'a tanda'un chi'in se'e ñáyivi ñu'ún Canaán i'ya. ² Kua'an nya Padan-aram ve'e ra Betuel, chiun, ta tanda'un chi'in noo se'e ra Labán, ra kuví ku'va si'un. ³ Ta maa Nyoo, cha iyó tandi'i tunyee iñi chi, na nasoko ra chuun ta ku'va ra koo kua'a ñáyivi taton, ta kua kuvi ñu kua'a ñuu nu ñu'ún ñáyivi. ⁴ Ta ku'va ra chuun ta chi se'un ta chi taton cha katyí ra chi ra Abraham, tyi ku'va ra koon nu ñu'ún nu iyón i'ya, nu cha'a ra chi ra”, katyí ra Isaac chi ra.

⁵ Tyikuan kaa saku'un ra Isaac chi ra Jacob nya Padan-aram, ve'e ra Labán, ku'va ku Rebeca, ñasi'i ra. Ra Labán chi'in ku Rebeca kuvi ñu se'e ra Betuel, ñáyivi Aram.

⁶ Nye'e ra Esau nu nasoko ra Isaac chi ra Jacob, ta saku'un ra chi ra nya Padan-aram na kutanda'a ra ñuu kuan. Ta chiñi ndi'i ra tyi ma tanda'a ra Jacob chi'in ni noo ñu Canaán nu ka iyó ra. ⁷ Ta nye'e ra Esau vatyí tyaso'o ra Jacob cha katyí sutu ra ta si'i ra, ta kua'an ra nya Padan-aram. ⁸ Nye'e tuku ra tyi ña ta'an iñi sutu ra chi se'e si'i ñáyivi ñuu Canaán nu iyó ñu; ⁹ yukuan kuenda kua'an ra nu iyó ra Ismael. Ta ke'en ra chi ku Mahalat, se'e ra Ismael, se'e ra Abraham, ku'va ra Nebaiot, vatyí kuvi ñasi'i ra. Ta siin ri cha iyó uvi ta'an ñu Canaán kakuví ñu ñasi'i ra.

Nu tuví Nyoo nuu ra Jacob nya Bet-el

¹⁰ Kitá ra Jacob Beerseba nu iyó ra ta kua'an ra nya Harán
¹¹ Ta nu kua'an ra chiká ityi ra, ta kixi ra yukuan vatyí cha kee ñanyii. Ta ke'en ra noo yuu cha katuví yukuan ta chakun ra xiñi ra, ta kicha'a kixi ra. ¹² Ta nye'e ra noo ñuma'na: Noo kuayi cha nanyaá nu ñu'ún, ta chaá xiñi chi nya andivi, ta kua'a xaan ángel Nyoo kandaá ra ta kanoó ra nu kuayi kuan, nye'é ra.
¹³ Ta ra Jehová nyaá nya ityi siki kuan ta katyí ra: “Yu'u kuví

ra Jehová, Nyoo ra Abraham, chiun, ta Nyoo ra Isaac, sutun. Kua ku'va yu'u ñu'ún nu katuvún kixún chiña, chuun ta chi taton. ¹⁴ Tari cha kua'a ñiyaka ñu'ún, tyikuan kaa cha kua'a taton kua koo, ta ndikumi tutun ñu'ún ñáyivì kua koo ra, ta kua nasoko Nyoo chi tandì'i ñáyivì nu ñu'ún ñáyivì cha kuendon ta cha kuenda ñáyivì chuun. ¹⁵ Yu'u nyaí chu'un ta kusa'akumi chuun tandì'i ri ityi nu ku'un, ta kusanandichi chuun nu ñu'ún i'ya, vatyi ma sañe chuun vatyi kua sakuvi tandì'i tu'un cha katyí chuun”, katyí Nyoo chi ra chichi ñuma'na kuan.

¹⁶ Ta ndoyo ra ta katyí ra: “Ndicha kuii tyi ra Jehová nyaá ra i'ya ta ña chité”, katyí ra. ¹⁷ Ta iyo xaan kuñí ta nayu'vì ra ta katyí ra: “Ii xaan i'ya, ta i'ya kuví ve'e Nyoo, yuve'e andívi kuví i'ya”, katyí ra.

¹⁸ Ta ña'an kuii ri ndukuita ra, ta ke'en ra yuu cha katuvì xiñi ra, ta nakananyaq ra tari noo seña, ta choso ra acetye siki



yuu kuan. ¹⁹ Ta sakunañi ra yukuan Bet-el^k, ta Luz kuvi sivi cha'nu maa ñuu kuan.

²⁰ Ta katyí ra: “Tatu ku'un Nyoo chi'in ta sa'akuenda ra chii nu kua'in i'ya, ta ku'va ra cha kachi ta sa'ma kui'ne, ²¹ ta kundichi chi'in cha va'a ve'e suti inga cha'a, ra Jehová kukuvi ra Nyoi. ²² Ta yuu cha tyai i'ya tari noo seña, vatyi i'ya kua kuvi ve'e Nyoo”, katyí ra. Ta ka'an ra chi'in Nyoo ta katyí ra: “Tandi'i cha kua ku'von chii, kutava siin uchi ku'va ta kua naku've noo ku'va kuan chuun”, katyí ra chi Nyoo.

Nu chaq ra Jacob ñuu Harán

29 Ta nakandá ra ta kua'an ra ñu'ún cha iyó ityi nu kañá ñanyii.

² Ta chaq ra nu chiki kuan ta nye'e ra noo yavi ndutya ta nyikú uñi ityi mbee nyitatú ti vatyi nyasí yu'u yavi ndutya kuan chi'in noo yuu ka'nu. ³ Ta nya cha nduñin ri tandi'i ityi mbee kuan, tyikuan ta ra kasa'á kuenda chi mbee kuan kasakanya'á ra yuu yu'u yavi kuan, tyikuan ta kachi'í ti ndutya ta kanakasí tuku ra yu'u yavi kuan inga cha'a. ⁴ Ta katyí ra Jacob chi ra kasa'á kuenda mbee kuan:

—¿Nya ñuu ndo, yañi? —katyí ra.

—Ra ñuu Harán kuví ndi —kakatyí ra kuan chi ra.

⁵ Ta katyí ra Jacob chi ra:

—¿Atu ño'ón nuu ndo chi ra Labán, se'e ra Nacor? —katyí ra

—Ño'on nuu ndi chi ra —kakatyí ra kuan.

⁶ —¿Atu iyó va'a ra? —katyí ra Jacob.

—Iyó va'a ra. Nye'e xi'na, maa ku Raquel se'e ra, vachi kuan chi'in mbee sana ra —kakatyí ra kuan chi ra.

⁷ Tyikuan ta katyi ra chi ra kuan:

—Ni kaa ni ña'an xaan ri, ta koo ka ku'va cha nake'en va'a ndo mbee sana ndo. Ku'va ndo ndutya ko'o ti ta ya'a kuan ta kuvi ku'un ndo inga cha'a ta sakachi ndo chi ti —katyí ra.

^k28:19 Bet-el kuñi chi katyí “ve'e Nyoo” chi'in Xiñi Savi.

⁸ Ta kanaka'an ra kuan, ta kakatyí ra:

—Ma kuvi. Vatyí kuñí chi cha nduiin xi'na ri tandí'i mbee i'ya ta kusakanya'a ndi yuu cha nyasí yu'u ndutya i'ya ta kuvi kako'o ti ndutya —kakatyí ra.

⁹ Ta nîi ri ka cha kandatu'ún ka ra, ta chaq ku Raquel chi'in mbee sana sutu ña, vatyí maa ña sa'á kuenda chi ti. ¹⁰ Ku'va cha nye'e ra Jacob chi ku Raquel, se'e ra Labán, xito ra, tu'va ra ta sakanya'a ra yuu yu'u yavi kuan. Ta cha'a ra ndutya ko'q mbee sana ra Labán, xito ra. ¹¹ Ya'a kuan ta cha'an ra chinanumi ra chi ña ta kicha'a chakú cha ra. ¹² Ta katyí ra chi ña tyi se'e ku Rebeca, chixi ña, kuví chi ra. Tyikuan ta chinó xaan ña kua'an ña kua sakoto ña chi ra Labán, sutu ña.

¹³ Ku'va cha chito ra Labán tu'un ra Jacob, se'e ña'an ku'va ra, cha'an ra chisata'an ra chi ra Jacob, cha'a ra nokumi chi ra, ta nanumi ra chi ra, ke'en ra chi ra, kua'an ra chi'in ra nya ve'e ra. Ta nakatyí ra Jacob tandí'i maa cha kuví chi ra. ¹⁴ Ta katyí ra Labán chi ra:

—Ñáyivi chi maa yo kuví, ta niñi ndi nyisón —katyí ra chi ra.

Nu tanda'a ra Jacob chi'in se'e ra Labán

Ndoq ra Jacob iyó ra ve'e ra Labán noo yoo. ¹⁵ Ta cha ya'a noo yoo, ta katyí ra Labán chi ra:

—Ñima vatyí ñáyivi chi yo kuví ta sa'atyíño ka'un chi'in, katyí chii yoso tyiya'vi chuun —katyí ra chi ra.

¹⁶ Ta iyó uvi ta'an se'e sí'i ra Labán: Ña'an cha ñi'in ka nañí ña Lea, ta ña'an tyivaa ka nañí ña Raquel. ¹⁷ Ta chiti nuu ku Lea tyaki xaan, soko ku Raquel tyaki xaan ka ña. ¹⁸ Ta chita'án iñi ra Jacob chi ku Raquel, ta katyí ra:

—Kua sa'atyíñe ucha kuiya chu'un cha kuenda ku Raquel, se'un, ña'an tyivaa ka —katyí ra.

¹⁹ Ta naka'an ra Labán chi'in ra:

—Va'a ka cha ku've chi ña chuun ta ñima ka cha ku've chi ña chi inga rayii. Ndoq chi'in —katyí ra chi ra.

²⁰ Ña tuvĩ maa iñi ra Jacob, ta sa'atyĩño ra ucha kuiya cha kuenda ku Raquel, vatyí ya'a xaan cha kuñí ra chi ña.

²¹ Tyikuan ta katyí ra Jacob chi ra Labán:

—Ku'va ñasi'i vatyí cha chaḡ tyembu cha ta'án chi tanda'i chi'in ña —katyí ra.

²² Tyikuan ta sakoḡ ra Labán viko tanda'a ta kanḡ ra chi tandi'i maa ñáyivi iyó yukuan. ²³ Ta chakuaa kuan, ke'ḡn ra Labán chi ku Lea, chinyakḡ ra chi ra Jacob, ta kixi ra Jacob chi'in ña. ²⁴ Ta cha'a sutu ku Lea noo musu chi ña, vatyí sa'akuenda ña chi ña, ta nañí ña'an musu kuan Zilpa. ²⁵ Ta kundichin ta nanye'eḡ ra Jacob vatyí ku Lea kuví, ta katyí ra chi ra Labán:

—¿Ñáá tu'un cha sakuvún chii tye'e kaa? Cha kuenda ku Raquel sa'atyĩḡ chu'un. ¿Ñáá tu'un cha sanda'vi ña'un chii? —katyí ra.

²⁶ Ta katyí ra Labán chi ra:

—Nu iyó ndi i'ya, ña'ri tyikuan kaa iyó ndi cha xi'na ka ña'an tyivaa tanda'a, ta ya'a kuan ta tanda'a ña'an cha ñi'in ka. ²⁷ Na ndi'i noo vitya cha tanda'un chi'in ku Lea, ya'a kuan ta kua ku'va ndi'i chi ku Raquel chuun, tatu sa'atyĩñon inga ucha ka kuiya chi'in —katyí ra chi ra.

²⁸ Ndoḡ ra Jacob va'a. Naniḡ maa vitya kuan chiyo viko, ya'a kuan ta cha'a ra Labán chi ku Raquel kuvi ñasi'i ra. ²⁹ Ta cha'a ra Labán chi ku Bilha, musu ra, vatyí kuvi ña musu ku Raquel. ³⁰ Chiyo ra Jacob chi'in ku Raquel, ta sa'atyĩño ra ucha ka kuiya chi'in ra Labán cha kuenda ña. Ya'a xaan ka kuñí ra chi ku Raquel ta ñima ka chi ku Lea.

Ra kakuví se'e ra Jacob

³¹ Nye'é ra Jehová tyi kuñí xaan ka ra Jacob chi ku Raquel ta ñima ka chi ku Lea, yukuan kuenda cha'a Nyoo cha kuví koo se'e ku Lea ta ku Raquel ña kuví koo se'e ña. ³² Ta chiko'ón se'e nuu ku Lea ta kakḡ cha lee kuan ta sakunañi ña chi cha lee

kuan Rubén, ta katyí ña: “Nye'é ra Jehová cha kui'ya kuñí, ta vityin kua kuñi xaan ka yíi chii cha kuenda lee i'ya”, katyí ña.

³³ Chikoḡ inga se'e ña ta sakunañi ña Simeón chi cha lee kuan, ta katyí ña: “Chitó maa Nyoo tyi yori kuñi chii, yukuan kuenda cha'a ra inga se'i”, katyí ña.

³⁴ Ta chikoḡ inga se'e ña ta sakunañi ña Leví chi kue tyi katyí ña: “Vityin ndicha kua kunyaa yíi chi'in, tyi cha iyó uñi ta'an se'e ra chi'in”, katyí ña.

³⁵ Ta chikoḡ inga ka se'e ña, ta katyí ña: “Vityin ndicha kua saka'ni chi ra Jehová”, katyí ña. Yukuan kuenda sakunañi ña Judá chi se'e ña. Ta ndi'i cha chikoó se'e ña.

30 Ta nye'e ku Raquel, vatyí ña kuví koo se'e ña chi'in ra Jacob, ta ki'vi cha nyiyo iñi ña chi ku'u ña, ta katyí ña chi ra Jacob:

—Ku'va se'e chii, tatu ma koo se'i chu'un, va'a ka na kúvi taxin —katyí ña chi ra Jacob.

² Ta nduxaḡn ra chi ku Raquel ta katyí ra:

—¿Atu Nyoo kuví, tyi kuví ku've se'un? Maa Nyoo kuví ra ña cha'á koo se'un —katyí ra chi ña.

³ Tyikuan ta katyí ña:

—Ke'en chi ku Bilha musi, na koo se'un chi'in ña, ta se'e ña kua kuvi tari se'i —katyí ña chi ra.

⁴ Tyikuan ta cha'a ña chi ku Bilha, musu ña, chi ra Jacob, ta chiyo ra chi'in ña. ⁵ Ta chikoḡ noo se'e ña chi'in ra. ⁶ Tyikuan ta katyí ku Raquel: “Ka'aḡn nda'vi chi'in Nyoo na sandaa ra tyiño cha chikén chi ra, ta cha'a ra noo se'i”, katyí ña. Yukuan kuenda sakunañi ña Dan chi cha lee kuan.

⁷ Chiko'on inga cha'a se'e ku Bilha chi'in ra Jacob, ta sakaku ña se'e ku uvi. ⁸ Ta katyí ku Raquel: “Neftalí kunañi kue vatyí kua'a cha yíi ya'i chi'in ku'i ta sa'aganañi chi ña”, katyí ña.

⁹ Ta cha nye'e ku Lea tyi ña kuví ka koo se'e ña, cha'a ña chi ku Zilpa, musu ña, chi ra Jacob tyi koo ra chi'in ña. ¹⁰ Ta chikoḡ se'e ra chi'in ku Zilpa, musu ku Lea. ¹¹ Tyikuan ta katyí

ku Lea: “Kua kunañi cha lee i'ya Gad, tyi iyó nyatu chii”, katyí ña.

¹² Ya'a kuan ta chikoḡ inga se'e ku Zilpa chi'in ra Jacob.

¹³ Ta katyí ku Lea: “Siñ xaan kuñí. Ta vityin kua katyí ñáyivi: ‘iÑana cha siñ kuñí ku Lea!’, kua katyí ñu, yukuan kuenda kua kunañi cha lee i'ya Aser”, katyí ña.

¹⁴ Tyembu cha ta'nyá trigu, cha'an ra Rubén chichi ku'u, ta nañi'in ra chiti cha nañi mandrágora, ta chinyaká ra chi ku Lea, si'i ra. Ta cha nye'e ku Raquel, ta katyí ña chi ku Lea, ku'u ña:

—Sa'a tumañi iñi ku'va su'va mandrágora cha ñi'in se'un vatyí kachi —katyí ña.

¹⁵ Ta naka'an ku Lea:

—¿Atu va'a cha sakuvun chii, kuñi maun, vatyí tinyaun chi yii, ta vityin kuñi ndi'un tinyaun mandrágora cha ñi'in se'i? —katyí ña.

Ta naka'an ku Raquel:

—Tatu ku'von mandrágora cha ñi'in ra se'un chii, kua kuvi kusu ra Jacob chu'un chakuaa vityin —katyí ña chi ku Lea.

¹⁶ Ta cha iñi kuan ku'va cha kua nachaa ra Jacob cha cha'an ra nu chiki, ta kitá ku Lea nuu ra ta katyí ña chi ra:

—Kusu chi'in vityin vatyí cha tyiya'vi cha kuendon chi ku Raquel chi'in mandrágora se'i —katyí ña.

Ta kixi ra chi'in ña chakuaa kuan. ¹⁷ Ta chiko'on se'e ku o'on ku Lea chi'in ra Jacob, ta kaku kue tyi chiñi Nyoo cha ka'an ña. ¹⁸ Ta katyí ña: “Kua kunañi lee i'ya Isacar, tyi maa Nyoo tyiya'vi chii cha kuenda cha cha'i chi ku Zilpa, musi, chi yii”, katyí ña.

¹⁹ Ya'a kuan, chiko'on inga se'e ku Lea, ta kaku se'e ku iñu ña chi'in ra Jacob. ²⁰ Ta katyí ku Lea: “Cha'a Nyoo noo cha va'a chii, ya'a xaan cha kua kuñi yii chii vityin, cha iñu ta'an se'e ndi iyó. Yukuan kuenda kua kunañi cha lee i'ya, Zabulón”, katyí ña.

²¹ Ta nundi'i chiyo noo se'e si'i ku Lea ta sakunañi ña Dina chi kue. ²² Ta ñiko'on iñi Nyoo tu'un ku Raquel, ta chiñi ra cha chikan ta'vi ña, ta cha'a ra nyatu cha koo se'e ña. ²³ Ta chiko'on se'e ña, ta katyí ña: “Maa Nyoo tinyaa ra cha ka'an nui, cha ña kuví koo se'i. ²⁴ Ñana cha va'a tatu ku'va ra Jehová nyatu cha koo inga se'i”, katyí ña. Yukuan kuenda sakunañi ña José chi lee kuan.

Nu sanda'vi ña'an ra Jacob chi ra Labán

²⁵ Cha ya'a sakaku ku Raquel chi ra José, ta katyí ra Jacob chi ra Labán:

—Ku'va cha kunu'i nya ñui. ²⁶ Ku'va chi se'i chi'in si'i ndotyin chii, tyi cha kuenda ñu sa'atyinē chu'un, chitó va'a maun yoso kaa sa'atyinē chu'un. Ta vityin chikén chuun, ku'va cha kunu'i chi'in ñu —katyí ra chi tyiso ra.

²⁷ Tyikuan ta katyí ra Labán chi ra:

—Sa'a tumañi iñi, ndoo sa'atyinon chi'in, tyi cha nasa'i kuenda ta chité vatyi cha kuendon nasokó Nyoo chii. ²⁸ Katyí chii yoso kuñún kuvi ya'vun ta yu'u tyiya'vi chuun —katyí ra chi ra Jacob

²⁹ Ta naka'an ra Jacob ta katyí ra:

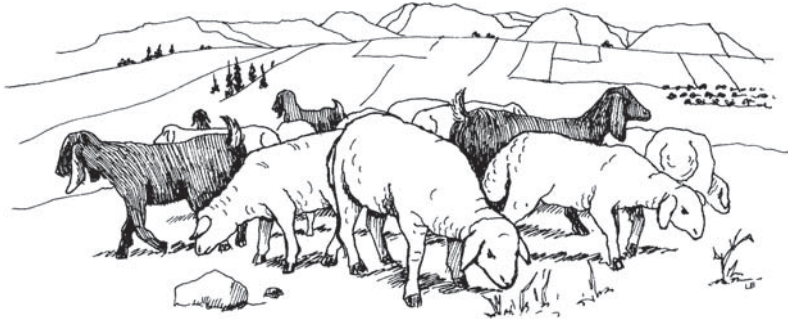
—Chitó va'a maun yoso kaa sa'atyinē chu'un ta yoso kaa sa'akuendé kiti sanon. ³⁰ Vatyí ña kua'a maa sanon chiyo cha nikumañi ka chai, ta kivi cha chai kicha'a nasokó Nyoo chuun ta ndukua'a ti. Ta vityin kuñí sa'atyiné kuenda mai —katyí ra Jacob.

³¹ Ta katyí ra Labán chi ra:

—¿Ñáá cha ku've chuun? —katyí ra.

Ta katyí ra Jacob:

—Ña'ri ku'von chii, soko tatu sakuvun cha kua katyí chuun. Tye'e kaa kua sa'akumi inga cha'a mbee sanon. ³² Kua ya'i nu nyikú mbee sanon, ta kua tava siin mbee pindu, chi'in mbee toon, ta ndixi'yu pindu ñandi'i. Ikan kiti i'ya kua kuvi ya'vi yu'u. ³³ Ta kua nye'un cha kua sa'aganai, tyi ña'ri cha kua su'i chuun, ta yukuan kua kuvi cha ndaa chii ityi nuu ka. Soko



tatu chichi chaki kanyikú mbee cha ñima kiti pindu o kiti toon kuví, ta ñima ndixi'yu pindu kuví, kuñí chi katyi tyi su'í kiti sanon —katyi ra chi ra.

³⁴ —Va'a, na kivi ku'va katyún —katyi ra Labán.

³⁵ Ta suri maa kivi kuan tavā siin ra Labán tandi'i ndixi'yu yii ta ndixi'yu si'i, kiti pindu kuichin, kiti raya, ta tandi'i mbee tikaty tyaku toon, ta naku'vā ra chi ti chi se'e ra, na kasa'a kuenda ra chi ti. ³⁶ Ta kañi xaan chinyakā ra mbee kuan, uñi kivi kachikā ra, ku'va cha ma nye'e ra Jacob chi ti.

Ta ra Jacob ndoo ra sa'á kuenda ra inga ka mbee sana ra Labán. ³⁷ Tyikuan ta cha'nyā ra Jacob soko yutun cha nañi álamo ta soko tulimendra ta soko yutun cha nañi castaño, ta sakuii ra soo soko yutun kuan nyakua nya cha ketuvi nu kuichin tun. ³⁸⁻³⁹ Ta soko yutun cha sakuii ra soo kuan, chakun ra ityi nuu mbee nu tu'vá ti kachi'í ti ndutya. Ta ku'va cha katyisó ti ta kanye'é ti yutun kuan. Tyikuan kaa ta chikoó maa ri mbee pindu, mbee raya. ⁴⁰ Tyikuan kaa tavā siin ra Jacob chi mbee raya ta kiti tyaku toon, ta natyi'i ra chi ti nu ño'ón kiti sana ra. ⁴¹ Ta tandi'i cha'a cha tyisó mbee na'nu chi'in mbee si'i kuan, chakún ra soko yutun cha sakuii ra soo nuu ti tyi tyikuan kaa ta nye'e ti. ⁴² Ta ku'va cha chaá mbee kue'e, ña chakun ra yutun kuan nuu ti, ta mbee kue'e cha kakú kuan kuví sana ra Labán, ta mbee na'nu cha kakú kuan kuví sana maa ra Jacob. ⁴³ Ta ya'a xaan tyayii nanduví ra

Jacob, kua'a xaan sana ra chiyo, chiyo mbee, camellu, burru sana ra ta kua'a xaan musu ñusi'i ta musu rayii chiyo chi ra.

Nu nakuaan iñi ra Jacob kunu'un ra nya Canaán

31 Ta chito ra Jacob cha kaka'án se'e ra Labán tyi tinyaa ra Jacob tandi'i maa cha chii sutu ra ta chi'in kuan ndutyayii ra, kakatyí ra. ² Ta nye'é ra Jacob tyi ña sii ka maa kuñi ra Labán nye'é ra chi ra tari nu kichi chi ityi chata ka. ³ Ta katyí ra Jehová chi ra Jacob: “Kuñu'un nya nu iyó si'un ta sutun ta ñáyivi chuun ta ku'un mai chu'un”, katyí Nyoo chi ra.

⁴ Ta tachi ra tyiño na kukana ñu chi ku Raquel ta chi ku Lea, na ku'un ñu nu sa'á kuenda ra mbee chichi ku'u, ⁵ ta katyí ra chi ñu:

—Tuví iñi tyi ña sii ka kuñi sutu ndo nye'é ra chii, ñima tari nu kichi chi ityi chata ka, soko ña sandoó Nyoo suti chii. ⁶ Chitó va'a maa ndo tyi sa'atyiné chi'in cha nii iñi chi'in sutu ndo. ⁷ Kua'a xaan cha'a sandavi ña'a ra chii, uchi cha'a nasama ra ya'vi cha tyiya'vi ra chii, soko ña cha'á Nyoo cha sakuvi ra cha kiñi kaa chii. ⁸ Tatu katyí ra tyi chi'in mbee pindu kua tyiya'vi ra chii, tandi'i mbee cha kakú kuví ti mbee pindu, tatu katyí ra tyi chi'in mbee raya kua tyiya'vi ra chii, tandi'i mbee si'i kuan sakakú ti mbee raya. ⁹ Chi'in ku'va kuan tinyaa Nyoo sana sutu ndo ta naku'va ra chii.

¹⁰ Ta nye'i noo ñuma'na tyembu cha kicha'a tyiso ti, vatyi maa ri maa mbee pindu, mbee raya kuví mbee yii tyisó chi'in mbee si'i kuan. ¹¹ Ta katyí ángel Nyoo chii chichi ñuma'na kuan: “Jacob”, katyí ángel kuan chii. Ta yu'u naka'ín nu ka'án ángel Nyoo chi'in: “Maa yu'u i'ya”, katyí yu'u chi ra. ¹² Ta katyí ra: “Sa'a va'a kuenda tyi tandi'i maa mbee yii cha tyisó chi'in mbee si'i kuan, kuví mbee pindu, mbee raya, tyi nye'i tandi'i maa yoso kaa nyakuví ra Labán chu'un. ¹³ Yu'u kuví Nyoo, ra cha kitā nuun nya Bet-el, nu ku'vun acetye nuu yuu ta nu natyi'i ta'un tu'un chi'in. Vityin, kīta ñuu i'ya, kuñu'un

nya ñuu nu kakun”, katyí ra chii chichi ñuma'na kuan —katyí ra Jacob chi ñu kuví ñasi'i ra.

¹⁴ Ta naka'an ku Raquel ta ku Lea, ta katyí ñu:

—Ña'ri ka cha ta'an chi chi ndi iyó ve'e sutu ndi. ¹⁵ Tari ñáyivi tuku kuñi ra nye'é ra chi ndi. Xiko ra chi ndi chuun, ta tandi'i maa xu'un cha tyiya'vun chi ra, sanaa ra. ¹⁶ Sakuvi yo'o tandi'i maa yoso kaa ku'va ka'an Nyoo chu'un tyi tandi'i maa xu'un cha tyayii cha tinyaa Nyoo chi sutu ndi, chi maa ndi kuví kuan chi'in se'e yo —katyí ñu chi ra.

Nu kitá xe'e ra Jacob chi'in ñáyivi chi ra ñuu Padan-aram

¹⁷ Tyikuan ta ndikuita ra Jacob ta sandaa ra chi se'e ra ta chi ñu kuví ñasi'i ra chata camellu. ¹⁸ Ta ke'en ra tandi'i sana ra cha ñi'in ra cha sa'atyinõ ra nu kuví Padan-aram. Yukuan ta kuanu'u ra nya nu iyó ra Isaac, sutu ra, nya Canaán. ¹⁹ Ta chichi cha kua'an ra Labán, kua satya ra ixi mbee sana ra, ku Raquel chike'en xe'e ña xito'yo sutu ña. ²⁰ Ña sakoto ra Jacob chi ra Labán cha kua kunu'un ra nya Canaán, ñuu ra. Sanda'vi ña'an ra chi ra. ²¹ Kitá xe'e ra kua'an ra chi'in tandi'i maa cha iyó chi ra, ta ya'a ra yuvi Éufrates, ta ke'en ra ityi kua'an ra yuku nu nañi Galaad, chi'in ñáyivi chii ra.

²² Ta nya cha ku uñi kivi chito ra Labán, tyi chinõ ra Jacob.

²³ Ta sanduijn ri ra chi ra ta'an ra, ta kua'an ra chata ra Jacob. Ucha kivi chiká ityi ra, ta nata'an ra chi ra Jacob nu kuví yuku Galaad. ²⁴ Soko chakuaa kuan cha ni kumañi ka ka'an ra Labán chi'in ra Jacob, ka'an Nyoo chi'in ra chichi ñuma'na, ta katyí ra chi ra: “Sa'a kuenda koto ña'an ka'an ña va'un chi'in ra Jacob”, katyí Nyoo chi ra chichi ñuma'na kuan.

²⁵ Nata'an ra Labán chi ra Jacob nu kuví yuku Galaad, nu chikuiñi ra chi'in ñáyivi chi ra, ta suri yukuan chikuiñi ra Labán chi'in ra ta'an ra. ²⁶ Ta katyí ra Labán chi ra Jacob:

—¿Ñáá tu'un cha sanda'vi ña'un chii? ¿Ñáá tu'un cha sakuvún chii tye'e kaa?, vatyi ke'un chi ñu se'i vachí xe'e ñu chu'un, tari cha kua'an ñu ve'e kaa kuvi kuan. ²⁷ ¿Ñáá tu'un cha chinó

xe'un? Tye'e ta sakotɔn chii, chi'in cha sii kusaku'in chuun ta chi'in yaa tambu ta arpa, soko sanda'vɪ ña'un chii. ²⁸ Ña va'a maa chinyakuvun, ña cha'a maun ku'va cha tyayu'i chi ñu se'i ta chi se'e ñañi. ²⁹ Kuví sakuvi cha ña va'a chi ndo, soko tuvɪ Nyoo sutun nui kuñi chichi ñuma'na, ta katyí ra chii: “Sá'a kuenda ku'va ka'un chi'in ra Jacob, ña'an ka'an ña va'un chi'in ra”, katyí ra chii. ³⁰ Soko tatu cha kuñún nye'un chi ñáyivi chuun, kuɔnu'un, soko ¿ñáá tu'un cha su'un xito'ye? —katyí ra.

³¹ Ta katyí ra Jacob chi ra Labán:

—Vatyí yu'ví ta chiká ñi tyi kuvi tinyaun chi'in cha ñi'in chi ñu se'un chii. ³² Ta cha kuenda xito'yon i'ya, tatu yóó cha su'u nyoun, ¡na kúvi ra! Cha ndaa kuví tandi'i ra yañi ndi i'ya, tatu vachí cha chuun chi'in ndi, nake'en ta kunu'un —katyí ra Jacob.

Katyí ra tyikuan kaa vatyí ña chitó ra cha ku Raquel su'u xito'yo kuan.

³³ Tyikuan ta ki'vɪ ra Labán chichi ve'e¹ ra Jacob, ta ya'a kuan ta ki'vi tuku ra chichi ve'e ku Lea, ta chichi ve'e ninduvi ñu kuví musu ñasi'i ra Jacob. Ta ña nañi'in ra. Ta kitá ra chichi ve'e ku Lea, ta ki'vɪ ra chichi ve'e ku Raquel. ³⁴ Soko ku Raquel cha ke'en ña xito'yo kuan ta tyi'i ña chichi tyayu camellu, ta chikunyaá ña siki. Ta nanduku ra Labán tandi'i chichi ve'e kuan ta ña nañi'in ra. ³⁵ Ta katyí ña chi sutu ña:

—Ma kuxaun, tata, vatyí ma kuvi ndikuíte, vatyí ta'an yoi, tari ku'va cha tu'va maa ñusi'i ta'an —katyí ña.

Ta nanduku ra ta ña nañi'in ra xito'yo yukuan. ³⁶ Tyikuan ta ke'en ra Jacob tisi'i ta nduxaɔn ra chi ra Labán ta katyí ra:

—¿Ñáá cha sakuvɪ chuun? ¿Ñáá kuatyí yu'u nuun vatyí chi'in cha xaan vachún nyikón chate? ³⁷ Cha ya'a nandukun chichi tandi'i nda'a tyiñe, ¿atu nañi'un cha chuun? Tatu nañi'un, kakun ndá tyiño kuan nuu tandi'i ñáyivi chi yo cha kanyikú i'ya, ta maa ñu kua ku'va ñu cha ndaa yóó cha ka'an cha ndicha. ³⁸ Oko kuiya sa'atyíñe chu'un, ta ni noo mbee sanon ña sanoq ti se'e ti, ta ni noo mbee sanon ta ña chachi.

¹31:33 Ve'e kuan maa ri chi'in ñi kiti chingo chi.

³⁹ Tatu chi'i noo ti sa'a kiti xaan, naku've mbee sane cha kuenda kiti chi'i kuan, tatu su'u ñáyivi mbee sanon kuvi ri chakuaa o kuvi ri ñuka'ñu, naku've mbee sane cha kuenda kiti cha kuanaa kuan, tandi'i maa tyiya'vi chuun. ⁴⁰ Cha kua'a xaan tindo'o nye'i. Cha ñuka'ñu ña kunyeé ke cha i'ñi, ta chakuaa ña kunyeé ke cha vichin, ña'ri ñuma'na nui. ⁴¹ Oko kuiya chiye ve'un: Uchi kumi kuiya sa'atyine cha kuenda ninduvi ta'an ñu se'un, ta iñu kuiya kuenda kiti sane, ta ñima yukuan ri. Uchi cha'a nasamon ku'va tyiya'vun chii. ⁴² Tye'e ta yori Nyoo nyaá chi'in, Nyoo ra Abraham, Nyoo cha saka'nú ra Isaac, suti, cha ndicha vatyí chi'in nuu nda'a nu ndii kunu'i, soko nye'e Nyoo tandi'i tundo'o cha ya'i ta tyiño cha sakuvi, yukuan kuenda ka'an ra chu'un kuñi —katyí ra Jacob.

⁴³ Ta naka'an ra Labán ta katyí ra chi ra Jacob:

—Se'i kakuví chi ñu i'ya, ta se'e ñañi kuví chi ra kuatyaa nyi'i i'ya, mbee i'ya sane kuví chi ti, ta tandi'i maa cha nye'ún i'ya chii mai kuví. Ta vityin, ¿ñáá cha kuvi sakuvi?, ta se'i kuvi chi ñu chi'in se'e ñu. ⁴⁴ Ña'an, ta natyi'i ta'an yo tu'un ta kuvi tu'un kuan cha ndaa kuenda yo —katyí tyiso ra chi ra.

⁴⁵ Tyikuan ta ke'en ra Jacob noo yuu ta nakananyaá ra tyi kuvi chi noo seña. ⁴⁶ Ta katyí ra Jacob chi ñáyivi chi ra:

—Sanduiin ri ndo yuu i'ya —katyí ra.

Ta kasanduiin ri ra yuu yukuan ta xiin nuu kaa tikuiti yuu kuan kachinyiku ra kachachi ra. ⁴⁷ Ta sakunañi ra Labán nu chinyikú ra yukuan “Jegar Sahanduta”, ta ra Jacob sakunañi ra “Galaad”.

⁴⁸ Vatyí katyí ra Labán:

—Yuu cha kaa tikuiti i'ya kuví chi cha ndaa cha kuenda ninduvi yo —katyí ra.

Yukuan kuenda nañi kuan Galaad; ⁴⁹ ta chikunañi tuku yukuan Mizpa ñandi'i, vatyí katyí ra Labán:

—Maa Nyoo kusa'a kuenda chuun ta chi yu'u vatyí cha kua kusiin yo chi'in ra ta'an yo. ⁵⁰ Tatu ma sa'a kuenda va'un chi ñu se'i, ta ke'un inga ñusi'i, vasi yori kuví cha ndaa tyiño nu

kanyikú ndo, soko Nyoo kuví cha ndaa chi noo noo yo —katyí ra Labán.

⁵¹ Ta katyí tuku ra Labán chi ra Jacob:

—Yuu cha kaá tikuiti i'ya kuví chi noo seña nanyaá chi ma'ñu yo'o ta yu'u. ⁵² Na kivi tikuiti yuu i'ya noo cha ndaa, ta na kivi tuku chi noo seña vatyí ni yo'o ta ni yu'u ma kivi ka ya'a sava yo xa'ñi i'ya ta kañi ta'an yo. ⁵³ Ta Nyoo ra Abraham ta Nyoo ra Nacor na katyi ra nyá yo iyó kuatyí —katyí ra Labán.

Tyikuan ta ra Jacob, chi'in sivi Nyoo cha saka'nú ra Isaac, sutu ra, ndoo ra tu'un chi'in ra Labán. ⁵⁴ Ya'a kuan, ta cha'ñi ra noo mbee sana ra nuu Nyoo nu yuku kuan, ta kana ra chi tandi'i ñáyivi chi ra ta kachachi ra. Ta suri maa yuku kuan kandoo ra kakixi ra chakuaa kuan.

⁵⁵ Ta cha tuví inga kivi kuan nakanda ra Labán, tyayu'u ra chi se'e si'i ra ta chi se'e ñaani ra. Nasoko ra chi tandi'i ñu ta kuanu'un ra nya ñuu ra.

Nu nañi'in ta'an ra Jacob chi'in ra Esaú

32 Ta ke'en ra Jacob ityi kua'an ra. Ta ityi nu kua'an ra kitá koyo ángel Nyoo nuu ra. ² Ta ku'va cha nanye'e ra chi ángel kuan, katyí ra: “Sindaro Nyoo kakuví chi ra i'ya”, katyí ra. Yukuan kuenda sakunañi ra Mahanaim yukuan.

³ Saku'un ra Jacob tyiño chi'in musu ra na kakusakoto ra chi ra Esaú, yañi ra, vatyí kuchaa ra nu iyó ra nya ñu'un Seir nu kuví Edom. ⁴ Ta tye'e kaa tu'un cha'a ra chi musu kuan: “Tye'e kaa katyi ndo chi ra Esaú, yañi: ‘Ra Jacob, yañun, chiyo ra kua'a xaan tyembu ve'e ra Labán, xito ndo. ⁵ Ta tyayii xaan ra, kua'a xaan kiti sana ra iyó: iyó sindiki, burru, mbee, ta iyó musu ra rayii ta ñusi'i. Ta tachi ra chi ndi nuu yo'o tata, tyi kuñi ra koto ra tatu sa'un tuka'nu iñi chi ra’, katyi ndo chi ra”, katyí ra Jacob.

⁶ Cha ya'a cha kacha'an musu kuan, ta nachaa koyo ra ta kanaku'va ra tyiño nu cha'an koyo ra chi ra Jacob, ta katyí ra:

—Cha'an ndi chinye'e ndi chi ra Esaú, yañun, ta vachí tuku maa ra, vachí sata'an ra chuun chi'in kumi cientu ta'an rayii —kakatyí ra chi ra.

⁷ Ta yu'ví xaan ra kuví ta ndoo ra chiká iñi ra. Ta nata'ví sava ra uvi ta'an ityi ñáyivi cha ndi'i chi'in ra, ta mbee ta sindiki ta camellu sana ra. ⁸ Ta ndichí xiñi ra tyi tatu kichi ra Esaú siki noo ityi ñu, ta kañi ta'an ra chi'in ñu, inga ityi ñu kuví kono ñu. ⁹ Ta chikán ta'vi ra Jacob chi Nyoo ta katyí ra: “Yo'o Jehová, Nyoo ra Abraham, chii, ta Nyoo ra Isaac, suti, kuvún, ta maun katyün chii na kunu'i nya ñui nu iyó ñáyivi chii ta kua sakuvun cha va'a chi'in”, katyün. ¹⁰ Ña nañé cha va'a xaan sakuvún chi'in. Tyikuan ri maa tyinyeún chii, vatyí chi'in nunda'a nundii ya'a save yuvi Jordán i'ya, noo yutun ri tuví kivi kuan, ta vityin nya uvi ta'an ityi ñáyivi chii sasiin. ¹¹ Sa'a tumañi iñi ta sakaku chi ndi nda'a ra Esaú, yañi, vatyí yu'ví koto ka'ñi ra chii chi'in se'i ta si'i ndotyin. ¹² Katyün chii tyi kua chaa va'i ñui ta katyí tukun tyi kua'a ñáyivi tata yu'u kua koo, tari cha kua'a ñiyiti yu'u tyañu'un ta ma kivi naka'vi ñáyivi tate cha kua koo, katyün”, katyí ra chi Nyoo.

¹³ Ta ndoo ra kixi ra chakuaa yukuan. Ta nakachi ra cha kua ku'va maa ra chi yañi ra, ra Esaú. ¹⁴ Sasiin ra uvi cientu ndixi'yu si'i, ta oko ta'an kiti yii, uvi cientu mbee si'i ta oko mbee yii. ¹⁵ Oko uchi camellu kiti nyaká chi'in se'e, uvi xiko sindiki si'i ta uchi ta'an toro, oko ta'an burru si'i ta uchi burru yii sasiin ra. ¹⁶ Ta naku'va kuenda ra chi ra kakuví musu ra noo noo ityi ti ta katyí ra chi ra:

—Kua'an ndo ityi nui ta nyasava ri ku'un ndo chi'in ta'an ta'an ityi kiti i'ya —katyí ra chi ra musu ra.

¹⁷ Ta katyí ra chi ra cha saku'un ra cha xi'na ri:

—Tatu ta'un chi ra yañi, ra Esaú, ta ndaká tu'un ra chuun: “¿Nyá kua'un? ¿Yóó chi kuví kiti chiña? ¿Ta yóó ra kuví chito'un?”, katyí ra. ¹⁸ Ta katyün chi ra: “Chi ra Jacob musun kuví chi ti, ta tachi ra vatyí ku'va maa ndi chi ti chuun, cha

kuvún ra Esaú, yañi ra, ta cha vachí tuku maa ra ityi chata ka”, katyun chi ra —katyí ra Jacob chi musu kuan.

¹⁹ Ta suri tyikuan kaa cha'a kuenda ra chi ra ku uvi, ra ku uñi ta chi tandi'i ra kua'an koyo chata noo noo ityi kiti kuan. Ta katyí ra:

—Tyikuan kaa katyi tuku ndo chi ra Esaú, ku'va cha ta'an ndo chi ra. ²⁰ Ta katyi tuku ndo chi ra: “Vachí ra Jacob, musun, ityi chata ndi”, katyi ndo —katyí ra Jacob chi musu ra.

Tyikuan kaa katyí ra vatyí chiká iñi ra: “Kusandukame iñi ra chi'in cha kua tachi ityi nuu ka, cha ku'va mai chi ra, tyikuan ta kunatiin kuenda va'a ra chii ku'va cha kunañi'in ta'an ndi”, chiká iñi ra. ²¹ Xi'na ka tachi ra cha kua ku'va maa ra chi yañi ra ityi nuu ka, ta ndoo ra kixi ra nu chikuiñi ra chi'in ñáyivi chi ra.



**Nu tiin ta'an ra Jacob chi'in ángel
Nyoo nya nu kuví Peniel**

²² Ta suri maa chakuaa kuan ndukuita ra Jacob, ta ke'en ra chi ku Raquel, chi ku Lea, chi ku Bilha, ta chi ku Zilpa, ta chi ndi uchi iin ta'an se'e ra, ta saya'a ra chi ñu nu yaxin yuvi ndutya cha nañi Jaboc. ²³ Saya'a ra chi ñu chi'in tandi'i maa cha chii ra yuvi ndutya kuan. ²⁴ Tyikuan ta ndoo maa ri maa ra. Ta kicha'a kañi ta'an noo rayii chi'in ra, nyakua nya kundichin. ²⁵ Ta nye'é rayii kuan vatyí ña kuñi'in ra chi ra Jacob, tyikuan ta kañi ra nda'a ra nu yi'i ta'an si'in ra Jacob, ta ya'a ta'an si'in ra. ²⁶ Ta katyí ra chi ra Jacob:

—Saña chii vatyí cha kua kundichin —katyí ra.

Ta naka'an ra Jacob, ta katyí ra:

—Ma sañe chuun tatu ma nasokon chii —katyí ra.

²⁷ Ta ndaka tu'un rayii kuan chi ra:

—¿Ñáá nañún?

Ta naka'an ra:

—Nañi yu'u Jacob —katyí ra chi ra.

²⁸ Ta katyí rayii kuan chi ra:

—Ñima ka Jacob kunañun vityin, tyi kañi ta'un chi'in Nyoo, ta chi'in rayii, ta kuví chasa'un, yukuan kuenda kunañun Israel —katyí ra kuan chi ra.

²⁹ Ta ndaka tu'un ra Jacob chi rayii kuan:

—¿Ñáá nañún?

Ta katyí ra kuan chi ra:

—¿Ñáá kuenda ndaká tu'un sivi? —katyí ra.

Ta yukuan nasoko rayii kuan chi ra.

³⁰ Ta Peniel sakunañi ra Jacob yukuan. Vatyí katyí ra: “Nye'i chi Nyoo chi'in chiti nui ta ña chi'i”, katyí ra.

³¹ Cha kundichin kuan ku'va cha ya'a kaña ñanyii, chiká koxo ra ya'a ra Peniel kuan cha katyí cha u'vi si'in ra.

³² Yukuan kuenda, ñáyivi Israel ña chachi ñu tutyi cha tiin ta'an yiki si'in koño kiti nya vityin, tyi ikan yukuan kuví nu kañi rayii kuan chi ra Jacob.



Nu nduva'ą iyó ra Jacob chi'in ra Esaú

33 Nya sava ka vachí ra Jacob, ta nanye'e ra vachí ra Esaú chi'in kumi cientu rayii. Tyikuan ta nasachą ra chi ra nyi'i se'e ra chi ku Lea, chi ku Raquel, ta chi nduvi ta'an ñu kuví musu ra, ku Bilha ta ku Zilpa. ² Ta nu kua'an ra chi'in tandi'i ñu, saya'ą ra chi ñu kuví musu ra chi'in se'e ñu ityi nuu, ta ya'a kuan ta kuatyaą ra chi ku Lea chi'in se'e ña, ta nu ndi'i ta kuatyaą ra chi ku Raquel chi'in ra José. ³ Ta maa ra ya'ą ra ityi nuu, ta cha kua kuyatyin ra nu vachí yañi ra, chikuiñi chiti ra nya ta'an tyaan ra nu ñu'ún. Ta tyikuan kaa ucha cha'a chikuiñi chiti ra nyakua nya chaą ra nu vachí yañi ra. ⁴ Soko ra Esaú chinó xaan ra chisata'an ra chi ra Jacob nu vachí ra, ta tyayu'u ra chi ra ta nanumi ra chi ra, ta nduvi ta'an ra kachakú xaan ra. ⁵ Ya'ą kuan ta nanye'e ra Esaú chi ñusi'i kuan chi'in cha nyi'i kanyikú chi'in ñu ta katyí ra:

—Ta ra kuatyaan nyi'i cha vachí chu'un i'ya, ɔyóó chi se'e kakuví chi ndotyin? —katyí ra.

Ta katyí ra Jacob:

—Se'e mai kakuví chi ndotyin, maa Nyoo cha'a chi ndotyin chii —katyí ra chi ra Esaú.

⁶ Tyikuan ta ñu kuví musu kuan chaa ñu ta nakañinoo ñu xiñi ñu nuu ra Esaú, tari maa ñu ta ra kuatyaa se'e ñu. ⁷ Ta chaa tuku ku Lea chi'in se'e ña ta nakañinoo ñu xiñi ñu, ya'a kuan ta chaa tuku ku Raquel chi'in ra José ta nakañinoo tuku ñu xiñi ñu ñandi'i. ⁸ Ta ndaka tu'un ra Esaú chi ra Jacob, ta katyí ra:

—Ta ¿ñáa cha tyaún ku'va sakuvun chi'in tandi'i kiti kua'a i'ya? —katyí ra Esaú chi ra.

Ta katyí ra Jacob:

—Kua ku've chuun, tyi kuñi ñi'in tumañi iñi nuun —katyí ra.

⁹ Ta katyí ra Esaú:

—Ma ke'in chi ti, yañi, vatyí cha iyó kua'a maa sane, na ndoo maa sanon chuun tyi chi maun kuvi chi ti —katyí ra Esaú.

¹⁰ Ta saniñi ra Jacob ta katyí ra:

—Ma kuvi tyikuan kaa. Tatu ñi'in tumañi iñi nuun vityin, chakú nda'vi nuun vatyí natiin kuendon cha cha'í chuun vatyí nye'í nuun tari cha nye'í nuu Nyoo, vatyí chi'in cha kua'a tumañi iñi natiin kuendon chii. ¹¹ Sa'a tumañi iñi ke'en cha cha'í chuun, tandi'i cha nye'ún i'ya chii mai kuví, maa Nyoo cha'a chii, ta ña'ri kua kumañi chii —katyí ra Jacob.

Ta tyikuan kaa katyí ra nyakua nya cha ke'en ra Esaú cha cha'á ra. ¹² Ta katyí ra Esaú chi ra:

—Ko'o ndo, ku'in ityi nuu ta kunyiko ndo chii —katyí ra.

¹³ Ta katyí ra Jacob:

—Yañi, chitó maun tyi nyi'i xaan ra kuatyaa i'ya, ma kuvi kaka ñi'in chi'in ndotyin, ta siin ri vachí mbee ta sandiki iyó se'e chi'in, tatu ñi'in xaan ku'in chi'in ti ma kunyee ti, ta koto noo ri kivi kúvi tandi'i ti. ¹⁴ Ku'an nyo'o numi ri, vachí kuee mai chi'in ra nyi'i i'ya, vachí kuee maa ndi ku'va chiká kiti iyó se'e i'ya, ta kua ñi'in ta'an yo nya Seir —katyí ra chi ra Esaú.

¹⁵ Ta katyí ra Esaú:

—Va'a, soko kua sandoi su'va ra vachí chi'in, na kundi'i ra chu'un —katyí ra Esaú.

Ta katyí ra Jacob:

—Va'a ri maa tyikuan ri kaa, ma kaka iñun —katyí ra Jacob.

¹⁶ Ta suri maa kivi kuan kuanu'u ra Esaú nya Seir. ¹⁷ Ta ra Jacob, kua'an ra nya Sucot, ta yukuan sandaa ra ve'e ñii kiti ta sava'a ra tiya'va nu kunyiku kiti sana ra. Ta Sucot sakunañi ra yukuan. ¹⁸ Ya'a kuan ta chaa ra nya ñuu Siquem, ñuu cha nyaá ñu'ún Canaán, cha va'a ra, ña'ri cha kuví chi ra tyi maa Nyoo sa'á kuenda chi ra nya kivi kita ra nya Padan-aram.

¹⁹ Ta satá ra su'va ñu'ún chi ra kakuví se'e ra Hamor, sutu ra Siquem, noo cientu xu'un chiki'i. Ta yukuan sava'a ra tiya'va ra. ²⁰ Ta ya'a kuan ta sava'a ra noo arta yukuan. Ta sakunañi ra arta kuan: El-Elohé-Israel (Ta kuñi chi katyí: Nyoo kuví Nyoo ra Israel).

Nu sativí ra Siquem chi ku Dina

34 Noo kivi ku Dina, cha kuví se'e si'i ra Jacob chi'in ku Lea, cha'an ña chinye'e ña chi ñu kuaryaa ñuu nu chaa ñu. ² Ta ra Siquem kuví ra nuu ñuu kuan, ta kuví ra se'e ra Hamor, ñáyivi Hev. Ta nye'e ra chi ku Dina ta tiñ ra chi ña ta sativí ra chi ña. ³ Soko ki'vi cha kuñi xaan ra chi ña ta nduku ra ku'va cha kuñi ña chi ra. ⁴ Tyikuan ta katyí ra Siquem chi ra Hamor, sutu ra:

—Tata, kuñi cha ku'un kukakon chi ku Dina, tyi kuñi tanda'i chi'in ña —katyí ra chi sutu ra.

⁵ Chito ra Jacob tyi cha ya'a sativí ra Siquem chi ku Dina, soko ña ka'an maa ra tu'un cha numi ri tyi se'e ra kanyikú ra nu chiki sa'á kuenda ra mbee. Ta nachaa koyo ra ta sakoto ra chi ra cha kuví chi ku Dina, ku'va ra. ⁶ Ta kua'an ra Hamor, sutu ra Siquem, kua ka'an ra chi'in ra Jacob, sutu ña.

⁷ Soko ra kakuví ku'va ku Dina xaan xaan kakuñi ra cha kachito ra cha sativí ra Siquem chi ku'va ra. Ña va'a maa cha sakuví ra kuan tyikuan kaa tyi ka'nu xaan tika'an nuu kuví

kuan cha kuenda ñáyivi chii ña. ⁸ Soko ndatu'un ra Hamor chi'in ra ku'va ña, ta katyí ra:

—Chakú nda'vi nuu ndo, ku'va ndo chi ña, na tanda'a ña chi'in ra Siquem, se'i, tyi ya'a xaan cha kuñí ra chi ña. ⁹ Ta tyikuan kaa ta kuvi ndo ñáyivi chi ndi, ta nyu'u kuvi tanda'a ndi chi'in se'e ndo ta nyo'o kuvi tanda'a ndo chi'in se'e ndi. ¹⁰ Ndo ndo koo ndo ñuu i'ya chi'in ndi, nuña xaan nu ñu'ún i'ya, sa'atyíño ndo ta sata ndo ñu'ún koo ndo —katyí ra Hamor chi ku'va ña.

¹¹ Ta ka'án ra Siquem chi'in sutu ku Dina ta chi'in ra ku'va ña, ta katyí ra:

—Sa'a ndo tumañi ñni ta na ke'en ndo tu'un ka'án ndi. Ku'va maa yu'u ñáá cha kakan ndo chii. ¹² Ña'ri sa'a, vasi sukun ka ya'vi cha kakan ndo, ta ñima ka cha ta'án chi, ku've yoso kakan ndo chii, soko ku'va ndo chi ña chii vatyí kuvi ñasi'i chi ña —katyí ra.

¹³ Soko cha katyí cha sativí ra Siquem chi ku Dina, ra ku'va ña, kasandaví ña'an ra chi ra Siquem ta chi sutu ra. ¹⁴ Ta kakatyí ra:

—Ma kuvi ku'va ndi tanda'a ta'an ndi chi'in noo ra cha ñima ñuu ndi kuví, vatyí tika'an nuu kuví chi ndi. ¹⁵ Soko ndoo ndi va'a tatu sakuvi ndo tye'e kaa: ka'nya ndo ñni nu yika tandi'i rayii ñuu ndo tyi tyikuan kaa iyó maa ndi.

¹⁶ Tyikuan ta kuvi tanda'a se'e si'i ndi chi'in se'e ndo, ta kuvi tanda'a tuku maa ndi chi'in se'e si'i ndo; ta koo yo chi'in cha va'a, ta noo ri ñuu kua kuvi yo. ¹⁷ Soko tatu ña kuñí ndo sakuvi ndo tyikuan kaa, kua ke'en ndi chi ña'an ku'va ndi ta ku'un ndi —kakatyí ra.

¹⁸ Ndo ra Hamor ta ra Siquem, se'e ra, va'a ku'va kaka'an ra kuan. ¹⁹ Ña nyatú ka ra tyivaa kuan, ta sakuví ra ku'va kakatyí ra kuan chi ra, tyi ya'a xaan cha kuñí ra chi ku Dina. Ta tandi'i ñáyivi ñuu ra Siquem sa'á ka ñu ñáyivi chi maa ra ta ñima ka tandi'i ka ñáyivi chi ra. ²⁰ Yukuan cha'a kua'an ra

tyivaa kuan chi'in sutu ra nya yuve'e ka'nu ñuu kuan, kua sakoto ra chi tandi'i rayii ñuu kuan ta katyí ra chi ra kuan:

²¹ —Ra va'a kakuví ra i'ya vatyí ña'ri tisi'i kuñi ra chi'in yo, ta kua koo ra ñuu yo ta kusa'atyíño ra vatyí ke'en ñu'ún i'ya ta yoo kua ke'en yo chi ñu se'e ra vatyí kuvi ñasi'i yo ta ku'va tuku maa yo chi ñu se'e yo chi ra. Nyē'e xi'na ndo, ra Jacob chi'in ñáyivi chi ra, kuví ra noo ra va'a yi'i ñi nye'e chi yo, kua koo ra ta kua sa'atyíño ra ñuu yo. Va'a tyi iyó ñu'ún nu kua sa'atyíño ra, ta inga tu'un tyi kuvi tanda'a se'e yo chi'in se'e ra. ²² Ta kandoó ra va'a cha kakuví ra noo ri ñuu chi'in yo soko tatu sakuví yo tari ku'va cha kakuñi ra, na ta'nya ñii nu yika chi tandi'i maa yoo nu kuví yo rayii tari ku'va ka iyó maa ra. ²³ Tatu sakuví yo cha kakatyí ra, kakoo ra ñuu yo, ta tandi'i nda'a tyíño ra ta kiti sana ra chii maa yo kua kuvi kuan —katyí ra.

²⁴ Ta tandi'i ra ñuu kuan nyakua nya ra kuatyí cha cha'un uñi kuiya ta na kachi ta'an tu'un ka'an ra Hamor ta ra Siquem, se'e ra, ta kacha'nyā ra ñii nu yika chi ra. ²⁵ Soko nu ku uñi kivi, ki'vi cha u'vi vava'a chi ra, uvi ta'an se'e ra Jacob: ra Simeón ta ra Leví, ra kakuví ku'va ku Dina, kake'en ra mityi ra ta cha'an koyo ra siki ñuu kuan, ta sana ñi ñuu kuan ta kacha'ñi ra chi tandi'i rayii ñuu kuan. ²⁶ Ta kacha'ñi ra chi ra Hamor ta chi se'e ra, ra Siquem, chi'in mityi, ta kake'en ra chi ku Dina nu nyaá ña ve'e ra Siquem, ta kua'an koyo ra.

²⁷ Ya'a kuan, ta inga ka se'e ra Jacob, chaā koyo ra nu kayukú ndiyi kuan, ta kasu'u ra tandi'i maa cha iyó ñuu kuan, cha katyí cha sativi ra Siquem chi ku'va ra. ²⁸ Kake'en ra mbee, sindiki, burru, ta tandi'i cha iyó chichi ñuu kuan ta cha iyó chichi ku'u. ²⁹ Kasu'u ra tandi'i maa cha iyó chichi ve'e ñáyivi kuan, kake'en ra tandi'i maa ra kuatyaa nyi'i ta ñusi'i, ta kua'an koyo chi'in ra. ³⁰ Ta katyí ra Jacob chi ra Simeón ta ra Leví:

—Cha kua'a xaan tisi'i cha'a ndo chii. Ñáyivi ñuu Canaán ta ñáyivi Férez, kua kutasi kuñi ra kanye'é ra chi yo. Ta ña kua'a yo, ta ñáyivi ñuu kuan kukichi ra siki yo, ta kua ka'ni ra chi

yo chi'in ñáyivi chi yo —katyí ra Jacob chi ra Simeón ta ra Leví.

³¹ Ta kanaka'an ra ta kakatyí ra:

—Soko ña va'a maa cha sakuví ra chi'in ku'va ndi tyikuan kaa, ¿atu ña'an chiká noo maa kuví ña, nye'é ra? —kakatyí ra.

Nu nasokō Nyoo chi ra Jacob nya Bet-el

35

Ta ka'an Nyoo chi'in ra Jacob ta katyí ra:

“Ndukuita, ta kuq'an nya Bet-el, ta ndoun yukuan, ta kuñí cha sava'un noo arta cha kuende tyi yukuan tuví nuun kivi cha chikā chinón chi ra Esaú, yañun”, katyí Nyoo chi ra Jacob. ² Tyikuan ta katyí ra Jacob chi ñáyivi chi ra ta tandi'i ñáyivi cha kua'an chi'in ra:

—Sakuita ndo xito'yo cha iyó chi ndo. Kutyi ndo ta nasama ndo sa'ma ndo. ³ Ta ndikuita ndo ta ko'o ndo nya Bet-el, tyi yukuan kua sava'i noo arta chi Nyoo ra tyinyee chii kivi ño'í chichi tindo'o, ta sa'á kuenda ra chii tandi'i ri ityi nu chiká noi —katyí ra chi ñu.

⁴ Ta naku'va ñu tandi'i xito'yo cha kumí ñu ta cha yi'í so'o ñu chi ra Jacob, ta tyi'i ra tandi'i kuan chichi ñu'ún cha'a noo tunyii cha nyaá yatyin ñuu Siquem. ⁵ Tyikuan ta kitā ñu kua'an ñu, ta ñáyivi ñuu cha nyikú yatyin ri kuan, ña chinyikon ñu chi ñu tyi ki'vi cha yu'ví chi ñu, sa'q Nyoo.

⁶ Ta chaq ra Jacob chi'in tandi'i ñáyivi kua'an chi'in ra ñuu Luz, ta nañí tuku ñuu kuan Bet-el, nu kuví kuenda ñu'ún Canaán. ⁷ Sava'q ra noo arta yukuan chi Nyoo, ta sakunañi ra yukuan El-Bet-el, vatyí yukuan kuví nuu tuví Nyoo nuu ra kivi cha chikā chinó ra chi yañi ra. ⁸ Ta chi'i ku Débora, ña'an cha sa'akuenda chi ku Rebeca, ta ki'vi ña chichi ñu'ún yatyin Bet-el nu nanyaá noo tunyii. Ta chikunañi yukuan Alón-bakut, ta kuñí chi katyí “Yutun tukui'ya iñi”.

⁹ Ta tuví Nyoo nuu ra Jacob inga cha'a cha kuandichi ra cha cha'an ra Padan-aram, ta nasokō ra chi ra. ¹⁰ Ta katyí ra chi ra:

“Jacob nañún soko ma kunañi kon Jacob,

vatyi Israel kunañun vityin.”

Ta cha ya'a sakunañi Nyoo “Israel” chi ra, ¹¹ ta katyí tuku ra chi ra tye'e kaa:

“Yu'u kuví Nyoo, ra iyó tandi'i tunyee iñi chi, ta ña'ri cha yii chi yu'u,

na koo kua'a se'un ta na nakuña kua'a taton.

Kua kuvun noo ñuu ka'nu ta kua'a ka ñuu kua kuvi taton, ta chichi taton kua kita koyo ra kua kuvi rey.

¹² Ta ñu'ún i'ya cha'i chi ra Abraham ta chi ra Isaac, ta vityin cha'á ndi'i ñu'ún i'ya chuun,

ta cha ya'a kúvun, kua naku've kuan chi ñáyivi taton”, katyí Nyoo chi ra kivi kuan.

¹³ Ta cha ya'a kanya'a Nyoo nu ndatu'un ra chi'in ra, ¹⁴ ta ke'en ra noo yuu ta nakananya'a ra na kuvi chi cha ndaa tyi yukuan ka'an Nyoo chi'in ra, ta choso ra acetye ta vinu siki yuu kuan. ¹⁵ Ta sakunañi ra Bet-el tyi yukuan ka'an Nyoo chi'in ra.

Nu chi'i ku Raquel

¹⁶ Ya'a kuan, ta kita ñu Bet-el, ta kumañi ka chaa ñu nya Efrata kicha'a ki'vi cha u'vi chi ku Raquel ta kakū se'e ña sava ityi ta nye'e xaan ña tindo'o. ¹⁷ Ta cha nii ri ka cha nye'é xaan ña tindo'o, ña'an cha nye'é chi ña katyí ña: “Ma yu'vun vatyi cha sakakū tukun inga ra lee se'un i'ya”, katyí ña. ¹⁸ Ta ku'va cha kua kúvi ku Raquel ta katyí ña:

—Benoni kua kunani se'i —katyí ña.

Soko nasama ra Jacob sivi cha lee kuan ta sakunañi ra Benjamin chi kue.

¹⁹ Yukuan kuví nu chi'i ku Raquel, ta ki'vi ña chichi ñu'ún yu'u ityi nu kua'an nya Efrata, nu kuví Belén nyakua nya vityin. ²⁰ Ta nu ñaña kuan chinanya'a ra Jacob noo nyaka^m yuu ta kuví nyaka kuan noo cha ndaa nyakua nya vityin, tyi yukuan ki'vi ku Raquel chichi ñu'ún.

^m35:20 “Nyaka” kuñi chi katyí “torre” chi'in sa'an

²¹ Yukuan kit̄a ra ta kua'an ra chi'in tandi'i ñáyivi chi ra, ta yatyin nu nyaá nyaka Migdal-edar, yukuan chikoṵ ra. ²² Ta chichi cha iyó ñu yukuan, kuxaán xaan ra Jacob vatyi chitoṵ ra cha sakuv̄i ra Rubén, se'e ra, tyi cha'aṅ ra chikus̄u ra chi'in ku Bilha, ña cha kuví tari ñasi'i sutu ra.

Ra kakuví se'e ra Jacob

Ta uchi uvi ta'an se'e ra Israel chikoṵ. ²³ Se'e ra Jacob chi'in ku Lea kuví ra Rubén, se'e nuu ña, ra Simeón, ra Leví, ra Judá, ra Isacar ta ra Zabulón. ²⁴ Ta se'e ra chi'in ku Raquel, ikan kuví ra José chi'in ra Benjamin. ²⁵ Ta se'e ra chi'in ku Bilha, musu ku Raquel, ikan kuví ra Dan chi'in ra Neftalí. ²⁶ Ta se'e ra chi'in ku Zilpa, musu ku Lea, ikan kuví ra Gad chi'in ra Aser. Ikan ra i'ya kakuví se'e ra Jacob cha kak̄u nya Padan-aram.

Nu chi'í ra Isaac

²⁷ Ta cha'aṅ ra Jacob chinye'e ra chi ra Isaac, sutu ra, nya Mamre, nya ñuu Arba nu kuví Hebrón, nu chiyoṵ chii ra ta sutu ra. ²⁸⁻²⁹ Cientu kumi xiko kuiya chiyoṵ ra Isaac ta chi'í ra. Ya'aṅ xaan cha cha'nu ra ta kañi xaan kuiya chiyoṵ ra, ta chi'í ra, ta nduiṅ ri ra chi'in ñáyivi chii ra nu kuví tu'un chi'í. Ta ninduvi se'e ra, ra Esaú ta ra Jacob, kachikuchi ra chi sutu ra.

Se'e ra Esaú, yañi ra Jacob

36 Ikan ra i'ya kakuví se'e ra Esaú, (ta nañi tuku ra Edom). Tanda'aṅ ra Esaú chi'in ñu Canaán. Ta tanda'aṅ ra chi'in ku Ada se'e ra Elón, ñáyivi Het, tanda'aṅ tuku ra chi'in ña cha nañi Aholibama, se'e ra Aná. Sutu ra Aná kuví chi ra Zibeón, ñáyivi Hev. ³ Ta tanda'aṅ tuku ra chi'in ku Basemat ña'an ku'va ra Nebaiot, se'e ra Ismael. ⁴ Se'e ra chi'in ku Ada kuví ra Elifaz, ta se'e ra chi'in ku Basemat kuví ra Reuel. ⁵ Ta ku Aholibama sakaku ña chi ra Jesús, ra Jaalam ta ra Coré. Tandi'i ra i'ya kakuví se'e ra Esaú cha kak̄u nya Canaán.

⁶ Ta ra Esaú ke'en ra tandi'i ñáyivi chi ra ta kua'an ra inga ñuu. Kua'an koyo nii nduñi ñasi'i ra ta tandi'i se'e ra, tandi'i ñáyivi kanyikú ve'e ra, kiti sana ra, ta tandi'i cha ñi'in ra Canaán kuan kua'an chi'in ra. Ta tyikuan kaa kusiñ ra chi'in ra Jacob, yañi ra. ⁷ Tyikuan kaa sakuví ra tyi ña kuví ka kakoo ra ñin ri vatyi ña ñi'in ka ku'u kakachi kiti sana ra tyi kua'a xaan kiti sana ra ka iyó. ⁸ Yukuan kuenda kua'an ra Esaú, ra nañi tuku Edom, kua koo ra nya yuku Seir.

Ñáyivi tata ra Esaú

⁹ Ikan ra i'ya kakuví tata ra Esaú, ra kuví sutu ñáyivi Edom cha kachiyo ra yuku Seir. ¹⁰ Ta ikan i'ya kakuví sivi se'e ra Esaú. Ta se'e ra Esaú chi'in ku Ada kuví ra Elifaz, ta se'e ra chi'in ku Basemat kuví ra Reuel. ¹¹ Ta se'e ra Elifaz chi'in ñasi'i va'a maa ra kuví ra Temán, ra Omar, ra Zefo, ra Gatam, ra Cenaz. ¹² Ta se'e ra Elifaz chi'in inga ña'an cha nañi Timna, kuví ra Amalec. Ta ikan ra i'ya kakuví tata ku Ada, ñasi'i ra Esaú. ¹³ Ta se'e ra Reuel kuví ra Nahat, ra Zera, ra Sama ta ra Miza. Ikan ra i'ya kakuví tata ra Esaú chi'in ku Basemat. ¹⁴ Ta se'e ra Esaú chi'in ku Aholibama, kuví ra Jeús, ra Jaalam ta ra Coré. Ku Aholibama kuví se'e ra Aná, ta se'e ñañi ra Zibeón, ¹⁵⁻¹⁶ Ta ra kakuví nuu chi'in tata ra Esaú nu ka iyó ra ñu'ún Edom kuví se'e ra Elifaz, ra kuví se'e nuu ra Esaú. Ikan ra kakuví ra Temán, ra Omar, ra Zefo, ra Cenaz, ra Coré, ra Gatam, ta ra Amalec. Ikan ra i'ya kakuví se'e ñañi ku Ada. ¹⁷ Ta inga ra kakuví nuu chi'in tata ra Esaú, nu iyó ra ñu'ún Edom, kakuví se'e ra Reuel, inga se'e ra Esaú. Ikan i'ya kakuví sivi ra: ra Nahat, ra Zera, ra Sama ta ra Miza. Ikan ra i'ya kakuví se'e ñañi ra Esaú chi'in ku Basemat. ¹⁸ Ta kakuví tuku ra i'ya nuu chi'in tata ra Esaú nya ñu'ún Edom: ra Jeús, ra Jaalam ta ra Coré, kakuví ra se'e ra Esaú chi'in ku Aholibama se'e ra Aná. ¹⁹ Ikan ra i'ya kakuví se'e ra Esaú, chi'in se'e ñañi ra, ta kakuví ra nuu chi'in tata ra Esaú ra nañi tuku Edom.

Ñáyivi tata ra Seir, ñáyivi Hor

²⁰⁻²¹ Ta se'e ra Seir, ra iyó maa ñuu nu chaꞗ ra Esaú, ikan kuví ra i'ya: ra Lotán, ra Sobal, ra Zibeón, ra Aná, ra Disón, ra Ezer, ta ra Disán. Ta ikan ra i'ya kakuví nuu kuenda ñáyivi tata ra Hor nu kuví ñu'ún Edom. ²² Ta se'e ra Lotán kuví chi ra Hori, ta ra Hemam. Ta ku'va ra Lotán kivi chi ku Timna. ²³ Ta se'e ra Sobal kuví chi ra Alván, ra Manahat, ra Ebal, ra Sefo, ta ra Onam. ²⁴ Se'e ra Zibeón kuví chi ra Aja, ta ra Aná. Ta ra Aná kuví ra nañi'in nu iyó ndo'yo nu chiki ndii kivi sa'á kuenda ra burru sana sutu ra, ra Zibeón. ²⁵ Ta se'e ra Aná kuví chi ra Disón ta ku Aholibama, se'e ra Aná. ²⁶ Ta se'e ra Disón kuví chi ra Hemdán, ra Esbán, ra Itrán ta ra Querán. ²⁷ Ta se'e ra Ezer kuví chi ra Bilhán, ra Zaaván ta ra Acán. ²⁸ Ta se'e ra Disán kuví chi ra Uz ta chi ra Arán.

²⁹⁻³⁰ Ta tyikuan kaa ta ra kakuví nuu chi ñáyivi tata ra Hor, ikan kuví ra Lotán, ra Sobal, ra Zibeón, ra Aná, ra Disón, ra Ezer, ra Disán, ikan ra i'ya kakuví nuu, ta kayi'í nda'a ra chi ñáyivi tata ra Hor nu kuví ñu'ún Seir.

Ra kakuví rey nya Edom

³¹ Ikan ra i'ya ra kakuví rey cha yi'í nda'a nu kuví ñu'ún Edom cha kumañi ka koo rey kuenda tata ra Israel. ³² Ra Bela, se'e ra Beor, kuví ra rey ñu'ún Edom ta sivi ñuu ra kuví Dinaba. ³³ Ta chi'í ra Bela, ta ra Jobab, se'e ra Zera, nanduví ra rey, ta ñuu ra Jobab kivi Bosra. ³⁴ Chi'í ra Jobab, ta ra Husam, ra ñu'ún Temán, nanduví ra rey. ³⁵ Ta chi'í ra Husam, ta ra Hadad, se'e ra Bedad, nanduví ra rey. Ra Hadad kuví ra cha kuví chasa'a chi ñáyivi Madián nu kuví ñu'ún Moab. Ta Avit nañi ñuu ra Hadad. ³⁶ Chi'í ra Hadad, ta tyiño nuu ra, ra Samla, ra ñuu Masreca, nanduví ra rey. ³⁷ Ta chi'í ra Samla, ra Saúl, ra ñuu Rehobot, ñuu cha nyaá yatyin yuvi Éufrates, nanduví ra rey. ³⁸ Cha ya'a chi'í ra Saúl, ra Baal-hanán, se'e ra Acbor, nanduví rey. ³⁹ Chi'í ra Baal-hanán, se'e ra Acbor, tyikuan ta

ki'vɪ ra Hadar kuvɪ ra rey, ta Pau nañi ñuu ra, ta sivi ñasi'i ra kuví Mehetabel, se'e ra Matred ta se'e ñaño ra Mezaab.

⁴⁰⁻⁴³ Ta tyikuan kaa ikan i'ya kuví sivi ra kakuví nuu chi tata ra Esaú, nu iyó ra ñu'ún Edom ta kanañi ra: Ra Timna, ra Alva, ra Jetet, ra Aholibama, ra Ela, ra Pinón, ra Cenaz, ra Temán, ra Mibzar, ra Magdiel, ta ra Iram. Ikan ra i'ya kakuví nuu chi'in ñáyivi chi ra chi'in ñu'ún nu kachiyó ra nu ñu'ún Edom. Ta suri maa ra Esaú nañi ra Edom. Ta ikan ra i'ya kuví sutu tandi'i ñáyivi Edom.

Kuñi xaan ka ra Jacob chi ra José cha nuu tandi'i ka se'e ra

37 Ta ra Jacob, ra nañi tuku Israel, ndoo ra iyó ra ñu'ún Canaán, nu chiyo sutu ra. ² Ta i'ya cha'á chi kuenda yoso kaa chiyo ñáyivi chi ra Jacob:

Ra José, se'e ra Jacob, kuví ra noo ra tyivaa, cha'un uvi kuiya ra, ta sa'akuendá ra mbee chi'in ra kakuví yañi keen ra, ra kakuví se'e ku Bilha chi'in se'e ku Zilpa, ñu cha kakuví tari ñasi'i sutu ra. Ta tu'va ra sakotó ra chi sutu ra tandi'i maa cha ña va'a cha kasakuví yañi ra.

³ Cha cha'nu xaan ra Israel ta chikóo ra José, yukuan kuenda kuñi xaan ka ra chi ra cha nuu tandi'i ka se'e ra, ta sava'a ra noo sa'ma cha ndi'i nuu tyaku kui'no ra José. ⁴ Cha kanye'é yañi ra tyi kuñi xaan ka sutu ra chi ra José cha nuu tandi'i ka yañi ra. Yukuan cha'a kakuxaan iñi ra chi ra. Ta ña kuví kaka'an va'a ra chi'in ra.

Ñuma'na cha nye'e ra José

⁵ Noo kivi nye'e ra José noo ñuma'na ta nakatyí ra chi yañi ra. Soko tasi ka kakuñi ra kanye'e ra chi ra. ⁶ Ta katyí ra José chi yañi ra:

—Tyaa so'o ndo, vatyí kua nakatyí ñuma'na cha nye'i chi ndo. ⁷ Tandi'i maa yo kanyikú yo chichi noo ñama nu kuví ityi chichi ku'u, cha'ñi yo sukun trigu. Ta sukun trigu cha cha'ñi yu'u ñikuinanyaa ndoo chi, ta sukun cha cha cha'ñi nyo'o

nikuitayukú chi nikachiko chata sukun cha cha'ñi yu'u, ta kanata'nū chi ta katyayu'ū chi chi sukun cha cha'ñi yu'u —katyí ra.

⁸ Tyikuan ta kakatyí yañi ra chi ra:

—¿Atu chiká iñun vatyí kua kunyaka ña'un chi ndi ta kua kuvun rey ndi? —kakatyí ra chi ra.

Ta ki'vi tisi'i iñi ra kanye'e ra chi ra cha kuenda ku'va nakatyí ra ñuma'na cha nye'e ra.

⁹ Ya'a kuan ta nye'e ra inga ñuma'na, ta nakatyí ra chi yañi ra. Ta katyí ra:

—Nye'i vatyí ñanyii ta yoo ta uchi iin ta'an tiñoo andivi tyayu'ú ti chii —katyí ra chi ra kuan.

¹⁰ Ta nakatyí ra chi sutu ra ta chi yañi ra. Ta ka'an sutu ra chi ra:

—¿Ñáa ñuma'na kuví i'ya cha nye'un? ¿Atu kukuiñi chiti yu'u ta si'un ta yañun nuun noo kivi, chiká iñun? —katyí ra chi ra José.

¹¹ Ta tasi xaan kakuñi yañi ra nye'é ra chi ra, ta sutu ra nakaká xiñi ra cha kuenda ñuma'na kuan.

Nu xiko yañi ra José chi ra

¹² Ya'a kuan ta kua'an koyo yañi ra kua sa'a kuenda ra mbee sana sutu ra nya Siquem. ¹³ Tyikuan ta katyí ra Israel chi ra José:

—Nye'e xi'na, kuñi cha ku'un kunye'un chi yañun nya Siquem, tyi nyikuan kasa'á kuenda ra mbee —katyí sutu ra chi ra.

Ta katyí ra José:

—Va'a tata, ku'in —katyí ra.

¹⁴ Ta katyí sutu ra chi ra:

—Kua'an, kua nye'e tatu va'a ri kanyikú ra yañun ta mbee kuan ñandi'i, ta ndichun ta nakatyun chii —katyí sutu ra chi ra.

Ta saku'un sutu ra chi ra nya Siquem, ta kitā ra nya ndu'va Hebrón, ta kua'an ra nya Siquem. ¹⁵ Ta kuanaq̄ ra chichi ku'u kuan ta nañi'in noo ra chi ra ta katyí ra kuan chi ra:

—¿Ñáá cha nandukún?

¹⁶ Ta naka'añ ra José:

—Chi ra kakuví yañi nandukí, ¿atu ña chitón nya kanyikú ra, kasa'akumí ra mbee? —katyí ra José.

¹⁷ Ta katyí ra kuan chi ra:

—Yori ka ra kanyikú i'ya, soko chiñi kaka'án ra tyi ityi Dotán kua'an koyo ra —katyí ra kuan.

Tyikuan ta kua'an ra José nya Dotán nu kua'an koyo yañi ra ta yukuan nañi'in ra chi ra. ¹⁸ Soko cha kumañi ka chaa ra nu kanyikú yañi ra, ta kananye'e ra kuan chi ra, ta kicha'a kanatyí'í ta'an ra tu'un vatyí kuka'ñi ra chi ra. ¹⁹ Ta kakatyí ra chi ra ta'an ra:

—¡Nye'e ndo, i'ya vachí ra cha tu'vá xaan nye'é ñuma'na!

²⁰ Vityin na ka'ñi yo chi ra, ta sanakava yo chi ra chichi yavi i'ya ta kua katyí yo tyi kiti ku'u chachi chi ra. Ta nye'e yo tatu kuchino kava ñuma'na cha nye'é xaan ra —kakatyí ra.

²¹ Ta chiñi ra Rubén cha kaka'án ra, ta kuñi ra sakaku ra chi ra José nda'a ra ta katyí ra:

—Ma ka'ñi yo chi ra. ²² Ma kati ndo niñi, va'a ka na tyi'i ndo chi ra chichi yavi cha nyaá nu chiki ndii i'ya, soko ña'ri sakuvi ndo chi ra —katyí ra.

Ta tyikuan kaa katyí ra, vatyí kuñi ra sakaku ra chi ra ta kunanyaka ra chi ra chi sutu ra. ²³ Ta chaq̄ ra José nu kanyikú yañi ra, ta katavaq̄ ra sa'ma cha ndi'i nuu ri tyaku ñi'nó ra.

²⁴ Ta kake'en ra chi ra ta katyí'i ra chi ra chichi yavi cha ña'ri ndutya ño'ón chichi. ²⁵ Ndi'i kuan ta kachikunyiku ra kachachí ra paan.

Ta kananye'e ra vachí kua'a ñáyivi Ismael cha kitā nya Galaad cha kua'an nya Egipto cha kua xiko ñu ndutya vixi cha'án, bálsamo, ta mirra kanyisó camellu sana ñu. ²⁶ Ta katyí ra Judá chi yañi ra:



—¿Ñáá cha ñi'in yo cha ka'ñi yo chi yañi yo, ta tixe'e yo ta katyi yo tyi chi'ì ra? ²⁷ Va'a ka xiko yo chi ra chi ñáyivi Ismael, ta ñima ka cha ka'ñi yo chi ra vatyi tari cha koño ñu'ún yo kuví ra vatyi yañi yo kuví chi ra —katyí ra chi ra.

Ta tandi'i ra kandoḡ ra va'a tu'un ka'an ra. ²⁸ Ta ku'va cha kaya'a koyo ra ñu'ún Madián, ra kasatá ta naxikó kakuví ra kuan, ta katava yañi ra José chi ra chichi yavi nu ño'ón ra ta kaxikḡ ra chi ra, chi ñáyivi tata ra Ismael kuan. Oko ta'an

xu'un kuichin tyiya'vĭ ra kuenda ra, ta kake'en ra chi ra kua'an ra chi'in ra nya Egipto.

²⁹ Ya'a kuan, ta chaa ra Rubén ta chinye'e ra chichi yavi kuan, soko yori ka ra José ño'on, yukuan cha'a ndata ra sa'ma ra, cha kui'ya kuñi ra. ³⁰ Ya'a kuan, ta kua'an ra nu kanyikú yañi ra, ta katyí ra:

—Yori ka ra José ño'on chichi yavi kuan ¿Ñáa cha kua sakuvi yu'u vityin? —katyí ra

³¹ Tyikuan ta kacha'ñi ra noo ndixi'yu lu'lu ta ke'en ra sa'ma ra José ta kaka'yu ra niñi kiti kuan. ³² Ta saku'un ra sa'ma cha kua'a ri tyaku kuan nu nyaá sutu ra chi'in tu'un i'ya: “Nañi'in ndi sa'ma i'ya, nye'e tatu sa'ma ra José, se'un, kuví”, kakatyí ra.

³³ Ta niko'on nuu ra Jacob sa'ma se'e ra ta katyí ra: “Sa'ma se'i kuví i'ya, ndicha kui tyi kiti ku'u chachi chi ra, ta cha'nya kuatyi ti chi ra”, katyí ra. ³⁴ Tyikuan ta ndata ra Jacob sa'ma ra, ta ndi'vĭ noo ra sa'ma kuañi, ta kua'a xaan kivi chinyaa ra tukui'ya iñi tyi chi'i se'e ra. ³⁵ Tand'i maa se'e ra, rayi ta ñusi'i, kanduku ñu ku'va na naa cha kui'ya kuñi ra, soko ña kuñi ra, ta katyí ra: “i'Tye'e ri kaa kui'ya kuñi, ma naa maa cha kui'ya iñi nyakua nya kúvi ta nañi'in chi se'i chichi tu'un chi'i”, katyí ra. Ta chaku xaan ra.

³⁶ Ta ra Madián cha kasata chi ra José, kaxiko ra chi ra chi noo ra Egipto cha nañi Potifar, ra kuví capitán chi sindaro cha sa'á kumi chi ra faraón.

Ra Judá chi'in ku Tamar

38 Ta tyembu kuan kita siin ra Judá nuu yañi ra ta kua'an ra nu iyó noo ra nañi Hira, ra ñuu Adulam.

² Yukuan chiko'on nuu ra noo ña'an se'e ra nañi Súa, ra ñu'un Canaán, ta tanda'a ra chi'in ña, ta chiko'o ra chi'in ña. ³ Ta kaku se'e nuu ñu ta sakunañi ra chi cha lee kuan, Er. ⁴ Chiko'o inga se'e ñu ta sakunañi ra Onán chi cha lee kuan. ⁵ Ta chiko'o tuku inga se'e ñu, ta sakunañi ñu chi cha lee kuan, Sela, ta kaku kue nya Quezib.

⁶ Ta cha cha'nu ra Er, se'e nuu ra Judá, ta satanda'a ra chi ra chi'in noo ña'an cha nañi Tamar. ⁷ Soko ña ta'an iñi Nyoo ku'va iyó ra Er, yukuan cha'a chi'i ra sa'a Nyoo. ⁸ Tyikuan ta katyí ra Judá chi ra Onán:

—Nake'en chi ñasi'i yañun, tari ku'va ta'an chi, ta koo se'un chi'in ña. Tyikuan ta kuvi koo tata ra Er, ndi yañun —katyí sutu ra chi ra.

⁹ Chitó ra Onán vatyi tatu koo se'e ra chi'in ku Tamar, ñima se'e ra kua kuvi, yukuan cha'a ta'an ri cha kixí ra chi'in ña, ndukú ra ku'va cha ma koo se'e ña, tyikuan kaa ta ma koo tata yañi ra chi'in ña. ¹⁰ Ta ña chita'an iñi Nyoo cha sakuví ra tyikuan kaa, yukuan cha'a chi'i tuku ra kuan, sa'a Nyoo.

¹¹ Tyikuan ta katyí ra Judá chi ku Tamar, chono ra:

—Kuñu'un ve'e sutun, ta ma ndukun rayii, tyi nya kua'nu ra Sela, se'i, ta kuvi tanda'a ra chu'un tyi vityin ni lu'lu ra —katyí ra Judá chi ña.

Tyikuan kaa katyí ra tyi chiká iñi ra tyi koto kúvi ra Sela, tari chi'i nduvi yañi ra.

Tyikuan ta kuanu'un ku Tamar kua koo ña ve'e sutu ña.

¹² Kua'a kivi ya'a ta chi'i ñasi'i ra Judá, ña'an kuví se'e ra Súa. Ta cha ya'a ndi'i cha kui'ya kuñi ra Judá, ke'en ra ityi ta kua'an ra nya Timnat nu nyikú ra kasatyá ixi mbee sana ra, ta kua'an ra Hira, ra ta'an ra, ra ñuu Adulam, chi'in ra. ¹³ Ta sakoto ñu chi ku Tamar tyi kua'an ra tyiso ña nya Timnat kua satya ra ixi mbee sana ra, ¹⁴ tyikuan ta nasama ña sa'ma toon cha ñi'no ña, cha kuenda cha chi'i yii ña, ta chasi ña sa'ma ndikin nuu ña, ta chikunya'a ña yu'u ñuu Enaim, yatyin ityi cha kua'an nya Timnat. Tyikuan kaa sakuví ña tyi cha cha'nu ra Sela, ta ña satanda'a ra Judá chi ña chi'in ra.

¹⁵ Ta nye'e ra Judá chi ña, ta chika iñi ra tyi ña'an kata iñi kuví ña, tyi nyasi nuu ña. ¹⁶ Ta tu'va ra nu nyaá ña ta ña niko'on nuu ra cha chono ra kuví chi ña, ta katyí ra chi ña:

—¿Atu ma kuvi kave chiin chu'un? —katyí ra chi ña.

Ta naka'an ña:

—Ta ¿ñáá cha kua ku'von chii tatu kavon chi'in? —katyí ña.

Ta katyí ra:

¹⁷ —Kua sakichi noo ndixi'yu lu'lu sane chuun —katyí ra.

—Va'a —katyí ña—. Soko ku'von ñáá cha nda'ún chii ta nya sakichun chi ti ta kunaku've cha chuun —katyí ña chi ra.

¹⁸ —Ta ¿ñáá cha kuñun cha ku've chuun? —katyí ra.

Ta katyí ña:

—Sellunⁿ chi'in yu'va cha nu'ñí ta chi'in tatun cha nda'ún —katyí ña.

Ta cha'a ra chi ña, ta katuvı ra chi'in ña, ta chiko'on se'e ña. ¹⁹ Ya'a kuan ta ndikuita ña ta kua'an ña ta tava ña sa'ma cha chinyasi nuu ña ta nandi'vı noo ña inga cha'a sa'ma tukui'ya iñi cha chi'i yii ña.

²⁰ Ya'a kuan ta tachı ra Judá chi ra ta'an ra, ra ñuu Adulam kuan, na kunyaka ra mbee kuan chi ña, ta na naku'va ña cha cha'a ra chi ña, soko ña nañi'in ra kuan chi ña. ²¹ Ta ndaka tu'un ra chi ra ka iyó ñuu kuan tu'un ña, ta katyí ra:

—¿Ta ña'an kata iñi cha chinyaá yu'u ityi ñuu Enaim i'ya? —katyí ra.

Ta kanaka'an ra kuan ta kakatyí ra:

—Yori ni noo ña'an kata iñi iyó i'ya —kakatyí ra chi ra.

²² Tyikuan ta kuanu'u ra ta cha nacha ra ta katyí ra chi ra Judá:

—Ña nañi'in chi ña'an kuan, ta siin ri kakatyı ra ñuu kuan chii tyi yori ni noo ñu kata iñi iyó kuan —katyí ra.

²³ Ta naka'an ra Judá:

—Na ndoo maa ña chi'in tandi'i cha cha'i chi ña, tyikuan ta yori kuaku kue'e nye'é chi yo, tyi yu'u saku'in mbee kuan ta ña nañi'un chi ña —katyí ra.

²⁴ Cha ya'a uñi yoo, ta cha tyiño nuu ra Judá vatyi ku Tamar, chono ra, ño'on se'e ña, vatyi sakuvı ña kuatyı chi'in inga rayii.

Ta katyí ra Judá:

ⁿ38:18 Sellu kuan kuvı tari noo tuñi nu nyaá sivi ra.

—¡Tava ndo chi ña, ta ka'mi ndo chi ña! —katyí ra.

²⁵ Soko chichi cha katavá ra chi ña, saku'un ña tyiño chi tyiso ña, ta katyí ña chi ra: “Chito'o nda'a tyiño i'ya kuví sutu cha lee cha ño'ón chichi. ¿Atu niko'on nuun sellu ta yu'va i'ya ta tatun i'ya?”, katyí ña saku'un ña tu'un chi ra. ²⁶ Niko'on nuu ra Judá nda'a tyiño kuan ta katyí ra: “Cha kuenda cha ña satanda'i chi ña chi'in ra Sela, se'i. Va'a ka sakuví ña'an kuan ta ñima ka yu'u”, katyí ra. Ta ña chiyo ka ra chi'in ña.

²⁷ Ta ku'va cha kua kaku se'e ña, tini'i lee ño'ón chichi ña. ²⁸ Ku'va cha kaku se'e ña ta tava noo cha lee kuan nda'a kue, ta ña'an cha nye'é nu kakú ndotyin, ke'en ña nda'a kue ta cha'ñi ña noo yu'va kua'a, ta katyi ña: “Íkan kue i'ya kitá cha xi'na ri”, katyí ña. ²⁹ Soko natyi'i kue nda'a kue inga cha'a, ta xi'na ka inga yañi kue kaku. Ta katyi ña: “¿Yoso kaa cha xi'na ka yo'o kaku?”, katyí ña chi kue. Yukuan cha'a sakunañi ñu chi lee kuan Fares. ³⁰ Ya'a kuan ta kaku cha lee cha nu'ñi yu'va kua'a nda'a, ta sakunañi ñu Zara chi kue.

Ra José ta ñasi'i ra Potifar

39 Ta kivi chaá ra José chi'in ñáyivi Ismael nya Egipto, noo ra nañi Potifar, ra kuví nuu chi sindaro cha sa'akuendá ve'e ra faraón, satá ra chi ra. ² Ta va'a xaan chiyo ra José ve'e ra Potifar, ra Egipto kuan, ta ña'ri maa cha kumañi chi ra, tyi maa ra Jehová nyaá chi'in ra. ³ Ta nye'e ra Potifar tyi nasokó ra Jehová chi ra José, tyi tandi'i maa cha sakuví ra ta kitá va'a, ta yukuan kuenda va'a xaan kuñi ra Potifar nye'e ra chi ra José vatyi sakuví ra tyiño nuu ra. ⁴ Chitó ra Potifar tyi ma ndoyo ñu'un tyiño sa'á ra José, yukuan kuenda natyiso ra chi ra na kunyaa nda'a ra tandi'i tyiño cha iyó ve'e ra ta tandi'i cha iyó chi ra. ⁵ Ta nyakua nya kivi natyaa ra Potifar ve'e ra ta tandi'i cha iyó chi ra nda'a ra José, kicha'a nasokó ra Jehová tandi'i cha iyó ve'e ra, ta tandi'i cha iyó ityi chichi ku'u cha kuenda ra José. ⁶ Ta tyikuan kaa ta ña'ri maa cha chiká ñi ra Potifar. Noo ri tu'un cha kachi ra chiká xiñi ra.



Ta ra José vii xaan kaá ra, ta ndachan xaan kaá ra. ⁷ Ta kuví chi cha ya'a su'va tyembu, ta kí'vĩ iñi ñasi'i chito'o ra chi ra, ta katyí ña chi ra noo kivi kuan:

—Kava chi'in —katyí ña chi ra.

⁸ Soko ña kuñi ra, ta katyí ra chi ñasi'i chito'o ra:

—Nye'e xi'na, chito'i natyaa ra nda'i tandi'i maa cha iyó chi ra, ta vityin ña chiká ka iñi ra tu'un tandi'i kuan. ⁹ Ka'nu tyiño nyisó yu'u ve'e i'ya ta tandi'i maa cha iyó chi ra cha'a ra na kí'i nda'i, soko noo ri chi yo'o, ña cha'a ra cha kí'i nda'i chuun tyi ñasi'i ra kuvún. Ma kuvi koi chu'un tyi kuatyí kuví kuan nuu Nyoo —katyí ra chi ña.

¹⁰ Tyikuan ri maa ka'án ña chi'in ra tandi'i maa kivi, soko ña tyaá ya'vi ra tu'un ka'án ña, cha kuñi ña cha koo ra chi'in ña. ¹¹ Ta noo kivi kuan yori maa kanyikú ve'e ra Potifar, noo

ri maa ñasi'i ra nyaá ña, ta ki'v̄i ra José kua sa'atyíño ra. ¹² Ta t̄iñ ña sa'ma ra ta xit̄a ña chi ra ta katyí ña:

—K̄ava chi'in vityin —katyí ña chi ra.

Ta chinq̄ xaan ra kit̄a ra, ta ndoq̄ maa sa'ma ra, yi'í nda'a ña. ¹³ Cha nye'e ña tyi kit̄a ra, ta ndoq̄ sa'ma ra yi'í nda'a ña, ¹⁴ ta kan̄a ña chi ñáyivi kuví musu ña ta katyí ña:

—Ñ̄a'an xi'na ndo, nduk̄u va'a ȳi chi ra hebreo kuan vatyi nye'e ra tyiño ve'e i'ya, soko kuñí ra kuakunyaa ra chi yo, vatyi ki'v̄i ra nu kaj̄ ta nduk̄u satasi iñi ra chii, soko kicha'a kaná chaa vava'i, ¹⁵ ta cha nye'e ra tyi kaná chai ta kikonq̄ ra kua'an ra, ta ndoq̄ sa'ma ra i'ya —katyí ña.

¹⁶ Ta nake'en va'a ña sa'ma kuan nyakua nya cha nachaa ȳi ña. ¹⁷ Ta cha nachaa ra ta katyí ña chi ra tari katyí ña chi musu ña:

—Musun, ra hebreo cha kich̄i nyakon i'ya, nduk̄u satasi iñi ra chii. ¹⁸ Soko cha nye'e ra tyi kaná chaa xain, chinó xaan ra kit̄a ra, ta ndoq̄ sa'ma ra i'ya —katyí ña.

¹⁹ Ta xaan xaan kuñí ra cha chiñi ra cha nakatyí ñasi'i ra tyi tyikuan kaa nduk̄u satasi iñi ra José chi ña. ²⁰ Ta tav̄a ra tyiño chi musu ra na kutyi'i ra chi ra José ve'e kaa, nu kaño'ón ra chikoó kuatyi nuu rey, ta yukuan ndoq̄ ra ño'ón ra. ²¹ Soko ra Jehová nyaá ra chi'in ra José, ta kunda'vi kuñí ra Jehová chi ra, ta tyinyeé ra chi ra, na kuva'a kuñí ra kuví nuu ve'e kaa kuan nye'é ra chi ra. ²² Ta ra kuví nuu ve'e kaa kuan natyaa ra tandi'i ra kaño'ón ve'e kaa kuan nda'a ra José, ta ra José tyi'í tyiño tandi'i cha ta'an chi kasakuvi ra. ²³ Ta ña niñi ka kuñí chi cha sa'akuendá ra kuví nuu kuan chi ñáyivi yi'í nda'a ra José, tyi nyaá ra Jehová chi'in ra, ta tandi'i maa cha sakuví ra ta nasokó ra Jehová chi ra.



Nu nakotō ra José uvi ta'an ñuma'na

40 Cha ya'a tu'un kuan, ra kuví nuu chi ra kacha'á vinu ko'o ra faraón, ra kuví rey Egipto, ta ra cha kuví nuu chi ra kasava'á paan cha kachi rey kuan, kacha'a ra tisi'i chi chito'o ra, ra kuví rey kuan. ² Ta kuxaan xaan ra faraón chi nduvi ta'an ra kakuví nuu kuan. ³ Ta tachi ra tyiño na kutyi'i ra chi ra ve'e kaa cha nyaá ve'e ra kuví nuu chi sindaro cha kasa'á kuenda ve'e ra, suri ikan ve'e kaa kuan kuví nu ñ'ón ra José. ⁴ Ta ra kuví nuu kuan katyí ra chi ra José na sa'a kuenda ra chi ninduvi ta'an ra kuví tyiño kuan, ta kua'a xaan kivi kaño'ón ra ve'e kaa kuan.

⁵ Noo chakuaa kuan, ninduvi ta'an ra, kanye'e ra ñuma'na, noo noo ra, siin siin ñuma'na kanye'e ra, ta siin siin cha kuñí chi katyí. ⁶ Cha tuví inga kivi kuan, cha'an ra José chinye'e ra chi ra kakuví musu ra faraón cha kaño'ón chi'in ra ve'e kaa

kuan, ta nanye'e ra vatyi kui'ya xaan kanyikú ra. ⁷ Ta ndaka tu'un ra chi ra ta katyí ra chi ra:

—¿Ñáá tu'un cha kui'ya xaan kuñí ndo vityin? —katyí ra chi ra.

⁸ Ta kakatyí ra kuan chi ra:

—Nduvi ta'an ndi kanye'e ndi numa'na, ta yori maa kuví nakatyí chi ndi ñáá cha kuñí chi katyí ñuma'na kuan —kakatyí ra.

Ta katyí ra José chi ra:

—Soko Nyoo, ka'nu kuvi ra, ta kuvi katyí ra chi yo ñáá cha kuñí chi katyí ñuma'na kuan. Nakatyí ndo chii —katyí ra.

⁹ Tyikuan ta kicha'a nakatyí ra kuví nuu chi ra kacha'á vinu ko'o ra faraón, ta katyí ra:

—Nye'í noo yo'o ticha'a ndivi.^o ¹⁰ Ta nuu yo'o kuan kitá uñi ta'an soko, ta nye'í yoso kaa kitá ita nuu soko kuan, ta nanduví chi ticha'a ndivi chityí. ¹¹ Ta nanye'í vatyí nda'í vasu cha chi'í ra faraón vinu, ta to'in ticha'a ndivi kuan ta cha'ñi ndutya chi chichi vasu kuan, ta cha'í chi ra faraón —katyí ra.

¹² Ta katyí ra José chi ra:

—Tye'e kaa kuñí chi katyí ñuma'na cha nye'un. Uñi ta'an soko cha nye'un kuan, uñi kivi kuví kuan. ¹³ Chichi cha uñi kivi kutava ra faraón chuun ta kunaku'va ra tyiño sa'un inga cha'a, ta kuku'von cha ko'o ra tari nu kichi chi. ¹⁴ Chikén chuun vatyí ña'an naa iñun tu'in na kiton i'ya, ka'un chiin tu'in chi'in ra faraón, na tava ra chii ve'e kaa i'ya. ¹⁵ Vatyí ra hebreo kuví, ta kaxiko su'u ra chii nya ñui, ta ña'ri cha ña va'a chinyakuví, ta ño'in ve'e kaa i'ya —katyí ra José.

Ñuma'na cha nye'e ra kuví nuu chi ra kasava'á paan

¹⁶ Ta cha chiñi ra kuví nuu chi ra kasava'á paan kuan vatyí ra José va'a xaan cha'a kuenda ra ñáá cha kuñí chi katyí

^o40:9 Ticha'a ndivi kuñí chi katyí “uva” chi'in sa'an.

ñuma'na kuan, ta kicha'a nakatyí tuku ra kuan ñuma'na cha nye'e ra chi ra José, ta katyí ra:

—Ta ñuma'na cha nye'i kuví i'ya: yosó uñi ta'an tika paan kuichin xiñi. ¹⁷ Ta tika cha yosó nu sukun ka kuan, ndi'i nuu maa paan kuenda ra faraón yí'í chichi, soko kua'a xaan saa kachachí ti paan cha ño'ón chichi tika kuan —katyí ra.

¹⁸ Ta naka'an ra José ta katyí ra:

—Tye'e kaa kuñí chi katyi ñuma'na cha nye'un, uñi ta'an tika cha nye'un, uñi ta'an kivi kuví kuan. ¹⁹ Ta chichi cha uñi kivi kukatakaa ra faraón chuun nu yutun ta kukachi saa koño ñu'ún —katyí ra José.

Nu chinḡ kava ñuma'na cha kanye'e ra kakuví musu ra faraón

²⁰ Nu ku uñi kivi, ra faraón ndi'i ra kuiya, ta sava'a ra noo viko ka'nu cha kuenda tandi'i ra kasa'atyíño chi'in ra. Ta tava ra tyiño chi musu ra ta katyí ra:

—Kua tava ndo chi ra kuví nuu chi ra kacha'á vinu ko'i ta chi'in ra kuví nuu chi ra kasava'a paan kuan —katyí ra chi'in nuu tandi'i ra kanyikú viko kuan.

²¹ Ta naku'va ra tyiño kuan inga cha'a chi ra cha cha'a vinu ko'o ra.

Ta kicha'a cha'á ra vinu ko'o ra faraón inga cha'a. ²² Ta chitakaa ra chi ra cha kuví nuu chi ra kasava'á paan kuan, tari ku'va katyí ra José chi ra. ²³ Ta ra kuví nuu chi ra cha kacha'á vinu ko'o ra faraón, ña niko'on iñi ra chi ra José, naá iñi ra chi ra.

Nu nakatyí ra José ñáá cha kuñí chi katyi ñuma'na cha nye'e ra faraón

41 Uvi kuiya ya'a, ta noo kivi kuan, ra faraón nye'e ra noo ñuma'na tari cha nanyaá ra yu'u yuvi ndutya Nilo. ² Ta chichi yuvi ndutya kuan kitā ucha ta'an sindiki na'nu ta xa'an ti, ta kachachí ti itya yu'u yuvi kuan. ³ Ta ya'a kuan ta kitā koyo tuku inga ucha ka ta'an ti yu'u yuvi kuan, soko kiñi xaan kaá ti ta kue'e xaan ti ta kachikuitayukú ti xiin

sindiki na'nu kuan. ⁴ Tyikuan ta sindiki kiñi kaa ta kue'e kuan kachachi ti chi sindiki cha na'nu ta tyaki kuan.

Tyikuan ta ndukachi iñi ra faraón.

⁵ Ya'a kuan ta nakusu ra faraón inga cha'a, ta nye'e ra nonga ñuma'na: Nye'e ra noo yutun trigu ta kaña ucha ta'an yoko nuu tun ta yoko kuan na'nu vava'a chi ta tyaki xaan chi.

⁶ Ya'a kuan ta kaña inga ucha ka ta'an yoko suri maa nuu yutun trigu kuan soko kiñi xaan kaá chi, ta cha'mi tatyí kuiya chi chi. ⁷ Ta ndi ucha yoko cha kiñi kaa kuan kachachi chi chi ndi ucha ta'an yoko cha tyaki kaa kuan.

Tyikuan ta ndoyó ra inga cha'a. Ta nakachi iñi ra tyi noo ri kuñi chi katyi ñuma'na cha nye'e ra. ⁸ Cha tuví inga kivi kuan chiká iñi ra tu'un kuan, ta tachi ra na kunduku ra chi tandi'i ra nakotó ta ra chitó tu'un nyityi ta ra chiñi tuñi xaan cha iyó ñuu Egipto kuan. Ta nakatyí ra faraón ñuma'na cha nye'e ra chi ra kuan, soko ninoo maa ra ta ña kuví nakoto ra ñáá cha kuñi chi katyi ñuma'na kuan. ⁹ Ta naka'an ra kuví nuu chi ra cha cha'á cha ko'ó ra faraón ta katyi ra:

—Vityin niko'ón iñi cha ña va'a cha chinyakuví. ¹⁰ Kivi nduxaun chi nyu'u cha kuví ndi musun, ta tyi'un chi ndi ve'e kaa cha nyaá ve'e ra kuví nuu chi sindaro cha sa'akuendá ve'un, tyi'un chii ta chi ra kuví nuu chi ra kasava'á paan. ¹¹ Ta noo chakuua nduvi ta'an ndi nye'e ndi siin siin ñuma'na. Ta siin siin cha kuñi chi katyi noo noo ñuma'na kuan. ¹² Ta ño'ón noo ra tyivaa cha kuví hebreo chi'in ndi ve'e kaa kuan, musu ra kuví nuu chi sindaro cha sa'akuendá ve'un kuví chi ra. Ta nakatyí ndi ñuma'na cha nye'e ndi chi ra, ta katyi ra chi ndi ñáá cha kuñi chi katyi noo noo ñuma'na kuan. ¹³ Ta tandi'i maa tari ku'va katyi ra chi ndi, tyikuan kaa chingó kava, ta naku'von tyiño sa'í inga cha'a ta chi inga ra kuan chitakaun chi ra —katyi ra chi ra faraón.

¹⁴ Tyikuan ta tachi ra faraón na kutava ra chi ra José, ta numi ri katava ra chi ra chichi ve'e kaa kuan. Satya ra xiñi ra



ta ixi yu'u ra ta nasamaꝯ ra sa'ma ra ñandi'i ta chaꝯ ra nuu ra faraón. ¹⁵ Ta katyí ra faraón chi ra José:

—Nye'i noo ñuma'na ta yori maa kuví nakatyí chii ñáá cha kuñí chi katyí. Ta ñi'in tu'un vatyí tatu chiñún ñuma'na, kuví nakatyun ñáá cha kuñí chi katyí —katyí ra faraón.

¹⁶ Naka'án ra José nu ka'án ra faraón, ta katyí ra:

—Ma kuvi chi yu'u, soko Nyoo kuví katyí ra chi yo ñáá cha kuñí chi katyí ñuma'na kuan, yo'o faraón —katyí ra José.

¹⁷ Ta katyí ra faraón chi ra José:

—Nye'í chichi ñuma'na kuan vatyí nanyaí xiin yuvi ndutya Nilo. ¹⁸ Ta chichi yuvi kuan kitꝯ ucha ta'an sindiki na'nu ta xa'an tí, ta kachachí tí itya. ¹⁹ Ya'a kuan, ta nye'i kitꝯ ucha ta'an ka kiti kue'e ta kiñi kaá tí, ña tu've nye'é sindiki cha ya'a xaan kiñi kaa nika'nu Egipto i'ya. ²⁰ Ta sindiki kue'e ta kiñi kaa kuan, kachachí tí chi ndi ucha sindiki cha na'nu ta tyaki kuan. ²¹ Soko ña ketuvi maa tí cha kachachí tí chi sindiki xa'an kuan vatyí taku'va kaá ri maa tí cha kue'e tí. Tyikuan kaa kuví ñuma'na cha nye'i, ta ndukachí iñi.

²² ”Tyikuan ta nakusi inga cha'a, ta chichi cha kixí, nye'i inga ñuma'na. Nye'i noo yutun trigu ta kañꝯ ucha ta'an yoko

na'nu ta tyaki nu tutrigu kuan. ²³ Ya'a kuan, ta kitā ucha ta'an ka yoko trigu cha ityi kaá, ta kayu chi'in tatyí kuiya. ²⁴ Ta yoko trigu cha ityi kaá kuan, kachachi chi chi inga ucha ta'an ka yoko trigu na'nu ta tyaki kuan. Ta nakatyí ñuma'na kuan chi tandi'i ra kanakotó, soko ni noo maa ra ta ña kanakotó ra ñáá cha kuñi chi katyí ñuma'na kuan —katyí ra faraón.

²⁵ Tyikuan ta katyí ra José chi ra faraón:

—Noo ri tu'un kuñi chi katyí ninduvi ta'an ñuma'na cha nye'un, yo'o faraón. Tyi kuñi Nyoo sakoto ra chuun ñáá cha kua sakuvi ra ityi nuu, ta numi ri kusakuvi ra. ²⁶ Ucha ta'an sindiki na'nu ta xa'an kuan, chi'in ucha ta'an yoko trigu cha tyaki kuan, ucha kuiya kuví kuan tyi noo ri kuñi chi katyí ninduvi ñuma'na kuan. ²⁷ Ta ucha ta'an sindiki kue'e cha kakitā chata inga kiti xa'an kuan, ta chi'in ucha ta'an yoko trigu cha ityi kaá kuan, kuñi chi katyí ucha kuiya cha kua koo tama. ²⁸ Ta maa Nyoo saña'á ra chuun cha kua sakuvi ra. ²⁹ Vachi ucha kuiya cha kua kuva'a xaan cha kua tachi ñáyivi níkaka'nu Egipto, ta kua koo xaan cha kachi ñu. ³⁰⁻³¹ Ya'a kuan ta kua kichi ucha kuiya cha kua koo xaan tama. Ta nyakua kunaa iñi ñu Egipto tandi'i maa yoso kaa chiyo kua'a xaan cha kachachi ñu. Yori kuniko'on iñi kuiya chiyo kua'a cha kachachi ñu. Ka'nu xaan tama kua koo. ³² Uvi ta'an cha'a nye'un ñuma'na kuan, tyi cha tyaá Nyoo ku'va vatyí numi ri kua sakuvi ra tyikuan kaa.

³³ ”Yukuan cha'a ta'an chi ndukun noo ra chitó ta kachi xiñi ra, ta tyison chi ra siki níka'nu Egipto. ³⁴ Tye'e kaa kua sakuvun, yo'o faraón, natyiso chi ra kakuví tyiño nuun, na tava ra tyiño chi ñáyivi, na kanata'vi ñu trigu cha kua koo, ta na kuvi chi o'on ku'va, ta noo ku'va kuan kua naku'va ñu chi ra kuví tyiño, ta kunake'en va'a ra trigu kuan chichi cha ucha kuiya cha kua kuva'a xaan cha kutachi ñáyivi. ³⁵ Ta tyikuan kaa kua sanduñ ri ra trigu kuan chichi kuiya va'a cha vachi, kua kasakaya ra ta kanake'en va'a ra trigu kuan noo noo ñuu ka'nu ta maun ki'i nda'a tandi'i tyiño i'ya, yo'o faraón.

Tyikuan kaa ta koo cha kachi ñáyivi ñuun. ³⁶ Ta trigu cha kua nake'en va'a ra kuan, ikan kuan kua kachi ñáyivi chichi cha ucha kuiya cha kua koo tama Egipto i'ya, ta tyikuan kaa ta ma kúvi ñáyivi ñuun chi'in soko —katyí ra José chi ra faraón.

Nu nyaká ña'an ra José ñuu Egipto

³⁷ Ta chita'an iñi ra faraón ta ra kakuví tyiño chi'in ra cha katyí ra José. ³⁸ Ta katyí ra faraón chi ra kakuví musu ra:

—¿Atu kuvi nañi'in yo nonga rayii cha nyaá Tatyí Ii Nyoo chi'in, tari ra i'ya? —katyí ra.

³⁹ Ta katyí ra faraón chi ra José:

—Ta vityin Nyoo saña'a ra chuun yoso kaa kua kuvi, ta yori nonga ra kachi iyó ta chiñituñi tari yo'o. ⁴⁰ Nda'a maun kua kunyaa ve'e tyiñe, ta tandi'i ñáyivi ñui kukicha'a ñu tyiño cha kutavon chi ñu. Noo ri yu'u, ra faraón, ka'nu ka kuví ikan sa'a yo'o —katyí ra faraón.

⁴¹ Ta katyí tuku ra faraón chi ra José:

—Nye'e xi'na, tyisé chuun cha kuvún ra kuví tyiño siki tandi'i ñuu Egipto i'ya —katyí ra.

⁴² Tyikuan ta tava ra faraón xe'e cha nyisó sellu, cha yi'i nunda'a ra, ta tyi'i ra nuu nda'a ra José. Ta sakui'no ra chi ra chi'in noo sa'ma cha chingo chi'in katyi va'a,^p ta tyi'i ra siki xu'un kuaan sukun ra. ⁴³ Ya'a kuan ta sandaa ra chi ra José nu carreta cha vachí chata ra, ta tava tyiño ra chi ñáyivi kua'an ityi nuu ra na kana chaa ñu ta katyí ñu: “¡Nuña ndo ityi nu vachí ra nyaká ña'an!”, katyí ñu. Ta tyikuan kaa ndoo ra José kuví ra ityi nuu ñu'ún Egipto.

⁴⁴ Ta katyí ra faraón chi ra José:

—Vasi kuví yu'u ra faraón, soko yo'o kuvún ra kua kunyaka ña'an tandi'i ñuu Egipto i'ya —katyí ra.

⁴⁵ Ta nasama ra faraón sivi ra José ta sakunañi ra chi ra, Zafnat-panea. Ta satanda'a ra chi ra chi'in ku Asenat, se'e ra Potifera, ra kuví sutu ñuu On. Ta tyikuan kaa ndoo ra José

^p41:42 “Katyí va'a”, ikan kuví “lino” chi'in sa'an.

nyaká ña'an ra tandi'i ñuu Egipto. ⁴⁶ Oko uchi kuiya ra José kivi kacha'a kuenda ra chi ra nuu ra faraón rey Egipto.

Ya'a kuan ta kitã ra José nuu ra faraón, ta kua'an ra tandi'i ñu'ún Egipto kuan. ⁴⁷ Ta chichi cha ucha kuiya va'a kuan, kuva'a xaan cha tachi ñáyivi. ⁴⁸ Ta nake'en va'a ra José cha kasakaya ra tandi'i nda'a ñuu chichi cha ucha kuiya kuan. ⁴⁹ Ta ya'a xaan cha kua'a trigu sakaya ra José, tari maa cha kua'a ñiyiti yu'u tyañu'un. Ta nyakua ña kuví ka tyiku'va ra, vatyi ya'a xaan kua'a chi.

⁵⁰ Cha kumañi kichi tama kuan, chikoḡ uvi ta'an se'e ra José chi'in ku Asenat. ⁵¹ Ta se'e nuu ra, sakunañi ra Manasés, tyi katyí ra: “Tyi sanaá iñi Nyoo tandi'i maa tindo'o cha nye'i ta chi ñáyivi chii”, katyí ra. ⁵² Ta se'e ra cha ku uvi sakunañi ra Efraín, tyi katyí ra: “Tyi cha'á Nyoo se'i ñuu nuu nye'i tindo'o”, katyí ra.

⁵³ Tyikuan kaa ya'a ucha kuiya cha kua'a xaan cha kachi ñáyivi chiyḡ ñi ka'nu maa Egipto. ⁵⁴ Ta chaḡ ucha kuiya tama. Tari ku'va katyi ra José cha kua kuvi ta chiyḡ tama tandi'i maa inga ñuu, soko tandi'i maa ñuu Egipto ña'ri tama chiyḡ vatyi iyó cha kachi ñáyivi. ⁵⁵ Kivi nduñi'in tama kuan, kicha'á chikán ñáyivi ñuu Egipto cha kachi ñu chi ra faraón. Tyikuan ta katyí ra faraón chi ñu: “Kua'an ndo kuanye'e ndo nu nyaá ra José, ta sakuvi ndo cha katyi ra chi ndo”, katyí ra chi ñu.

⁵⁶ Ta kicha'a nduñi'in tama kuan, tandi'i maa ñu'ún Egipto. Tyikuan ta nuñã ra José tandi'i yaka nu yi'í va'a trigu, ta kicha'a xikó ra chi ñu Egipto vatyi chikava tama nika'nu ñuu kuan. ⁵⁷ Tandi'i maa inga ñuu kitã ñu kua'an ñu kua sata ñu trigu nu nyaá ra José nya Egipto, tyi ka'nu xaan nanduvi tama tandi'i maa ñu'ún ñáyivi.

Nu kua'an koyo yañi ra José nya Egipto

42 Chito ra Jacob tyi nya ñu'ún Egipto iyó trigu ta katyí ra chi se'e ra: “¿Ñáá tyiño nyikú ndo nye'é



ndo nuu ta'an ndo i'ya? ² Ñi'in tu'un tyi nya Egipto iyó trigu. Kuḷ'an ndo nyikuan ta sata ndo cha kachi yo, tyikuan ta ma kúvi yo soko", katyí ra.

³ Tyikuan ta uchi ta'an yañi ra José kua'an koyo ra kua sata ra trigu nya Egipto. ⁴ Soko ña kuñí ra Jacob cha ku'un ra Benjamin, yañi ra José, tyi koto ñáá cha kuvi chi ra, ndichí xiñi ra. ⁵ Ta kua'an koyo se'e ra Israel ñin ri chi'in kua'a ka ra kua'an koyo kua sata trigu, vatyí chaḷ tama nya ñu'ún Canaán nu ka iyó ra.

⁶ Ta ra José kuví ra ra nyaká ña'an ñu'ún Egipto kuan, ta ikan ra ikan xikó chi tandi'i ñáyivi cha kitḷ tandi'i ri ityi ta chaḷ koyo ñu ñuu Egipto kuan. Ta chaḷ tuku ra kakuví yañi ra José. Ta cha kachaḷ ra nuu ra José, chikuiñi chiti ra ta

kanakañí noo ra nuu ra nya nu ñu'ún nuu ra José. ⁷ Ta ku'va cha nanye'e ra José chi ra kakuví yañi ra, ta ñiko'on nuu ra chi ra, soko sa'a ra tu'un tyi ña ño'ón nuu ra chi ra. Ta xaan ka'án ra chi'in ra, ta katyí ra:

—¡Ta nyo'o! ¿Nya ñuu kitā ndo? —katyí ra.

Ta kanaka'an yañi ra, ta kakatyí ra:

—Nya ñuu Canaán kitā ndi, vatyi vachí sata ndi trigu —kakatyí ra chi ra.

⁸ Vasi ñiko'on nuu ra José chi yañi ra, soko yañi ra ña kaniko'ón nuu ra chi ra. ⁹ Ta ñiko'on iñi ra José ñuma'na cha nye'e ra chi yañi ra ta cha na'a, ta katyí ra chi ra:

—Nyo'o vachí ñañí ndo chi ndi, ta vachí ndo vachí nye'e ndo yoso kaa ta kuví chasa'a ndo chi nyu'u ñáyivi Egipto —katyí ra chi ra.

¹⁰ Ta kanaka'an ra kuan ta kakatyí ra:

—¡Ñima! Vachí nyu'u ra kakuví musun, vachí sata ndi trigu tyi ña'ri maa cha kachi ndi. ¹¹ Tandí'i ndi ta kuví ndi se'e noo ri rayii, noo ri sutu tandí'i ndi, ta kuví ndi noo ñáyivi kachi iyó ta ñima ñáyivi su'u kuví ndi. Nyu'u ra kakuví musun, ni noo kivi ña ndukú nye'e ndi ñuu ndo —kakatyí ra chi ra.

¹² Ta katyí ra José:

—Ña ndicha cha ka'án ndo, ra vachí nduku ku'va yoso kaa kivi chasa'a ndo ta kichi ndo siki ndi, ikan kuví nyo'o —katyí ra José chi ra.

¹³ Ta kanaka'an ra ta kakatyí ra:

—Nyu'u ra kakuví musun, uchi uvi ta'an ndi chi'in yañi ndi, ta ñin ri sutu ndi ta nya Canaán iyó ndi, ta ra cha lu'lu ka ndoo ra chi'in sutu ndi ta inga ra yori ra natuví —kakatyí ra chi ra.

¹⁴ Ta katyí ra José chi ra:

—Cha katyí chi ndo, ñáyivi cha ñañí ñuu ndi kuví ndo.

¹⁵ Ta tye'e kaa kukoto ndi tatu ndicha ndo cha ka'án ndo tyi ra va'a kuví ndo. Yu'u tyana'in chi ndo chi'in ñayivi iyó ra faraón vatyi ¡ma kita ndo i'ya nyakua nya kichi nyaka ndo chi ra lu'lu yañi ndo! ¹⁶ Na ku'un noo ndo kuke'en chi yañi ndo,

ta inga ndo ndoo ndo ve'e kaa. Ta tyikuan kaa ta kukoto ndi chi'in ñáyiví iyó ra faraón tatu ndicha ndo cha ka'án ndo. Tatu ña ndicha ndo cha ka'án ndo, kua koto ndi tyi kuví ndo ñáyiví cha ñañí chi ndi —katyí ra chi ra kuan.

¹⁷ Tyikuan ta tyi'í ra José chi tandi'í ra chichi ve'e kaa uñi kivi. ¹⁸ Nu ku uñi kivi ta katyí ra chi ra:

—Yu'u kuví noo ra yu'ví chi Nyoo. Sakuvi ndo cha katyi ndi ta ma ka'ñi ndi chi ndo. ¹⁹ Tatu ndicha ndo tyi ñáyiví va'a kuví ndo, na ndoo noo yañi ndo ve'e kaa i'ya, ta tandi'í ka ndo kuví kunu'un ndo kunanyaka ndo trigu chi ñáyiví ve'e ndo vatyí kachi ñu. ²⁰ Soko na kichi ra lu'lu yañi ndo chi'in ndo, ta kua koto ndi tyi ndicha cha ka'án ndo, ta ma kúvi ndo —katyí ra José chi tandi'í ra kuan.

Ta tyikuan kaa kasakuví ra.

²¹ Ta kandatu'un ta'an ra ta kakatyí ra:

—Cha ndicha kuii, ña va'a maa cha sakuví yo chi yañi yo cha na'a. Vasi nye'é yo cha kui'ya kuñí ra ku'va cha kicha'a chikán ra tumañi iñi chi yo, ta ña kicha'a yo tu'un ka'án ra. Ña va'a maa cha chinyakuví yo chi'in ra —kakatyí ra.

²² Ta naka'án ra Rubén:

—¿Atu ña katyí chi ndo tyi ma sakuvi yo cha kiñi kaá chi'in ra lu'lu kuan?, ta vityin kua naka'nya yo kuenda cha katyi cha chi'í ra kuan —katyí ra chi yañi ra.

²³ Ña katuví iñi ra cha kutuñí iñi ra José tu'un cha kaka'án ra vatyí iyó ra kuví yu'u ra José, ta naku'vá kuenda ra cha ka'án ra chi'in yañi ra. ²⁴ Ta kuachiyó ra José nu kanyikú yañi ra, ta chakú ra cha kui'ya iñi ra. Ya'a kuan ta nachaá ra inga cha'a nu kanyikú yañi ra, ta kuví ka'án ra chi'in ra, ta tiin ra chi ra Simeón, ta tyi'í ra tyiño na ku'ñi ra chi ra chi'in nuu yañi ra. ²⁵ Ya'a kuan, ta tavá ra José tyiño chi musu ra, na kasakutu ra tindaa yañi ra chi'in trigu, ta na natyi'i ra ya'vi trigu kuan chichi yu'u tindaa ra, ta na tyi'i ndi'í ra cha kachi ra ityi kunu'un ra.

Ta tyikuan kaa kasakuví ra. ²⁶ Ta katyaá yañi ra trigu xiin burru sana ra ta kuanu'un koyo ra.



²⁷ Ta chaḡ koyo ra nu kua kusu ra chakuaa kuan. Ta ndachi noo ra kuan yu'u tindaa ra ku'va cha kua ku'va ra cha kachi burru sana ra, ta nanye'e ra yi'í xu'un ra chichi tindaa kuan.

²⁸ Ta katyí ra chi tandi'i yañi ra:

—Nye'e xi'na ndo, naku'va ra xu'in, maa xu'un yi'í chichi tindaa i'ya —katyí ra.

Ta kanayu'vi xaan ra ta kakatyí ra chi yañi ra:

—¿Ñáá cha kuví i'ya? ¿Ñáá cha nyakuví Nyoo chi'in yo?
—kakatyí ra.

²⁹ Ta kua'an koyo ra nya Canaán, ta kanakatyí ra tandi'i maa chi sutu ra, ra Jacob, ñáá ndi'i cha kakuví chi ra nu cha'an koyo ra, ta kanakatyí ra tye'e kaa chi sutu ra:

³⁰ —Ra kuví tyiño ñuu nu cha'an ndi kuan, xaan xaan ka'an ra chi'in ndi, ta tyaḡ ra kuatyí chi ndi, kuñí maa ra tyi kuví ndi noo ra cha kañañí ñuu ra. ³¹ Ta katyí tuku ndi chi ra tyi ñáyivi kachi iyó kuví ndi, ta ñima ra ñañí ñuu ra kuví ndi. ³² Ta katyí ndi chi ra tyi uchi uvi ta'an ndi chi'in yañi ndi, ta noo ri sutu ndi ta noo ra ña natuví ra, ta ra lu'lulu ka ndoo ra chi'in sutu ndi nya Canaán, katyí ndi chi ra. ³³ Tyikuan ta katyí ra kuví nuu ñuu kuan chi ndi: “Tatu ndicha ndo cha ñáyivi va'a kuví ndo, na ndoo noo yañi ndo chi'in, ta ku'un ndo ta kunyaka ndo cha kachi ñáyivi chi ndo. ³⁴ Soko, cha ndichi ndo inga cha'a, na

kichi ra lu'lu yañi ndo chi'in ndo. Tyikuan ta kundunhi iñi yu'u tyi ñáyivi va'a kuví ndo, ta ñima ra ñañí chi ndi kuvi ndo, ta kua tave chi yañi ndo ve'e kaa, ta kua kuvi sata ndo cha kachi ndo cha iyó ñuu i'ya", katyí ra chi ndi.

³⁵ Ta ku'va cha kua kakoyo ra cha yí'í chichi tindaa ra, kananye'e ra vatyí ta'an ta'an tindaa kuan kayí'í xu'un cha katyiya'ví ra. Ta cha kanye'é ra chi'in sutu ra xu'un kuan, kanayu'ví ra. ³⁶ Ta katyí sutu ra chi ra:

—Nyo'o kusandoo ndo chii chi'in ni nonga se'i. Ña natuvi ra José, ni ra Simeón ñandí'i, ta vityin kua ke'en ndí'i ndo chi ra Benjamin. Ta yu'u kuví ra nye'é tandí'i tukui'ya iñi i'ya —katyí sutu ra chi ra.

³⁷ Ta katyí ra Rubén chi sutu ra:

—Cha'í ityi chuun cha ka'ñun ninduvi ta'an se'i, tatu tye'e ta ma ndichi ra Benjamin chi'in. Ma kaka iñun, kusa'a kuenda mai chi ra —katyí ra chi sutu ra.

³⁸ Ta katyí sutu ra chi ra:

—Ma ku'un ra Benjamin, se'i, chi'in ndo Egipto. Ra José, yañi ra, chi'í ra. Ta noo tu'un maa ra ndoó, ta koto ñáá cha kuvi chi ra ityi ku'un ndo, ta kua kúvi ndí'i yu'u chi'in tukui'ya iñi —katyí sutu ra chi ra chi'in yañi ra.

Nu kua'an ra Benjamin chi'in yañi ra nya Egipto

43 Ka'nu xaan tama iyó ñu'ún Canaán kuan. ² Ta cha ndí'í chachí ñáyivi chi ra Jacob trigu cha chisata se'e ra nya Egipto. Tyikuan ta katyí ra chi se'e ra:

—Kua'an ndo inga cha'a nya ñuu kuan ta sata ndo su'va ka trigu kachi yo —katyí ra chi ra.

³ Ta naka'an ra Judá ta katyí ra chi sutu ra:

—Soko ra nyaká ña'an ñuu kuan katyi va'a ra chi ndi, tyi tatu ma kichi ra Benjamin chi'in ndi, ma kuvi nye'e ndi chi ra.

⁴ Yukuan cha'a tatu ku'von cha ku'un ra chi'in ndi, ku'un ndi inga cha'a kusata ndi trigu. ⁵ Soko tatu ma tachun chi ra chi'in ndi, ma ku'un ndi, vatyí katyí ra kuan chi ndi, tyi ma kuvi

nye'e ndi chi ra tatu ma ku'un yañi ndi chi'in ndi —katyí ra Judá chi sutu ra.

⁶ Ta naka'an ra Israel ta katyi ra:

—Ta ¿ñáá tu'un cha sakuvi xaan ndo cha ña va'a chii? ¿Ñáá tu'un katyi ndo chi ra kuan vatyi iyó inga yañi ndo? —katyí sutu ra chi ra. ⁷ Ta kanaka'an ra, ta kakatyí ra:

—Soko ra kuan nduku tu'un xaan ra chi ndi, ta katyí ra chi ndi: “¿Atu iyó ka sutu ndo? ¿Atu iyó inga yañi ndo?”, katyi ra. Ta katyí ndi chi ra: “Iyó sutu ndi ta iyó inga yañi ndi”, katyi ndi. Ta naka'an ra ta katyi ra: “Kua ke'en ndo chi ra yañi ndo”, katyi ra. ¿Atu chitó xaan nyu'u cha kua kakan ra kuan cha ku'un yañi ndi? —kakatyí ra chi sutu ra.

⁸ Ta ra Judá katyi ra chi ra Israel, sutu ra:

—Ku'va na ku'un ra tyivaa i'ya chi'in, ta na ku'un ri ndi taku'va vatyi yo'o ta se'e yo koo nyito ka yo. ⁹ Siki mai ku'un ñáá cha kuvi chi ra, yu'u kuku'va kuende ñáá cha kuvi chi ra. Tatu ma ndichi ra chi'in, ta ma kananyai chi ra nuun, na ku'un maa kuatyí kuan siki tyikuan ri maa. ¹⁰ Tye'e ta ña kukuee xaan ndi, cha ya'a cha'an ndi uvi ta'an cha'a ta nandichi ndi —katyí ra chi sutu ra.

¹¹ Ta katyi sutu ra chi ra:

—Ña'ri ka ku'va sakuvi yo. Ku'a'an ndo. Ke'en ndo su'va cha va'a ka cha iyó nu ñu'ún i'ya, ki'i nda'a ndo ku'un su'va bálsamo, su'va tyañuñu, su'va ndutya vixi cha'án, su'va mirra, nuez ta limendra, tyi'i ndo nuu tindaa ndo ta ku'va ndo chi ra kuví nuu kuan. ¹² Ta ki'i nda'a ndo xu'un cha kusata ndo trigu, ta ki'i nda'a tuku ndo xu'un cha nañi'in ndo chichi tindaa ndo kivi kuan, ña'ri yi ña sa'a ra kuenda. ¹³ Ta ke'en ndo chi yañi ndo ta kua'an ndo kua nye'e ndo chi ra kuan. ¹⁴ Ta Nyoo, ra iyó tandi'i tunyee ifni chi, na ku'va ra cha va'a ifni ra kuan nye'e ra chi ndo, ta ku'va ra ndichi yañun, ra Simeón, ta ra Benjamin. Ta yu'u tatu ta'an chi cha ndoi cha yori ka se'i, ndoo mai va'a —katyí ra Israel chi se'e ra.

¹⁵ Ta kua'an koyo ra ta kake'en ra cha su'va ka xu'un kua'an chi'in ra, ta cha mañi cha kua ku'va maa ra chi ra kuví tyiño ñuu kuan, ta kua'an ra Benjamin chi'in ra nya ñuu Egipto. Ta chaq̄ koyo ra nuu ra José. ¹⁶ Ku'va cha nanye'e ra José chi ra Benjamin vatyí vachí ra chi'in ra, ta katyí ra chi ra cha sa'á kuenda ve'e ra:

—Kuq̄'an kua nyaka chi tandi'i ra i'ya nya ve'i, ta ka'ñi ndo noo sindiki, ta sanduva'a ndo chi ti, vatyí kakusama ra chi'in ora —kатыí ra chi musu ra.

¹⁷ Ta tyikuan kaa sakuví musu ra José, ta ke'en ra chi tandi'i ra ta chinyakā ra chi ra nya ve'e ra José. ¹⁸ Ta kanayu'vī xaan ra, ku'va cha chaq̄ koyo ra ve'e ra José, ta kakatyí ra chi yañi ra:

—Cha katyí xu'un cha naku'vā ra chi yo chichi tindaa yo kivi kichí yo cha xi'na ri, cha katyí kuan vachí nyaka ra chi yo i'ya, ta kua tyaa ra kuatyí chi yo, ta kua kuvi yo musu ra ta kusakuvi yo tyiño nuu ra chi'in tandi'i kiti sana yo —kakatyí ra.

¹⁹ Ta katu'vā ra nu nyaá ra sa'á kuenda ve'e ra José vatyí kaka'an ra chi'in ra.

²⁰ Ta kakatyí ra:

—Ta kichí nuu ndi kichí satā ndi trigu ñuu i'ya, yo'o tata, ²¹ ta cha kuanu'un ndi, ku'va cha chaq̄ ndi nu kua kusu ndi, ta nuñā ndi yu'u tindaa ndi, ta nanye'e ndi vatyí yí'í tandi'i xu'un noo noo ndi chichi noo noo tindaa kuan, ta xu'un kuan vachí nanyaká ndi. ²² Tyi ña chitó ndi yóo cha natyí'i xu'un kuan nuu tindaa ndi, ta nyisó siin ndi xu'un cha kuenda cha kua sata ka ndi trigu —kakatyí ra chi musu kuan.

²³ Ta katyí musu kuan chi ra:

—Ma kaka iñi ndo, ta ma nayu'vi ndo. Vasi maa Nyoo ndo, ta Nyoo sutu ndo, tyi'i xu'un kuan chichi tindaa ndo, tyi yu'u naki'in xu'un cha satā ndo trigu kuan —kатыí ra.

Ta cha'an musu kuan chitavā ra chi ra Simeón, ta chinyakā ra chi ra nu nyikú yañi ra. ²⁴ Ndi'i kuan ta chinyakā ra chi ra ve'e ra José. Ta cha'ā ra ndutya kako'o ra ta nakatya ra cha'a ra, ta cha'ā ra cha kachi burru sana ra. ²⁵ Ta ku'va cha kachitó

ra vatyi kuchaa ra José cha ora kuan vatyi kakusama ra chi'in ra, ta katavá ra tandi'i cha kua ku'va maa ra chi ra.

²⁶ Ta ku'va cha nachaa ra José ve'e ra, ta cha'a yañi ra tandi'i maa cha kanyisó ra, cha kua ku'va maa ra chi ra, ta kanaka'nu chiti ra nuu ra. Ta nyakua nya nu ñu'ún kachakun ra xiñi ra. ²⁷ Ta ndaká tu'un ra José chi ra, ta katyí ra:

—¿Atu iyó va'a ndo? ¿Yoso kaa iyó ra cha va'a sutu ndo, ra cha ka'an ndo tu'un chi'in? ¿Atu nyitó ka ra? —katyí ra José.

²⁸ Ta kakatyí ra chi ra:

—Nyito ka ra, ta va'a kuñi musun, ra kuví sutu ndi —kakatyí ra chi ra José, ta kanaka'nu chiti tandi'i ra nuu ra, vatyi kasa'a ra ñáyivi chi ra.

²⁹ Ta nanye'e ra José chi ra Benjamin yañi ra, se'e si'i ra, ta katyí ra:

—¿Atu ikan ra i'ya kuví yañi lu'lu ndo cha ka'an ndo tu'un chi'in? —katyí ra.

Ta kakatyí ra chi ra:

—Ikan ra i'ya kuví ra —kakatyí ra chi ra.

Ta katyí ra chi ra lu'lu kuan:

—¡Nyoo nanye'e nda'vi ra chuun, se'! —katyí ra chi ra.

³⁰ Siñi xaan kuñi ra nanye'e ra chi yañi ra, ta cha siñi kuñi ra kicha'a kuñi ra kuaku chaa ra, ta numi ri kí'vì ra chichi ve'e nu kixi ra ta kicha'a chakú chaa ra. ³¹ Ta ndi'i chakú chaa ra, ta nakatya ra nuu ra ta kitá ra ta katyí ra chi musu ra: “Tyi'i ndo cha kachi ndi”, katyí ra.

³² Ta maa ri maa ra José chikunyaá noo mesa kuan, ta tandi'i yañi ra chikunyiku ra inga mesa. Ta ra ñuu Egipto cha kua kakachi chi'in ra chikunyiku ra inga mesa, vatyi ra Egipto ña kuví kakachi ra iin ri chi'in ra kakuví hebreo, vatyi kuñi maa ra vatyi ña va'a. ³³ Ra kakuví yañi ra José kachikunyiku ra noo nu mesa ityi nuu ra José. Ta ra José katyí ra chi ra na kunyiku ra yukun yukun ri yoso ku'va kuiya ra, ra cha ñi'in ka ta ra lu'lu ka. Ta iyo xaan kakuñi yañi ra, ta kananye'e nuu ta'an ra. ³⁴ Ke'en ra José nyayu cha tayukú nu mesa maa ra ta



cha'a ra kakachi yañi ra, ta kua'a ka cha'a ra chi ra Benjamin cha nuu tandi'i ka yañi ra. Kachachi ra ta kachi'i ra ta kakusi xaan kakuñi ra chi'in ra José.

Copa ra José

44 Ya'a kuan, ta ra José tachi ra chi musu cha nye'e tyiño ve'e ra, ta katyi ra:

—Sakutu noo noo tindaa ra i'ya chi'in trigu, yoso ku'va cha kakuvi kakuiso ra, ta tyi'un xu'un cha kasata ra trigu yu'u tindaa noo noo ra. ² Ya'a kuan, ta ke'un copa xu'un kuichin cha kuví copa mai ta tyi'un chichi tindaa ra cha tyivaa ka kuan, ta tyi'i tuku xu'un cha satã ra trigu —katyi ra José chi musu ra.

Ta tyikuan kaa sakuvi musu kuan, tari ku'va katyi ra José.

³ Cha kundichi inga kivi kuan, ta kua'an koyo yañi ra José chi'in burru sana ra. ⁴ Ña kañi xaan kachika ra cha kita koyo ra yu'u ñuu kuan, ta katyi ra José chi musu ra:

—Ndikuuta ta ku'a'an chata ra kuan, ta ku'va cha nata'un chi ra, ta katyun chi ra: “¿Ñáá tu'un cha sakuvi ndo cha ña va'a chi'in ndi, vatyi nyu'u sakuvi ndi cha va'a chi'in ndo? ¿Ñáá tu'un cha su'u ndo copa xu'un kuichin chito'i?” ⁵ Copa

cha chi'í ra chi'in kuví, ta suri chi'in copa kuan tu'vá ra nakotó. ¡Ña va'a maa cha sakuví ndo!”, katyun chi ra —katyí ra chi musu kuan.

⁶ Ta kua'an musu kuan, ta ku'va cha nata'an ra chi ra nu kua'an koyo ra, ta nakatyí ra chi ra suri maa tu'un cha katyí ra José chi ra. ⁷ Ta kakatyí yañi ra José chi ra:

—¿Ñáá tu'un cha katyí chito'un tyikuan kaa? ¡Ma kaña iñi ndi su'u ndi cha chii ra! ⁸ ¿Ñáá tu'un su'u ndi xu'un kuaan o xu'un kuichin ve'e chito'un? Ñima ñáyivi su'u kuví ndi, tyi kivi kichí nuu ndi kichí satá ndi trigu, ta xu'un cha nañi'in ndi chichi tindaá ndi, vachí chi'in ndi kivi kitá ndi nya Canaán, ta naku'vā kuenda ndi chuun. ⁹ Tatu nañi'un copa kuan chichi tindaá nya noo ndi, kuví ka'ñi ndo chi ra nyisó copa kuan, ta tandi'i ndi kua nanduvi ndi musu ndo —katyí ra.

¹⁰ Ta katyí ra kuan:

—Va'a, na kuvi tari ku'va katyí ndo, soko noo tu'un ri ra cha nyisó copa kuan kua kuvi ra musi, ta tandi'i ka ndo kuvi kunu'un ndo —katyí ra chi yañi ra José.

¹¹ Ta numi ri kicha'a kasanoó ra tindaá kuan nu ñu'ún, ta ta'an ta'an ra kicha'a ndachí ra yu'u tindaá ra. ¹² Kicha'a nandukú ra chichi tindaá ra cha cha'nu ka kuan, ta nyakua nya chichi tindaá ra cha tyivaa ka, ta nañi'in ra copa kuan chichi tindaá ra Benjamin. ¹³ Tyikuan ta kacha'nyā ra sa'ma ra cha kui'ya kakuñi ra ta noo noo ra kasanandaá ra tindaá ra xiin burru kuan ta kuanu'un koyo ra nyaá ñuu kuan inga cha'a. ¹⁴ Ta nyaá ka ra José ve'e ra ku'va cha chaā ra Judá chi'in yañi ra, ta kachikuñi chiti ra nyakua nya ta'an tyaan ra nu ñu'ún. ¹⁵ Ta katyí ra José chi ra:

—¿Ñáá tu'un cha sakuví ndo tyikuan kaa? ¿Atu ña chitó ndo tyi kuví yu'u noo ra nakotó? —katyí ra José.

¹⁶ Ta naka'an ra Judá kuan ta katyí ra chi ra:

—Ña ñi'in ka ndi tu'un ka'an ndi chu'un. Ma kuvi ka sava'a ndi chi ndi nuun. Nyoo chitō ra tyi iyó kuatyí ndi, na kuvi

maa ndi musun chi'in ra cha nañi'in ndo copa chichi tindaa i'ya. ¹⁷ Ta naka'an ra José ta katyí ra:

—Ma kuvi cha tandi'i ndo ndoo, noo tu'un ri maa ra cha su'u copa yu'u, ikan ra kukuvi musi, ta tandi'i ka ndo kuvi kunu'un ndo nu nyaá sutu ndo chi'in cha taxi ri ta chi'in cha va'a —katyí ra.

Nu ka'an nda'vi ra Judá cha'a ra Benjamin, yañi ra

¹⁸ Soko tu'vạ ra Judá chi ra José ta katyí ra chi ra:

—Tata, chikén tumañi ñni chuun, na tyaso'un noo tu'un cha kua katyi yu'u ra kuví musu chuun, ta ma kuxaun chi'in musun vatyí yo'o tari cha vatyí ra faraón kuvún. ¹⁹ Kivi kuan ndakạ tu'un chi ndi tatu iyó ka sutu ndi, tatu iyó inga yañi ndi. ²⁰ Ta nyu'u katyí ndi chuun tyi iyó ka sutu ndi, soko cha cha'nu xaan ra, ta iyó inga yañi ndi ra lu'lu ka, ta cha cha'nu sutu ndi ta kakụ ra kuan, ta ya'ạ xaan cha kuñi ra chi ra. Uvi ta'an ri maa ra cha ñin ri si'i ra, ta yañi ra cha chi'i ra, ta noo tu'un ka maa ra lu'lu i'ya ndoo. ²¹ Ta katyún chi ndi na kichi nyaka ndi chi ra tyi kuñún ko'on nuun chi ra. ²² Soko nyu'u katyi ndi chuun tyi ña kuvi sandoo ra chi sutu ra, tyi tatu kanya'a ra xiin sutu ra, kúvi sutu ra. ²³ Ta katyún chi ndi tatu ma kichi ra tyivaa yañi ndi chi'in ndi ma kichi ka ndi tyi ma nye'e ka ndi nuun, katyún.

²⁴ ”Ta nachaa ndi nu iyó sutu ndi, ta kanakatyí ndi chi ra tu'un cha katyún chi ndi. ²⁵ Ta katyí sutu ndi chi ndi: “Kua'an ndo kua sata ndo su'va ka trigu kachi yo”, katyi ra. ²⁶ Ta katyí nyu'u chi ra:

—Ma kuvi ku'un ndi, tatu ma ku'un ra yañi ndi chi'in ndi, ma kuvi nye'e ndi chi ra kuan”, katyi ndi chi sutu ndi. ²⁷ Ta katyí sutu ndi chi ndi: “Nyo'o chitó ndo tyi uvi ta'an se'le ñasi'i chiyo. ²⁸ Noo ra yori ka ra, nda'a kua'an ra, ta chiká ñni vatyí kiti ku'u chachí ti chi ra. Ta nya vityin ta ña nye'é ke chi ra. ²⁹ Tatu ke'én ndi'i ndo chi ra lu'lu i'ya, ku'un ra chi'in ndo, tatu ñáá cha kuvi chi ra, cha katyi ndo, ta kukúvi ndi'i chi'in tikui'ya ñni”, katyí ra chi ndi.

³⁰⁻³¹ ”Yukuan cha'a tatu yu'u ta kunu'i nu iyó suti ta yori yañi kunu'un chi'in, ku'va cha nanye'e suti tyi yori ra yañi na chaa chi'in ndi, ta tyikuan kaa ku'un siki ndi tatu kúvi sutu cha'nu ndi cha kui'ya iñi ra. ³² Kivi cha vachí, katyí yu'u chi suti: “Siki nyaá cha sa'akuendé chi ra, vatyí kua ndichi maa ra lu'lu i'ya chi'in ndi. Tatu ma ndichi ra chi'in ndi, kua kuvi noo ra iyó kuatyí nuu yo'o nyakua nya kúvi”, katyí yu'u chi suti. ³³ Yukuan cha'a chakú nda'vi nuun, na kunu'un ra lu'lu i'ya chi'in yañi ra, ta na ndoo mai kuvi musun tyiño nuu ra. ³⁴ Ma kuvi nachai nu iyó suti, tatu ra lu'lu i'ya ta ma kunu'un ra chi'in. Ña kuñi nye'i cha ña va'a kuta'an chi chi suti —katyí ra Judá chi ra José.

Nu cha'q̄ ra José cha niko'on nuu yañi ra chi ra

45 Ta ña kunyeé ka ra José, ta nuu tandi'i ra kuví musu ra, ta katyí ra chi tandi'i ra: “;K̄ita tandi'i ndo nuu nyaí i'ya!”, katyí ra. Ta kit̄a tandi'i ra chata ve'e, ta ndoo ra José chi'in tandi'i yañi ra, ta yukuan kuví nu katyí ra chi ra yóo ra kuví ra.

² Yukuan ta chaa xaan kicha'q̄ chakú chaa ra José, ta kachiñí ra Egipto, ta tandi'i maa ñáyivi ve'e ra faraón chito cha tyikuan kaa kuví. ³ Ta katyí ra José chi yañi ra:

—Yu'u kuví ra José. ¿Atu nyito ka suti? —katyí ra.

Ta yañi ra nyakua ña kuví kaka'an ra cha katyí cha kayu'ví ra. Ta iyo kakuñí ra. ⁴ Ta katyí ra José chi yañi ra:

—Sa'a ndo tumañi iñi ta tu'va ndo nu nyai —katyí ra.

Ta katu'v̄a ra ta katyí ra chi yañi ra:

—Yu'u kuví ra José, yañi ndo, ra cha xiko ndo chii chi ra Egipto. ⁵ Soko ma kukui'ya kuñi ndo, ta ma kuxaan kuñi ndo cha xiko ndo chii, tyi maa Nyoo tachí chii ityi nuu vatyí taku'va sakaki chi ñáyivi. ⁶ Cha uvi kuiya kua'an cha iyó tama ñuu i'ya, ta kumañi o'on ka kuiya cha ma koo cha tachí ñáyivi. ⁷ Soko Nyoo tachí ra xi'na ka chii ikan sa'a chi nyo'o ta ku'va ma kunaa tata ndo ta ku'va ra koo ndo siki ñu'ún ñáyivi ta ka'nu xaan ku'va kusakaku ra chi ndo. ⁸ Yukuan cha'a,

ñima ndo sakichĩ chii i'ya, soko maa Nyoo sakichĩ chii, ta tyaa ra chii vatyi ku've ku'va chi ra faraón, ta cha'a tuku ra cha kind'a'i tandi'i nda'a tyiño ra, ta yu'u kuví ra yi'f nda'a tandi'i ñuu Egipto i'ya. ⁹ Sañumi ndo ta kua'an ndo nu iyó suti, ta katyi ndo chi ra: “Tye'e kaa tyiño sakichí ra José, se'un, chuun: Nyoo tyiso ra chii vatyi ki'i nda'i tandi'i Egipto, sañumi ta kichun nu iyé. ¹⁰ Ta kua koo ndo nu ñu'ún Gosén, yukuan kua koun chi'in tandi'i maa se'un, ta se'e se'un ta chi'in tandi'i kiti sana ndo, ta tandi'i sindiki sana ndo, ta tandi'i maa cha iyó chi ndo. Ta tyikuan kaa ta yatyin ri koo ndo chi'in. ¹¹ Kusakachi mai chuun ta ku'va vatyi ni yo'o ta ni ñáyivi chuun, ta ni ñu iyó ve'un, ña'ri kua kumañi chi ndo, vatyi o'on ka kuiya kua koo tama”, katyi ndo chi sutu yo. ¹² Ta nye'é maa ndo vityin tyi ra Benjamin, yañi, ta nyo'o kuvi ndo cha ndaa tyi yu'u ka'in cha ndicha. ¹³ Sa'koto ndo chi sutu yo yoso ku'va iyé vatyi yu'u kuví ra nyaká ña'an nii ka'nu ñuu Egipto i'ya, ta chi'in tandi'i maa cha nye'e ndo i'ya. ¡Sañumi ndo, kua ke'en ndo chi sutu yo kichi ra ñuu i'ya! —katyí ra chi yañi ra.

¹⁴ Ta nanumĩ ra chi ra Benjamin, yañi ra, ta kicha'a chakú chaa ra ta chakú chaa ra Benjamin ñandi'i. ¹⁵ Ta nanumĩ ra chi tandi'i yañi ra, ta chakú chaa ra, ta chi'i ra xitĩn ra. Ya'a kuan ta kuví kanaka'an yañi ra chi'in ra.

¹⁶ Ta chito ra faraón ta ra kakuví tyiño chi'in ra tyi cha'a yañi ra José, ta sii xaan kakuñi ra. ¹⁷ Ta katyí ra faraón chi ra José:

—Katyi chi ra kakuví yañun na katyaa ra tindaa trigu xiin kiti sana ra ta na kunu'un koyo ra ñuu Canaán, ¹⁸ kuke'en ra chi sutu ndo chi'in tandi'i ñáyivi chi ndo, ta na kichi ñu ñuu i'ya, ta kua ku've cha va'a cha iyó ñuu Egipto i'ya kachi ñu.

¹⁹ Ta yo'o tava tyiño chi ra yañun, ta katyun chi ra: “Ke'en ndo carreta iyó ñuu i'ya ta kunake'en ndo chi se'e nyi'i ndo, ta chi ñasi'i ndo ta chi sutu yo, nakichi koyo ñu”, katyun chi ra.

²⁰ Ta ma kaka iñi ra tu kasandoo ra tandi'i nda'a tyiño ra ñuu kuan, vatyi tandi'i cha va'a iyó ñuu Egipto i'ya chi maa ndo kua kuvi —katyí ra faraón chi ra José.

²¹ Ta tyikuan kaa kasakuv̄i ra se'e ra Israel. Cha'a ra José carru ku'un koyo chi'in ra ta cha kakachi ra ityi kua'an koyo ra, tari ku'va tach̄i ra faraón chi ra. ²² Ta cha'a ra noo ityi sa'ma chi noo noo ra, soko chi ra Benjamin cha'a ra uñi cientu ta'an xu'un kuichin ta o'on ta'an ityi sa'ma ra. ²³ Ta chi sutu ra, ikan i'ya kuv̄i cha saku'ún ra chi ra: uchi ta'an burru kanyisó ti cha va'a ka cha iyó Egipto, ta uchi ta'an ka burru si'i kanyisó ti trigu ta paan ta tandi'i cha kua kachi sutu ra ityi kichi ra. ²⁴ Ta saku'ún ra chi yañi ra, ta katyí ra:

—Ña'a kañi ta'an ndo ityi ku'un ndo —katyí ra chi ra.

²⁵ Ta kit̄a koyo ra Egipto ta kua'an koyo ra nya Canaán nya ve'e ra Jacob, sutu ra. ²⁶ Ta kasakoto ra chi ra ta kakatyí ra:

—¡Nyito ra José! ¡Ta ikan ra nyaká ña'an tandi'i ñuu Egipto! —katyí ra.

Ta ña chitó ra Jacob ñáá sakuvi ra ta kutyoño xaan añima ra vatyí ña chinó ñni ra cha kaka'án ra. ²⁷ Ta ku'va cha kanakatyí ra tandi'i cha katyí ra José chi ra, ta ku'va cha nanye'e ra tandi'i carreta cha saku'ún ra José tyi ku'un ra chi'in, sii xaan nanduvi kuñi ra. ²⁸ Tyikuan ta katyí ra Israel: “¡Ñana cha va'a, tyi ra José, se'i, nyito ka ra! ¡Ku'in kunye'i chi ra cha kumañi ka kúvi!” , katyí ra.

Nu kua'an ra Jacob nya Egipto

46 Kit̄a ra Israel^q chi'in tandi'i maa nda'a tyiño ra. Ta cha'a ra nya Beerseba, ta cha'a kuenda ra noo cha cha'a ra nuu Nyoo, Nyoo cha saka'nu ra Isaac, sutu ra. ² Ta chakuaa kuan ka'an Nyoo chi'in ra chichi ñuma'na ta katyí ra:

—Jacob, Jacob —katyí ra.

Ta naka'án ra ta katyí ra:

—Maa yu'u i'ya, Sutu mañi yu'u —katyí ra.

^q46:1 Ra Israel kuan suri maa ra Jacob kuv̄i ra. Uvi ta'an sivi ra iyó vatyí maa Nyoo nasama sivi ra, yukuan cha'a nañi ra Israel vityin. Nye'e ndo nu Génesis 32:23-33

³ Ta katyí Nyoo chi ra:

—Yu'u kuví Nyoo, Nyoo sutun. Ma yu'vun cha ku'un nya Egipto, vatyí yukuan kua sakuvi noo ñuu ka'nu chi'in ñáyivi taton. ⁴ Ma yu'vun cha ku'un nya Egipto, tyi suri mai kutava chi ñáyivi taton ñuu kuan. Ta kua kunyaa ra José chu'un kivi kúvun —katyí Nyoo chi ra.

⁵ Yukuan ta kitá ra Jacob nya Beerseba chi'in ñáyivi chi ra. Se'e ra kasandaq ra chi ra nu carreta cha sakichi ra faraón, kasandaq tuku ra chi ra kuatyaa se'e ra ta chi'in ñasi'i ra, ta kua'an koyo tandi'i ñu nya Egipto. ⁶ Tandi'i nda'a tyiño ra, ta tandi'i kiti sana ra, tandi'i maa cha ñi'in ra nya Canaán kua'an chi'in ra nya Egipto. ⁷ Se'e ra ta se'e ñaani ra ta tandi'i ñáyivi vachí tata ra kua'an koyo ñu nya Egipto.

Sivi ñáyivi Israel cha kua'an Egipto

⁸ Tandi'i se'e ra Israel chi'in tandi'i se'e ñaani ra chaq koyo ra Egipto. Ta ikan ra i'ya kakuví ra:

Ra Rubén ra kuví se'e nuu ra Jacob. ⁹ Ta ra kakuví se'e ra Rubén kuví ra ra Hanoc, ra Falú, ra Hezrón ta ra Carmi.

¹⁰ Ta ra Simeón chi'in ra kakuví se'e ra: ra Jemuel, ra Jamín, ra Ohad, ra Jaquín, ra Zohar, ta ra Saúl ra kuví se'e ra chi'in noo ña'an Canaán.

¹¹ Ta ra Leví chi'in ra kakuví se'e ra: ra Gersón, ra Coat ta ra Merari.

¹² Ta se'e ra Judá ikan kakuví ra i'ya: ra Er, ra Onán, ra Sela, ra Fares ta ra Zara. Ta ra Er chi'in ra Onán kachi'i ra nya ñu'un Canaán. Soko se'e ra Fares: ra Hezrón ta ra Hamul, chaq koyo chi'in ra Judá, ra Fares, ra Sela ta ra Zara.

¹³ Ta ra Isacar chi'in ra kakuví se'e ra: ra Tola, ra Fúa, ra Job ta ra Simrón.

¹⁴ Ta ra Zabulón chi'in ra kakuví se'e ra: ra Sered, ra Elón ta ra Jahleel.

¹⁵ Ta ikan ra i'ya kakuví se'e ku Lea chi'in ra Jacob, tandi'i ra kakú nya Padan-aram, ta ku Dina ñandi'i. Ta tandi'i tata ñu kuví oko uchi uñi ta'an ñáyivi.

¹⁶ Ta chaq̄ tuku ra Gad chi'in ra kakuví se'e ra: ra Zifión, ra Hagui, ra Ezbón, ra Suni, ra Eri, ra Arodi, ta ra Areli. ¹⁷ Ta chaq̄ tuku ra Aser chi'in ra kakuví se'e ra: ra Imna, ra Isúa, ra Isúi, ra Beria, ta ku Sera ña'an ku'va ra. Ta se'e ra Beria: ra Heber ta ra Malquiel chaq̄ koyo tuku ra. ¹⁸ Ikan ra i'ya kakuví se'e ku Zilpa, ña'an cha cha'ā ra Labán na kuvi ña musu ku Lea, se'e ra; ta se'e ra Jacob chi'in ku Zilpa kakuví ra i'ya. Ta cha'un iin ta'an ñu kuví tandi'i tata ñu.

¹⁹ Ta ra kakuví se'e ku Raquel ñasi'i ra Jacob ikan kuví ra i'ya: ra José ta ra Benjamin. ²⁰ Ta chikóo se'e ra José nya ñuu Egipto chi'in ku Asenat, se'e ra Potifera, ra kuví sutu ñuu On, ta ikan ra i'ya kakuví ra: ra Manasés ta ra Efraín. ²¹ Ta se'e ra Benjamin kuvi chi ra Bela, ra Bequer, ra Asbel, ra Gera, ra Naamán, ra Ehi, ra Ros, ra Mupim, ra Hupim, ta ra Ard. ²² Ta ikan ra i'ya kakuví tata ku Raquel chi'in ra Jacob, uchi kumi ta'an kuví ra.

²³ Ta ra Dan chi'in se'e ra: ra Husim.

²⁴ Ta ra Neftalí chi'in ra kakuví se'e ra: ra Jahzeel, ra Guni, ra Jezer ta ra Silem. ²⁵ Ta ikan ra i'ya kakuví se'e ra Jacob chi'in ku Bilha, ña'an cha kuví musu ku Raquel cha cha'ā ra Labán, sutu ña, chi ña chi ra Jacob. Nduvi ra kuan chi'in se'e ra kakuví tata ra Jacob chi'in ku Bilha, ucha ta'an kuví ñu.

²⁶ Ta tandi'i ñáyivi chi ra Jacob cha chaq̄ koyo chi'in ra nya Egipto, kuví uñi xiko iñu ta'an ñu, ta ña naka'vi ñu chi ñu ñasi'i se'e ra. ²⁷ Ta se'e ra José cha kakū Egipto kuan kuví uvi ta'an ra. Ta tandi'i ñáyivi ve'e ra Jacob cha chaq̄ koyo Egipto kuan kitā uñi xiko uchi ta'an ra.

²⁸ Ta kumañi ka cha chaa ra Jacob nya Gosén, ta saku'un ra chi ra Judá cha kukana chi ra José, na ku'un ra kunye'e ra chi sutu ra nya Gosén. Ta cha ñii ri ka cha kua'an ra Judá, ta chaq̄ ra Jacob chi'in ñáyivi chi ra ñu'un Gosén. ²⁹ Ta ra José sanduva'ā ra carreta ra ta kua'an ra nya Gosén, kua sata'an ra chi sutu ra, ra Israel. Ta ku'va cha nanye'é ra chi ra, nanumi



ra chi ra ta chaku chaa ra, na'an xaan chaku chaa ra.

³⁰ Tyikuan ta katyí ra Israel chi ra José:

—Na kúvi mai vityin, soko cha nye'í chuun, chité tyi iyó kon —katyí ra.

³¹ Ta katyí ra José chi tandi'i yañi ra ta chi ñáyivi chi ra kuenda sutu ra:

—Kua'in kua sakote chi ra faraón tyi cha chaq̄ ndo. Ta kua katyi chi ra tye'e kaa: “Suti ta tandi'i ñáyivi chi ra cha chiyo nya Canaán cha chaq̄ ñu ñuu i'ya nu iyé. ³² Ta ra kasa'á kuenda mbee ta sandiki kakuví ra. Tandi'i kiti sana ra ta nda'a tyiño ra vachí chi'in ra.” ³³ Tyikuan kaa kua katyi chi ra faraón, ta tatu kana ra faraón chi ndo ta ndaka tu'un ra ñáá tyiño sa'á ndo, ³⁴ katyi ndo chi ra tyi ra sakuñá mbee kuví ndo, ta ikan kuan tyiño sa'á ndo, yoso vachí iyó ndo tari ku'va chiyo sutu cha'nu yo. Tyikuan ta kuvi koo ndo Gosén i'ya, tyi ña ta'án iñi ra Egipto cha koo ra sa'akuendá mbee ñuu ra —katyi ra José chi yañi ra.

47 Yukuan ta nakachi ra José o'on ta'an yañi ra cha kua'an chi'in ra ityi nuu ra faraón vatyi na ko'on nuu ra chi ra, ta chaḡ ra ta katyi ra chi ra:

—Suti ta tandi'i ra yañi, kitḡ koyo ra nya ñu'ún Canaán ta chaḡ koyo ra chi'in mbee ta sindiki sana ra ta tandi'i cha chii ra. Ta ñu'ún Gosén kanyikú ra vityin —katyi ra.

³ Ta katyi ra faraón chi ra kuví yañi ra José:

—¿Ñáá tyiño sa'á ndo? —katyi ra.

Ta kakatyí ra chi ra faraón:

—Ra kasa'á kuenda mbee kuví ndi, suri tyiño kuan sakuvi ndi chii cha'nu ndi —kakatyí ra.

⁴ Ta katyi tuku ra chi ra faraón:

—Vachí ndi vachí koo ndi ñuu i'ya vatyi ña'ri itya kachi mbee sana ndi, ka'nu xaan soko iyó Canaán, yukuan kuenda chikán ndi noo tumañi iñi chuun na ku'von koo ndi nu ñu'ún Gosén —kakatyí ra chi ra faraón.

⁵ Tyikuan ta katyi ra faraón chi ra José:

—Sutun ta yañun chaḡ koyo ra ñuu i'ya nu nyaún. ⁶ Nda'a maun nyaá ñu'ún Egipto i'ya, ku'va ñu'ún Gosén kakoo ra, ñu'ún va'a xaan kuví kuan. Tatu chitón tyi iyó ra va'a sa'atyiñó, ku'va kití sane na kasa'a kuenda ra —katyi ra chi ra José.

⁷ Ya'a kuan ta chinyaka ndi'i ra José chi ra Jacob, sutu ra, nuu ra faraón ta cha'a kuenda ra chi ra.

Ta nasokḡ ra Jacob chi ra faraón. ⁸ Ta katyi ra faraón chi ra Jacob:

—¿Yoso ta'an kuiyon? —katyi ra.

⁹ Ta katyi ra Jacob chi ra:

—Cientu oko uchi kuiya cha chiká noi noo chiyo ta



inga chiyo. Su'va ri kuiya kuví kuan, ta chaa ke kuiya tari kuiya cha chiyo sutu cha'ni —katyí ra.

¹⁰ Ta ra Jacob nasoko ra chi ra faraón ta kitá ra nu nyaá ra faraón. ¹¹ Ta tari ku'va katyi ra faraón, cha'a ra José ñu'ún va'a ka cha iyó Egipto nu koo sutu ra ta yañi ra, ñu'ún Ramesés (cha nañí tuku Gosén). ¹² Ta sakachí ra José chi sutu ra, ta chi yañi ra ta tandi'i ñáyivi ve'e ra, yoso ku'va cha chiñu'ún chi ñu.

¹³ Ña'ri ka maa cha kakachi ñáyivi iyó Egipto ta Canaán tyi nika'nu ñu'ún kuan ñi'in xaan iyó tama. Kua'a xaan ñáyivi chi'i vatyí ña'ri ka maa cha kachi ñu iyó. ¹⁴ Nake'en ra José tandi'i xu'un cha xiko ra cha kakachi ñu ñuu Egipto ta ñu ñuu Canaán, ta natyi'i ra chichi ve'e tyiño ra faraón. ¹⁵ Nundi'i xu'un ñáyivi Egipto ta ñáyivi Canaán, tandi'i maa ñu Egipto chaa ñu nuu ra José ta katyí ñu:

—Ku'va cha kachi ndi, ña va'a cha nye'é ndiun ta kúvi ndi soko, vatyí ndi'i xu'un ndi —katyí ñu.

¹⁶ Ta katyí ra José chi ñu:

—Tatu ña'ri ka xu'un ndo, nyaka ndo kiti sana ndo ta kua same trigu chi'in ti —katyí ra chi ñu.

¹⁷ Ta kichi nyaka ñu kiti sana ñu chi ra José. Ta ra José cha'a ra cha kakachi ñu cha kuenda caballu^r, ta cha kuenda mbee, ta cha kuenda sindiki ta burru, ta cha'a ra cha kakachi ñu cha kuenda kiti sana ñu, nani maa kuiya kuan. ¹⁸ Ta inga kuiya ku uvi katyí ñu chi ra:

—Ma kuvi sandavi ña'an ndi chuun, tata José, ña'ri ka xu'un ndi, ta ndi'i kiti sana ndi cha'a ndi chuun. Ña'ri ka maa cha iyó chi ndi, noo ri ka ñu'ún ndi ta koño ñu'ún ndi. ¹⁹ Sata chi ndi, na kuvi ndi musu ra faraón, ta sata tuku ñu'ún ndi, ma nye'e ndiun kúvi ndi. Ku'va cha kachi ndi, ta tyikuan kaa ta ma kúvi ndi ta kuví sa'atyiño ndi nu ñu'ún cha kuenda ra faraón —kakatyí ra chi ra José.

^r47:17 Ta sivi caballu kuan, ikan kuví “rusi” chi'in Xiñi Savi.

²⁰ Tyikuan ta sat̄a ra José tandi'i ñu'ún Egipto kuan cha kuenda ra faraón. Ta kaxiko ra Egipto ñu'ún ra chi ra José vatyí nduñi'in xaan tama. Tyikuan ta nanduv̄i nika'nu Egipto ñu'ún ra faraón. ²¹ Tandi'i ñáyiv̄i ñuu Egipto kuan nanduv̄i ñu musu ra faraón sa'a ra José. ²² Ta ñu'ún cha ña sat̄a ra José, ikan kuv̄i ñu'ún ra kakuv̄i sutu, tyi maa ra faraón cha'á trigu kakachi ra, yukuan kuenda ña kaxiko ra ñu'ún ra.

²³ Ta katyí ra José chi ñáyiv̄i ñuu Egipto kuan:

—Vityin i'ya cha sat̄e chi ndo chi'in ñu'ún ndo cha kuenda ra faraón. Maa trigu i'ya, ke'en ndo ta kutachi ndo. ²⁴ Ta tatu cha iyó trigu kuan, ta'án chi nata'vi ndo o'on ku'va, noo ku'va kuan kua ku'va ndo chi ra faraón, ta kumi ku'va cha ndoḡ ka kuan, yukuan kua kachi ndo chi'in tandi'i ñáyiv̄i chi ndo, ta chi'in se'e ndo ta suri kuan kua tachi ndo —katyí ra.

²⁵ Ta kakatyí ra Egipto kuan chi ra:

—Va'a xaan ñáyiv̄i kuvún chi'in ndi vatyí sakakun chi ndi cha ma kúvi ndi. Kua kuv̄i maa ndi musu ra faraón —katyí ra.

²⁶ Tyikuan ta chakun ra José noo ley cha kaá nya vityin siki tandi'i ñáyiv̄i Egipto, tyi ta'án chi tyiya'vi ñu noo ku'va chichi cha o'on ku'va trigu chi ra faraón. Noo ri ñu'ún ra kakuv̄i sutu ña nanduv̄i ñu'ún ra faraón.

Nu chik̄a ra Jacob noo tumañi iñi chi ra José

²⁷ Tyikuan kaa ndoḡ ra Israel Egipto nu ñu'ún cha nañi Gosén, tuv̄i xaan se'e ra nanduv̄i ta kua'a xaan kananduv̄i ñáyiv̄i chi ra. ²⁸ Ta cha'un uvi kuiya chiyo ra Jacob ñuu Egipto kuan, ta cientu uvi xiko ucha kuiya chiyo ra ñáyiv̄i.

²⁹ Tuv̄i iñi ra Israel vatyí cha kuyatyin kivi kúvi ra, ta tachi ra tyiño chi ke'en chi ra José, se'e ra, ta katyí ra chi ra:

—Tatu ñi'ín tumañi iñi nuun, tyaa nda'un si'in ityi nu nyaá sa'nde^s i'ya, ta sakuvun tumañi iñi chii ta katyi kachun chii vatyí ma tyi'un koño ñu'ín chichi ñu'ún Egipto i'ya. ³⁰ Kivi

^s47:29 I'ya kuv̄i noo costumbre cha chiyo maa ñu chi'in ta'an ñu. Kuñi chi katyí chi vatyí ndicha kua sandaa ñu tyiño cha chikán ñu chi ta'an ñu.

kunyitati chi'in sutu cha'ni, ke'un koño ñu'ún Egipto i'ya, ta kukuchun chii chichi ñaña ñáyivi sutu cha'ni nya ñu'ún Canaán —katyí ra Jacob chi ra José se'e ra.

Ta katyí ra José:

—Kusakuvi ku'va katyún —katyí ra.

³¹ Ta katyí ra Israel:

—¿Atu ndicha va'a cha ka'ún? —katyí ra Israel, saniñi ra chi ra José.

Ta ra José katyi ra:

—Ndicha yu'u, tata, kua sakuvi ku'va chikón chii —katyí ra chi sutu ra.

Tyikuan ta nakañi noo ra Israel xiñi ra yu'u chito ra.

Nu nasokō ra Jacob chi ra Efraín chi'in ra Manasés, se'e ra José

48 Ya'a su'va kivi ta kakatyí ñu chi ra José tyi ku'ví sutu ra. Ta ke'en ra chi ninduvi se'e ra, ra Manasés ta ra Efraín ta kua'an ra kua nye'e ra chi sutu ra. ² Cha chitó ra Jacob tyi chaq ra José, se'e ra, vachí nye'e ra chi ra, ta sañi'ín ra iñi ra ta ñikunyaq ra yu'u chito nu kixí ra. ³ Ta ka'an ra chi'in ra José, ta katyí ra:

—Ta cha na'a nya ñuu Luz, ñu'ún Canaán, yukuan kitq Nyoo nui, Nyoo ra iyó tandi'i tunyee iñi chi, ta nasokō ra chii. ⁴ Ta katyi ra chii: “Nye'e xi'na Israel, kua'a xaan ñáyivi taton kua sakoi, ta kua'a xaan ñuu kua kivi ñu, ta kua ku've ñu'ún Canaán i'ya chi ñu ta kua kivi chi chii ñu tyikuan ri maa”, katyi Nyoo chii kivi kuan. ⁵ Ta vityin ninduvi se'un, ra Efraín ta ra Manasés, ra cha kakaku cha ñi ri ka cha kumañi ka chai Egipto i'ya, tari cha se'i kakuví chi ra, tari kuví ra Rubén ta ra Simeón. ⁶ Se'un cha kua koo ityi nuu ka, ikan ra kuan kua kivi se'e maun, ta kukañi'in ra ñu'ún nu kua ñi'in ra Efraín ta ra Manasés. ⁷ Kivi kite Padan-aram ta kua'in Canaán, ityi kua'an ndi ta chi'i ku Raquel si'un, chi'i ña cha ñi ri ka cha kumañi chaa ndi ñuu Efrata ta suri maa yukuan tyi'i chi ña chichi ñu'ún nu kuví Belén vityin —katyí ra Israel chi ra José.

⁸ Ta nanye'e ra Israel nu kanyikú se'e ra José ta katyí ra:
—¿Yóó ra kakuví ra i'ya? —katyí ra.

⁹ Ta naka'an ra José ta katyí ra:

—Se'i, cha cha'a Nyoo chii ñuu i'ya, kakuví ra —katyí ra
José chi sutu ra.

Tyikuan ta katyí sutu ra chi ra:

—Sātu'va chi ra nu nyaí, tyi kua nasoke chi ra —katyí sutu
ra chi ra.

¹⁰ Ta ña ndichin ka nye'é ra Israel vatyi cha cha'nu xaan ra.
Yukuan cha'a satu'va ra José chi ra kuatyaa kuan nu nyaá
sutu ra. Ta sutu ra chí'í ra xitin ndotyin ta numi ra chi
ndotyin. ¹¹ Ta katyí ra chi ra José:

—Ña chika ñni vatyi nye'é ke chuun, soko cha'a Nyoo cha
nye'é ke chuun ta nyakua nya se'un nye'í —katyí ra.

¹² Ta sakuachiyó ra José nduvi se'e ra nu si'in sutu ra, ta
chakun ra tyaan ra nya nu ñu'ún. ¹³ Ta ke'en ra chi ninduvi
se'e ra, ta satu'va ra chi ndotyin chi sutu ra. Satu'va ra chi ra
Efraín chiyo satyin sutu ra, ta satu'va ra chi ra Manasés chiyo
va'a sutu ra. ¹⁴ Tyikuan ta sanakaa ra Israel nda'a chiyo va'a
ra ta tyiso ra xiñi ra Efraín, ra lu'lu ka, ta tyiso ra nda'a chiyo
sатыin ra xiñi ra Manasés, vasi ikan ra kuví ra cha ñi'in ka.

¹⁵ Tyikuan ta nasoko ra chi ra José chi'in tu'un i'ya:

“Maa Nyoo, ra sa'á kuenda chii,

nya kivi kakí ta nyakua nya vityin,

Nyoo cha tyaa ya'vi ra Abraham, chii, ta ra Isaac, suti,

¹⁶ ra cha kuví Ángel cha sakakú chii nuu tandi'i cha ña va'a
cha kuví chii,

ikan ra na nasoko chi ra kuatyí i'ya.

Ta cha kuenda ra i'ya kua niko'on ñni ñáyivi sivi,

ta sivi ra Abraham, chii, ta sivi ra Isaac, suti.

Ta na koo kua'a se'e ra,

ta kua'a xaan ñáyivi kua kivi tata ra nu ñu'ún ñayivi”,

katyí ra Israel.

¹⁷ Nye'e ra José tyi nda'a chiyo va'a sutu ra yosó xiñi ra Efraín, ta ña ta'an iñi ra; tyikuan ta ke'en ra nda'a chiyo va'a sutu ra ta natyisó ra xiñi ra Manasés. ¹⁸ Ta katyí ra José chi sutu ra:

—Ña va'a yosó nda'un xiñi ra kua tyaa i'ya, ra i'ya kuví se'e nui, tyisó nda'a chiyo va'un xiñi ra —katyí ra.

¹⁹ Ta ña kicha'a sutu ra ta katyí ra:

—Cha chité se'e lu'li, cha chité. Suri kuchaa tuku ra i'ya kuvi ra noo ñuu ta suri ka'nu kukuvi ra, soko yañi ra, ra cha lu'lu ka, ka'nu ka kukuvi ra ikan sa'a ra i'ya, ta kua'a xaan ñuu na'nu kukita chi'in tata ra —katyí ra Israel.

²⁰ Ta nasokó ra chi ra kivi kuan ta katyí ra:

—Ñáyivi Israel ta kukotyíño ñu sivi ndo ta kukatyi ñu tye'e kaa: “Na sakuvi Nyoo chu'un, tari sakuvi ra chi'in ra Efraín ta chi'in ra Manasés”, kua katyí ñu.

Ta tyisó xi'na ka ra chi ra Efraín cha kuvi ra nuu ta ñima chi ra Manasés. ²¹ Ta katyí ra Israel chi ra José:

—Yu'u, cha kua kúvi, soko Nyoo kunyaa ra chi'in ndo ta kusakunu'un ra chi ndo nu ñu'ún nu chiyo sutu cha'nu yo.

²² Kua'a ka ñu'ún cha'í chuun ta ñima ka chi yañun. Ta cha'í ñu'ún Siquem chuun, ñu'ún cha tinyai chi ñáyivi Amor, kivi kañi ta'in chi'in ñu —katyí ra chi ra José, se'e ra.

Nu katyi ra Jacob yoso kaa kua kuvi chi se'e ra nu kua'an chi ityi nuu

49 Ta kaná ra Jacob chi tandi'i se'e ra ta katyí ra:
“Tu'va ndo ta kua katyi chi ndo yoso kaa kua kuvi
chi ndo ityi nu kua'an ka chi.

² ”Tu'va ndo ta kuñi nyo'o cha kuví ndo se'e yu'u ra Israel,
sutu ndo.

Tyaa va'a ndo so'o ndo cha kua katyi chi ndo.

³ ”Yo'o, Rubén, se'e nui kuví chuun,
ta kakun tyembu cha iyó xaan fuerza chii,

ta se'e nuu tunyee iñi koño ñu'ín kuví chuun.
Ikon kuví ra xi'na ka sa'a ñáyivi chi ta ikon kuvi ra xi'na ka
cha iyó tunyee iñi chi.

⁴ Soko ma kuvi kuvun ra xi'na ka,
vatyi kuvún tari yuvi ndutya cha yori kuvi kasi chi,
vatyi ña sa'un ñáyivi nu kixí sutun,
ta ndaun nu chite ta chiyon chi'in ku Bilha, ña'an cha kumí
va'i tari ñasi'i.

⁵ "Ta yo'o, Simeón, ta yo'o, Leví, ñin ri yañi ndo,
ta cha xaan cha nyisó ndo kuví cha sañukue'é xaan chi
ñáyivi.

⁶ Añime ña kuñí chi kuta'an chi chi'in ndo,
chi'in cha tyaá ndo ku'va sakuvi ndo.
Ta ni ña kuñí chi nduñin ri chi chi'in ndo,
vatyi cha'ñi xaan ndo chi ñáyivi.
Ta cha siñ ri iñi ndo sañikue'e ndo cha'a sindiki sana ñu.

⁷ Ka'nu cha ña va'a kuví cha xaan ndo
vatyi ya'a xaan nduxaan ndo.
Yukuan kuenda kua kutya kuatyí chi ndo ñikaka'nu ñu'ún
Israel.

⁸ "Ta yo'o, Judá, kua saka'nu ra yañun chuun;
ta kua ki'i nda'un sukun ra xaan iñi nye'é chuun,
ta tandi'i ra yañun kua kuiñi chiti ra nuun.

⁹ Yo'o, Judá, se'e lu'li,
kuvún tari noo se'e ndika'a,
cha ya'a chachi ti kiti cha cha'ñi ti,
ta chikavá taxin ti, tari chikavá ndika'a cha'nu,
ta yori kañá iñi sanakanda chi ti.

¹⁰ Yori kuvi tinyaa tatun nda'á ra Judá,
ta yori kuvi kasi nu kuvi ra, ra nyaka ña'an,
nya chaa ra kuvi Rey cha ndicha.
Ta tandi'i maa ñuu ta kusakuvi ñu cha katyí ra.

¹¹ Ta kua'a xaan yo'o ticha'a ndivi va'a kukoo chuun,
ta nyakua kuvi ku'ñun burru sanon chichi yo'o ticha'a ndivi
kuan,

vatyí ma yu'vun vasi ni maa kachi tí chi chi.

Ta nyakua kua nakatyon sa'mon chi'in ndixi ticha'a ndivi
kuan.

¹² Ta ya'a xaan cha kua'a toon chiti nuun ta ñima ka ndutya
vixi ticha'a ndivi;

ta ya'a ka kuichin no'un ta ñima ka sikui.

¹³ ”Ta yo'o, Zabulón, kukoun yu'u tyañu'un,
nu kua'a tundoo chaá.

Ta nyakua nya ñuu Sidón kua kuvi xa'ñi ñu'ún.

¹⁴ ”Ta yo'o, Isacar, kuvún tari noo burru ndachan
cha chikavá tí nyitatú tí nu iyó cha kachi tí.

¹⁵ Ta nye'é tí vatyí va'a xaan ñu'ún kuan,

ta va'a kaá ñu'ún kuan nu nyitatú tí,

ta sanoo tí soko tí ta ke'en tí nda'a tyiño kuan nyisó tí.

Tari burru kuan kua kuvun noo musu cha sa'atyiño ñi'in.

¹⁶ ”Ta yo'o, Dan, kua kunyaka ña'un ñáyivi ve'un,
tari kukunyaka ña'an inga ra yañun ñáyivi ve'e ra.

¹⁷ Kua kuvun tari koo cha katuví yu'u ityi,

tyi koo chachiyí'í tí siyi caballu¹,

ta sanakavá tí chi ra yosó chi caballu kuan”, katyí ra Jacob.

¹⁸ Ta katyí ra Jacob chi Nyoo:

“¡Sutu Mañi yu'u!, nyatí cha sakakún chii”, katyí ra.

¹⁹ Ta ka'án ka ra chi'in se'e ra ta katyí ra:

”Ta yo'o, Gad, kua'a xaan sindaro kua kañi ta'an ra chu'un,
soko nu ndi'í tu'un, maun kukunyaa nda'un chi ra.

¹49:17 Ta sivi “caballu” kuan, ikan kuví “rusi” chi'in Xiñi Savi.

20 "Ta yo'o Aser, kua'a xaan cha kachi yo kukoo ve'un,
 maa ri maa cha asin kua kachun ve'un,
 ta maa ri maa cha tu'vá rey chachí kua ku'von kachi ñáyivi.

21 "Ta yo'o Neftalí, kuvún tari noo isu cha ña nu'ñí,
 ta chinó ti tandi'i ri ityi,
 ta tyaki xaan se'e ti iyó.

22 "Ta yo'o, José, kuvún tari noo yutun cha kua'a chiti
 cha'a, yutun nanyaá yu'u yuvi ndutya
 ta kua'a xaan chiti cha'á tun,
 ta nyakua ndaá soko tun chata nyaka yuu.

23 Ñáyivi xaan iñi nye'é chuun cha'á ñu tisi'i chuun ta tuchi
 ñu chuun chi'in nduva,
 cha kuenda tyi ña kivi nye'e ñu chuun.

24 Soko ndachan xaan sukun nda'un, yo'o José,
 ta yi'í nda'a va'un nduva cha kuenda cha iyó fuerza chuun.
 ¡Tya'vi Nyoo chi Nyoo ra iyó tunyee iñi chi,
 ra yi'í nda'a chi ñáyivi Israel,
 ta sa'á kuenda ra chi ñu!

25 ¡Tya'vi nyoo chi Nyoo, ra saka'nú yu'u ra kuví sutun,
 Nyoo ra iyó tandi'i tunyee iñi chi, maa ra kua nasoko
 chuun!

¡Ta na ku'va ra cha va'a cha iyó ityi andivi chuun!
 ¡Ta na ku'va ra cha va'a cha iyó ityi yuvi tyañu'un chuun!
 ¡Ta na nasoko ra chuun na koo kua'a taton nu kua'an chi
 ityi nuu!

26 Ya'a xaan ka cha kua'a nasoké chuun,
 ta ñima ka cha nasokó suti chii,
 ma ndi'i cha va'a cha'í chuun tari ma ndi'i yuku na'nu cha
 ma ndi'i maa,
 vatyi Nyoo kuví ra cha nakachí chuun cha nuu tandi'i ka
 yañun.

27 ”Ta yo'o, Benjamin, kuvún tari noo ina yuku cha xaan vava'a, ta cha ña'an ri chachí ti kiti cha tiñ ti, ta cha cha iñi cha'a ti cha ndoḡ ka nakachi inga ta'an ti”, katiyí ra Jacob chi noo noo se'e ra.

28 Ikan ra i'ya kakuví ndi uchi uvi ta'an se'e ra Israel, ta ikan i'ya kuví tu'un ka'an sutu ra chi'in ra, nu nasokó ra chi noo noo ra yoso ku'va kata'an chi chi ra.

Nu chi'í ra Jacob

29-30 Ta noo kivi kuan, katiyí ra Jacob chi tandi'i se'e ra: “Yu'u kukúvi ta kunduiin ri chi'in ñáyivi ñui, kuchi ndo chii nu ño'ón ñáyivi chii chichi yavi yuu cha nyaá nu ñu'ún ra Efrón, ñáyivi Het, chichi yavi yuu nyaá Macpela ityi nu kañá ñanyii Mamre nu ñu'ún Canaán, nu xiko ra Efrón yavi yuu chi'in ñu'ún chi ra Abraham, vatyi kaki'vi ñáyivi chi ra tatu chi'í ñu. 31 Yukuan ki'vi ra Abraham chi'in ñasi'i ra, ku Sara, ta ra Isaac, suti, chi'in ku Rebeca, si'i. Suri yukuan tyi'í tiki chi ku Lea chichi ñu'ún. 32 Ñáyivi Het xiko ñu'ún kuan ta yavi yuu kuan chi ra Abraham, chii”, katiyí ra Jacob chi se'e ra.

33 Ta cha ndi'i cha'a ra Jacob tu'un i'ya chi tandi'i se'e ra, ta naxita ra cha'a ra, ta chikava ra nu chito ra, ta chi'í ra.

50 Tyikuan ta nanumi ra José koño ñu'ún sutu ra ta chaku chaa ra siki koño ñu'un kuan ra ta tyaa yu'u ra. 2 Ta tachi ra José chi doctor, ra kasa'atyinó chi'in ra, na natyi'i ra bálsamo koño ñu'ún sutu ra. Ta kanatyi'í ra bálsamo chi koño ñu'ún ra Israel. 3 Uvi xiko kivi kasanduva'a ra koño ñu'ún kuan, ta kanatyi'í ra bálsamo, vatyi tyikuan kivi kuñi maa chi cha sanduva'a ra noo koño ñu'ún.

Ta uñi xiko uchi kivi kachiyḡ ra Egipto tukui'ya iñi cha kuenda koño ñu'ún ra Israel. 4 Cha ya'a cha chinyiku ra tukui'ya iñi uñi xiko uchi kivi, ta katiyí ra José chi ra kakuví tyiño chi'in ra faraón tye'e kaa:

—Tatu ñi'ín tumañi iñi nuu ndo, sa'a ndo tumañi iñi ka'an ndo chi'in ra faraón. ⁵ Vatyí ta nyito ka suti, chikan ra chii, na kukuchi koño ñu'ún ra nu nyaá noo yavi yuu nu sanduva'a maa ra nya Canaán. Vatyí yukuan kuñí ra ko'on koño ñu'ún ra chichi ñu'ún. Yukuan cha'a katyun chi ra na ku'va ra ku'in kutyi'i chi suti chichi ñu'ún, ta ya'a kuan ta kundichi —katyí ra José chi ra.

⁶ Ta katyí ra faraón chi ra:

—Kua'an kua kuchi chi sutun, sakuvi tari ku'va cha chikan ra chuun —katyí ra faraón chi ra José.

⁷ Yukuan ta kua'an ra José kua kuchi ra koño ñu'ún sutu ra, ta kua'a xaan ñáyivi kua'an chi'in ra, tandi'i ra kuví tyiño chi'in ra faraón, tandi'i ra kanyisó tyiño ñuu Egipto kuan, ⁸ tandi'i ñáyivi chi ra José, tandi'i yañi ra chi'in ñu ve'e sutu ra kua'an koyo ñu, sandoq ñu se'e nyi'i ñu ta sindiki ta mbee sana ñu nya Gosén. ⁹ Ta tui xaan nanduvi ñáyivi kua'an chi'in ra, ñáyivi kua'an chi'in carreta ta ñáyivi kayosó caballu.^u ¹⁰ Ta chaq koyo ra nu nañi Atad inga chiyo yuvi Jordán, ta yukuan kandoq ra José ucha kivi chi'in koño ñu'ún sutu ra, ta ya'a xaan cha kachaku cha ra ta kakui'ya xaan iñi ra cha kuenda sutu ra.

¹¹ Cha chiñi ñáyivi Canaán cha iyó yatyin ri yukuan tyi iyo xaan kachakú cha ñáyivi nu nañi Atad kuan, ta katyí ñu: “Ka'nu xaan tikui'ya iñi iyó ra Egipto.” Yukuan kuenda sakunañi ra yukuan, Abel-mizraim.

¹² Ta kasakuví ra se'e ra Jacob tandi'i maa yoso ku'va katyí sutu ra chi ra na kasakuví ra chi'in koño ñu'ún ra. Ta tandi'i maa ta kasakuví ra yoso ku'va chikan ra chi ra. ¹³ Chinyaka se'e ra koño ñu'ún ra nya Canaán ta kachikuchi ra chi ra chichi yavi yuu cha nyaá Macpela cha nyaá ityi nu kañá ñanyii nya Mamre, suri maa nu ñu'ún cha satá ra Abraham chi ra Efrón, ñáyivi Het, vatyí kukuchi ra chi ñáyivi chi ra chichi

^u50:9 Ta sivi caballu kuan, ikan kuví “rusi” chi'in Xiñi Savi.

ñu'ún kuan. ¹⁴ Cha ya'a tyi'i ra koño ñu'ún sutu ra chichi yavi yuu kuan, ta kuanu'u ra José nya Egipto chi'in yañi ra ta tandi'i ñáyivi cha'an chi'in ra.

Nu sa'a ra José tuka'nu iñi chi yañi ra

¹⁵ Cha ya'a cha chi'i ra Jacob, sutu ra, ta yañi ra José kandatu'ún ta'an ra ta kakatyí ra: “Ña'ri yii vatyí yi'i ka tisi'i iñi ra José nye'é ra chi yo cha katyi tandi'i cha ña va'a cha chinyakuví yo chi'in ra, ta vityin kua ka'nya yo kuenda sa'a ra”, kakatyí ra. ¹⁶ Ta kasaku'un ra tyiño chi ra José ta katyí ra: “Kivi cha nyitó ka sutu yo, sandoo ra tyiño chi ndi ta katyí ra: ¹⁷ Tye'e kaa katyí ndo chi ra José: ‘Yu'u ra Jacob, sutun, ka'an nda'vi chu'un na sa'un tuka'nu iñi chi ra kakuví yañun kuenda cha ña va'a cha kasakuví ra chu'un’, katyi sutu yo chi ndi, na katyi ndi chuun. Yukuan cha'a ka'an nda'vi ndi chuun na sa'un tika'nu iñi cha ña va'a cha chinyakuví nyu'u cha kuví ndi musu Nyoo sutu yo.” Ta ku'va cha kacha'á ra kanyiso tyiño kuan tu'un kuan chi ra José, ta ra José chaku' chaa ra ñi ri ka cha chiñi ra tu'un kuan. ¹⁸ Ta cha'a koyo tuku tandi'i yañi ra José, ta kachikuiñi chiti ra ta kachakun ra xiñi ra nya nu ñu'ún ta kakatyí ra chi ra:

—Maa nyu'u i'ya, na kuvi ndi musun.

¹⁹ Ta naka'an ra José ta katyí ra:

—Ma yu'vi ndo, vatyí ñima Nyoo kuví yu'u ta tachi tuñi chi ndo. ²⁰ Nyo'o tya'a maa ndo ku'va vatyí sakuvi ndo cha ña va'a chii kivi kuan. Soko Nyoo nasama ra ta nanduví kuan cha va'a, vatyí tyikuan kaa ta kuvi sakaku ra chi kua'a ñáyivi cha ma kúvi ñu, tari ku'va cha nye'é yo vityin. ²¹ Yukuan kuenda ma yu'vi ndo; mai kua ku'va cha kua kachi ndo chi'in se'e ndo —katyí ra chi ra.

Tyikuan ta kakutaxin ra ta kanduiñi iñi ra tyi va'a xaan ka'an ra José chi'in ra.

Nu chi'ì ra José

²² Ta ndoꝝ ra José ta tandi'ì ñáyivi chi sutu ra, ka iyó ra Egipto. Ta chiyo ra José ñayivi cientu uchi kuiya. ²³ Ta chaa ra José nye'e ra chi se'e ñañi ra Efraín, se'e ra. Ta tyikuan kaa, nye'é tuku ra chi se'e ra Maquir, se'e ra Manasés, ta kacha'nu ndotyin nuu ra.

²⁴ Ta ra José katyí ra chi tandi'ì yañi ra: “Cha kuyatyin kivi cha kúvi yu'u, soko cha ndicha vatyi Nyoo kutyinyee ra chi ndo ta kutava ra chi ndo ñuu i'ya ta kunyaka ra chi ndo nu ñu'ún cha ndoꝝ ra tu'un chi'in ra Abraham, chi'in ra Isaac ta chi'in ra Jacob, sutu yo, vatyi ku'va ra chi ra”, katyí ra José chi yañi ra. ²⁵ Ta ra José ka'ǎn va'a ra chi'in yañi ra, na kakatyi ra chi ra tatu kasakuvi ra cha kua kakan ra chi ra, ta katyí ra: “Cha ndicha vatyi Nyoo kukichi tava ra chi ndo i'ya, ta kivi tava ra chi ndo i'ya, nake'en ndo yiki ku'un chi'in ndo”, katyí ra.

²⁶ Yukuan ta chi'ì ra José ñu'ún Egipto kuan. Cientu uchi kuiya ra ta chi'ì ra, ta tyi'ì ñu bálamo koño ñu'ún ra, ta tyi'ì ñu chi ra chichi chatun.